

OSALLISTUMISAKTIIVIISUUS JUMALANPALVELUKSIIN RAKENNEMUUTOS- SEURAKUNNISSA

**Rakenteen yhteys hengellisen
elämän toimivuuteen**

Hanna Lehto

Pro gradu -tutkielma

Itä-Suomen yliopisto

Filosofinen tiedekunta

Teologian osasto

Käytännöllinen teologia

ohjaajat: Paavo Kettunen ja Jouko Kiiski

Tiedekunta – Faculty Filosofinen tiedekunta		Osasto – School Teologian osasto	
Tekijät – Author Hanna-Maarit Lehto			
Työn nimi – Title Osallistumisaktiivisuus jumalanpalveluksiin rakennemuutosseurakunnissa – Rakenteen yhteys hengellisen elämän toimivuuteen			
Pääaine – Main subject	Työn laji – Level	Päivämäärä – Date	Sivumäärä – Number of pages
Käytännöllinen teologia	Pro gradu -tutkielma ☒ Sivuainetutkielma ☐ Kandidaatin tutkielma ☐ Aineopintojen tutkielma ☐	15.5.2015	77
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan vaikuttaako seurakunnan rakennemuutos jumalanpalveluksissa käyntien määrään. Rakennemuutoksella tarkoitetaan tässä yhteydessä seurakuntien liittämistä yhdeksi talousyksiköksi muodostamalla yksi seurakunta tai seurakuntayhtymä. Seurakunta on luonteeltaan hengellinen yhteisö ja laajasti ymmärrettyä se on jumalanpalvelusyhteisö. Jumalanpalvelus on seurakunnan elämän sydän. Mahdollisia rakennemuutoksia suunniteltaessa tulee siis pohtia: millainen hallinto- ja toimintarakenne luo parhaat edellytykset seurakunnan hengellisen työn jatkuvuudelle ja kehittämiselle. Kirkkoherroja haastatteleamalla on selvitelty kokevatko he, että rakenteella on vaikutusta hengellisen elämän toimivuuteen. Seurakuntien heikentynyt taloustilanne ja muutokset kuntarakenteissa ovat pakottaneet useita rakennemuutoksia, joissa seurakuntatalouksia on liitetty yhteen. Rakennemuutokset, erityisesti kun ne tulevat ulkoa annettuina, herättävät muutosvastarintaa ja huolta seurakunnissa. Tässä tutkielmassa haluttiin kartoittaa, millainen vaikutus seurakunnan jumalanpalveluselämään on sillä, jos seurakunta liitetään osaksi suurempaa talousyksikköä ja kokevatko kirkkoherrat seurakunnan rakenteella ja hengellisellä elämällä olevan yhteyttä toisiinsa. Haastatteluissa tuli myös esille minkälaisiin haasteisiin kirkkoherrat näkivät tulevien rakennemuutosten suunnittelijoiden joutuvan vastaamaan, jotta tulevilla rakenteilla turvataan seurakunnan hengellisen elämän jatkuvuutta ja kehittymistä.</p> <p>Tutkimuksen kohteena on 14 aiemmin itsenäistä seurakuntaa, joista osasta on muodostettu seurakuntayhtymä ja osa liitetty alue seurakuntina osaksi seurakunta-yhtymää. Kaksi verokkiseurakuntaa eivät ole olleet mukana rakennemuutoksissa. Tutkittavien seurakuntien (15 kirkon) kirkonpäiväkirjoista on kerätty tiedot jumalanpalveluksissa käynneistä kaksi vuotta ennen ja jälkeen liitoksen. Kirkkohallituksen tilastoissa yksittäisten kirkkojen tiedot eivät tule esille jos ne ovat osana suurempaa seurakuntaa. Kvantitatiivisen numerotiedon keruun lisäksi näiden seurakuntien kirkkoherroja on haastateltu, jotta voitaisiin paremmin ymmärtää mitkä muut syyt kuin rakennemuutos ovat voineet kävijämääriin vaikuttaa.</p> <p>Rakennemuutoksilla ei näyttäisi olevan vaikutusta jumalanpalveluksissa käyntien vuosittaiseen kokonaismäärään muuta kuin siinä tapauksessa, että jumalanpalvelusten määrää on rakennemuutoksen yhteydessä vähennetty tai konfirmaatio on siirretty toiseen kirkkoon. Sen sijaan seurakunnan jumalanpalveluksien hyvä yhteisöllisesti tapahtuva viettäminen pitää seurakunnan elinvoimaisena rakenteesta riippumatta. Messujen muuttamisella sanajumalanpalveluksiksi näyttäisi olevan osallistumista vähentävää vaikutusta. Tämä ilmiö ei kuitenkaan suoranaisesti liity rakennemuutoksiin, mutta sen vaikutuksia olisi hyvää selvittää toisessa tutkielmassa.</p>			
<p>Avainsanat – Keywords</p> <p>rakennemuutos, seurakuntarakenteen, seurakuntayhtymä, seurakuntaliitos, jumalanpalvelus, kirkossakäynti, yhteisöllisyys.</p>			

Tiedekunta – Faculty Philosophical Faculty		Osasto – School School of Theology	
Tekijät – Author Hanna-Maarit Lehto			
Työn nimi – Title The attendance to service of worship in parishes that have undergone an organisational reform – the relation of the organisational structure to the functionality of religious worship			
Pääaine – Main subject		Työnlaji – Level	
Practical Theology		Pro gradu -tutkielma	X
		Sivuainetutkielma	
		Kandidaatin tutkielma	
		Aineopintojen tutkielma	
		Päivämäärä – Date	15.5.2015
		Sivumäärä – Number of pages	77
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>This thesis examines whether a parish's organisational reform has an effect to the amount of people attending a service of worship. In this context, organisational reform denotes the union of parishes into one economic unit by forming one bigger parish or a parish union. By nature, a parish is a religious community, and in broad terms, it is a community of people attending service. Service is at the centre of a parish's life. Thus in planning possible organisational reforms, it has to be taken into consideration what kind of administrative and operative models create the best possible outcome for continuing and developing the religious work of a parish. By interviewing vicars, it has been studied whether vicars think that the organisation of a parish is connected to the functionality of religious life. The weakened economy of parishes and changes in municipal hierarchy have caused several organisational reforms and different parishes have been joined together as consequence. These reforms, especially ordered from the outside, cause worry and unwillingness to change in the parishes. This study aims at explaining what kind of an effect it has to the worship culture of a parish if the parish is joined as part of a bigger economic unit and whether vicars feel that the organisation of the parish is connected to the religiousness of said parish. The perspectives of vicars were studied with interviews. Vicars feel that the role of future planners of organisational reforms is quite challenging, because future organisation structures need to secure the continuity and development of the religious life of a parish.</p> <p>The study examines 14 previously independent parishes that are now part of a parish union as regional parishes or have been joined to form a parish union of their own. Two control parishes were not involved in structural reforms. The data was collected from the church journals of the parishes (15 churches) under scrutiny two years prior and after their union. In the statistics of the church council, the data of a single parish is not shown if the parish is part of a bigger one. In addition to quantitative data collection, the vicars of these parishes were interviewed in order to better understand other possible factors influencing the amount of churchgoers.</p> <p>It would seem that organisational reforms do not affect the yearly total amount of people attending service, unless the number of services has been diminished due to said organisational reforms or confirmation has been moved to another church. What keeps the parish alive despite its organisation, however, is a communal way of worship that joins people together. Changing a mass to a service without Holy Communion would seem to reduce the amount of people attending the service. However, this phenomenon is not directly related to organisational reforms, yet it would be beneficial to analyse the consequences of said change in another study.</p>			
<p>Avainsanat – Keywords</p> <p>organisational reform, parish organisation, parish union, service of worship, church attendance, communality.</p>			

SISÄLLYS

1 JOHDANTO.....	1
1.1 Jumalanpalvelus seurakuntaelämän lähtökohtana.....	1
1.2 Kuntarakenteen vaikutus seurakuntarakenteeseen	2
1.3 Kirkkolaki muutoksessa	3
1.4 Tutkielman tekijän tausta	4
1.5 Aikaisempi tutkimus.....	5
2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	7
2.1 Tutkimustehtävä	7
2.1.1 Muutokset osallistumisessa	7
2.1.2 Kokemuksia rakenteen toimivuudesta.....	8
2.2 Tutkielman kohteena olevat seurakuntatyytit ja niiden tavoittaminen ..	10
2.3 Lähdeaineiston kerääminen ja tutkimusmenetelmät.....	11
2.3.1 Kvalitatiivinen tutkimus – yleistysten etsiminen haastatteluvastauksista.....	11
2.3.2 Kvantitatiivinen tutkimus – Kirkon päiväkirjojen merkinnät	12
2.4 Tutkimuksen luotettavuus	13
3 MUUTOKSEN TAUSTA-AJATUKSENA MUUTTUMATTOMUUS.....	17
3.1 Muuttuneet käytännöt jumalanpalveluksissa.....	17
3.2 Muutokset henkilöstössä	22
3.2.1 Työntekijöiden määrän muutokset	22
3.2.2 Henkilöstön liikkuvuus eri työpisteiden välillä.....	24
3.2.3 Työtehtävien muutokset	27
3.3 Jumalanpalvelusyhteisön identiteetti.....	29
3.3.1 Identiteetin merkitys.....	29
3.3.2 Suomalaisten tottumukset käydä jumalanpalveluksissa.....	34
3.3.3 Moninaisuus ja identiteetti	36
3.3.4 Jumalanpalvelusyhteisöjen rakenteen kehityssuunta Ruotsissa	39
3.4 Kirkkokohtaiset vaihtelut	42
3.5 Tilastot eivät heijasta yksittäisten kirkkojen tilannetta	45
3.6 Rakennemuutoksilla varaudutaan verotulojen vähenemiseen.....	55
3.7 Haasteita tuleville rakennemuutoksille	61

4	JOHTOPÄÄTÖKSET	64
4.1	Toivon kipinöitä ja rohkaisua.....	64
4.2	Messu edellä muutokseen.....	65
5	LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO	67
	LÄHTEET	67
5.1	Painamattomat lähteet:	67
	Haastattelut:.....	67
	Kirkon päiväkirjat:	67
5.2	Painetut lähteet:	67
	Tilastot:.....	67
	Säädökset:.....	68
5.3	Kirjallisuus:	69
	LIITTEET:.....	75
	Liite1 Haastattelukysymykset kirkkoherroille	75

1 JOHDANTO

1.1 Jumalanpalvelus seurakuntaelämän lähtökohtana

”Jumalanpalvelus on seurakunnan elämän sydän”.¹ Näin lyhyesti ja ytimekkäästi luonnehtii Suomen evankelis-luterilaisen kirkon (myöhemmin kirkko) oma sivusto sakasti.fi jumalanpalvelusta. ”Seurakunnan yhteinen jumalanpalvelus sunnuntaina tai muuna päivänä on seurakunnan elämän ja toiminnan keskus. Jumalanpalvelus on Jumalan kansan juhla, jonka toteuttamiseen osallistuu koko seurakunta.”² selittää kirkon sanakirja Aamenesta öylättiin jumalanpalveluksen merkitystä. Ruotsin kirkon vuonna 2011 laadittu selvitys *Strukturer för framtidens församlingar* peilaa kolmen edeltävän vuosikymmenen käsityksiä seurakunnan olemuksesta. Kolme vuosikymmentä aiemmin nimetty kirkkokomitea totesi, ettei seurakunnasta voida puhua ilman jumalanpalvelusta ja jumalanpalvelusyhteisöä.³

Vaikka kirkko on ollut 2010-luvun alussa otsikoissa hyvin erityyppisten asioiden vuoksi, jumalanpalvelus on edelleen kirkon omista lähtökohdista sen keskeisin toimintamuoto. Median valta on suuri ja media muokkaa ja viimeistelee monen suomalaisen näkökannat ja ymmärryksen eri asioista, usein myös kirkon julkisuuskuvasta. Kirkko elää jatkuvassa vuorovaikutuksessa muun yhteiskunnan kanssa. Kirkko ei ole yhteiskunnasta erillinen toimija, vaan osa sitä. Suurin osa suomalaisista, yli neljä miljoonaa (4 034 235 vuoden 2015 alussa)⁴, on kirkon jäseniä. Sen lisäksi, että otsikoissa on viime vuosina puhuttu paljon sukupuolineutraalista avioliittolaista ja kirkon suhtautumisesta homoseksuaaleihin, on palstatilaa varsinkin paikallislehdissä viime vuosina saanut kirkon rakennemuutos kuntarakennemuutoksen johdannaisten.

¹ <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp3?open&cid=ContentCABE0> [19.12.2014]

² <http://www.evl2.fi/sanasto/index.php/Jumalanpalvelus> [19.12.2014]

³ Svenska kyrkan 2010, 4. *Strukturer för framtidens församlingar*
<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=579734> [katsottu 19.12.2014]

⁴ Kirkon tiedotuskeskuksen uutisia. 5.2.2015 [14.3.2015]

1.2 Kuntarakenteen vaikutus seurakuntarakenteeseen

Evangelis-luterilaiset seurakunnat toimivat monien muutosten keskellä. Muutosvaatimukset ovat syntyneet seurakuntien hallinto- ja toimintarakenteiden kehittämistarpeista sekä kuntien yhdistymisistä.⁵ 2000-luvun alussa on toteutettu useita seurakuntien rakennemuutoksia. Suurin vaikutin tämän vuosisadan liitoksiin on ollut kuntapuolella tapahtuva rakennemuutos. Valtioneuvosto käynnisti keväällä 2005 niin sanotun Paras-hankkeen kunta- ja palvelurakenteen uudistamiseksi. Uudistuksen tavoitteena oli ennen kaikkea varmistaa laadukkaiden palveluiden saatavuus koko maassa sekä saavuttaa elinvoimainen, toimintakykyinen ja eheä kuntarakenne. Uudistusta pyrittiin toteuttamaan kuntalaislähtöisesti kuntarakennetta, palveluiden rakenteita, tuotantotapoja ja organisointia kehittämällä. Hankkeen toteuttamista ohjaava puitelaki tuli voimaan vuoden 2007 helmikuussa ja oli voimassa vuoden 2012 loppuun.⁶ Kuntaudistus jatkoi Paras-hanketta. Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelmaan oli merkitty laaja kuntauudistus, jonka tavoitteeksi oli asetettu vahvoin peruskuntiin pohjautuva elinvoimainen kuntarakenne. Ohjelman mukaan vahva peruskunta muodostuu luonnollisesta työssäkäyntialueesta ja on riittävän suuri pystyäkseen itsenäisesti vastaamaan peruspalveluista lukuun ottamatta vaativaa erikoissairaanhoidoa ja vaativia sosiaalihuollon palveluja. Lisäksi vahvan peruskunnan kriteerinä mainittiin elinkeinopolitiikka, kehittämistyö sekä toimenpiteet yhdyskuntarakenteen kehittämiseksi.⁷

Jos kunnat liittyvät yhteen, voi niiden alueella lain mukaan olla vain yksi seurakuntatalous, eli seurakuntien tulee liittyä yhteen tai muodostaa seurakuntayhtymä. Evangelisluterilaisten seurakuntien määrä on 2000-luvulla vähentynyt voimakkaasti. Vuoden 2008 alussa seurakuntia oli 515 ja vuoden 2015 alussa seurakuntia oli kaikkiaan 412. Seurakuntayhtymiä oli vuoden 2015 alussa kaikkiaan 32 ja yhtymissä on seurakuntia yhteensä 154. Seurakuntia, joilla on oma erillinen talous, on jatkossa puolestaan 258. Seurakuntatalouksien määrä oli vuoden 2015 alussa 290. Seurakuntataloudella tarkoitetaan taloudellisesti itsenäistä seurakuntaa

⁵ Niinistö 2014, 3.

⁶ Kunnat.net 2014, Paras-hanke.

⁷ http://www.vm.fi/vm/fi/05_hankkeet/0107_kuntauudistus/index.jsp [19.12.2014]

tai seurakuntayhtymää.⁸ Itsenäiset seurakunnat voivat kuulua samaan talouteen eli seurakuntayhtymään, jolloin niillä on yhteinen talous. Osa seurakuntaliitoksista on tapahtunut seurakuntien omasta aloitteesta, ilman kuntarakenteen muutospainetta, mutta yleisimmin muutos tulee ajankohtaiseksi ylhäältä annettuna, kuntarakenteen muutoksen pakottamana.

1.3 Kirkkolaki muutoksessa

Tutkielman tekoaikaan 2014–2015 kirkolliskokouksen lakivaliokunnassa on valmisteilla lakimuutos, jolla seurakuntarakenne voitaisiin irrottaa kuntarakenteesta. Kirkolliskokouksen hallintovaliokunnassa on valmisteltu seurakuntalähtöistä rakennemallia, jossa vahvoilla tuntui olevan niin sanottu yhtymämalli. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispainkokous käsitteli kirkkohallituksen tekemää esitystä seurakuntien rakenneuudistuksesta istunnossaan 4. joulukuuta 2014. Kirkkohallituksen esitys pohjautui Uusi seurakuntayhtymä 2015 -malliin, jossa kaikki seurakunnat kuuluisivat yhtymiin. Piispainkokouksen lausunnossa esitetyn mallin oli arvioitu olevan kokonaisuuden kannalta tarkoituksenmukaisin ratkaisu. Paikallisseurakunnan ja yhtymän työnjako perustuu käytännöllisyyteen ja joustavuuteen. Yhtymän on tarkoitus olla kevytrakenteinen palveluorganisaatio, joka mahdollistaa seurakuntatyön paikallisseurakunnissa. Yhtymässä keskityttäisiin talouden, hallinnon, kiinteistö- ja hautaustoimen, viestinnän sekä henkilöstöhallinnon asiantuntijaosaamiseen. Esityksessä seurakunnilla ei ollut mahdollisuutta jäädä yhtymämallin ulkopuolelle. Poikkeuksena olivat kuitenkin Saksalainen seurakunta sekä Rikssvenska Olaus Petri församling. Mikäli esitys olisi hyväksytty, olisi kaikkien seurakuntien tullut siirtyä seurakuntarakenteeseen viimeistään vuoden 2019 alussa.⁹ Kirkolliskokous hylkäsi kuitenkin lakivaliokunnan mietinnön ja jätti esityksen yhtymämallista raukeamaan äänin 78–31. Koska kyseessä oli lainsäädäntöön liittyvä muutos, läpi meno olisi tarvinnut toteutuakseen $\frac{3}{4}$ määräänemmistön tuen eli 82 jaa-ääntä.¹⁰

Seurakunnissa joissa rakennemuutos on ollut ajankohtainen, on herännyt usein muutosvastarintaa uudistuksia kohtaan, sillä rakennemuutoksen on pelätty

⁸ Kirkon tiedotuskeskuksen uutisia. 5.12.2014 [5.12.2014]

⁹ Kirkon tiedotuskeskuksen uutisia. 4.12.2014 [katsottu 5.12.2014].

¹⁰ Kirkon tiedotuskeskuksen uutisia. 7.5.2015 [katsottu 7.5.2015].

vaikuttavan negatiivisesti seurakunnan toimintaedellytyksiin, yhteisöllisyyteen ja identiteettiin. 1980-luvulla käynnistyneessä Kirkko 2000 -prosessissa peruslähtökohtana nähtiin, että seurakunnan luonne hengellisenä yhteisönä voi toteutua parhaiten pienessä alueellisessa yksikössä. Ilman pienten yksiköiden yhteisöllisyyttä seurakunnat rapautuvat ja etääntyvät perustehtävästään ja seurakuntalaisista. Pienen yksikön toimivuuden kannalta on olennaista, että yksiköllä on omaa jumalanpalvelus- ja hartauselämää omissa tiloissa, oma pappi ja muut työntekijät sekä oma kevytrakenteinen päätösvalta mm. diakonisen tehtävän hoitamiseksi.¹¹

1.4 Tutkielman tekijän tausta

Oma kiinnostukseni aiheeseen nousee aikaisemmasta työhistoriastani. Olen toiminut talouspäällikkönä seurakunnissa jotka ovat olleet mukana rakennemuutosprosessissa. Olin mukana nykyisen Naantalin seurakuntayhtymän rakennemuutosprosessin ohjausryhmässä ja talous- ja henkilöstöhallinnon työryhmässä, jotka valmistelivat Rymättylän, Merimaskun ja Naantalin seurakuntien vuoden 2009 alussa kuntaliitoksen seurauksena tapahtunutta rakennemuutosta. Vaikka seurakunnan alueella ei olisi tapahtunutkaan rakennemuutosta, ovat rakennemuutosaiheet olleet viime vuosina kuitenkin vahvasti mukana valmistelutyössä ja luottamuselinten kokouksissa, kuten oli asianlaita 2010–2013 vuosien työskentelyseurakunnassani Rautavaaralla. Rakennemuutosta on tapahtunut myös kuntasektorilla. Vuonna 2009 (elo-joulukuussa) työskentelin Siilinjärven kunnalla Maaningan, Nilsiä ja Siilinjärven kuntien sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistoiminta-alue Siilisetin valmistelutyössä sihteerinä. 2015 maaliskuussa valtion hallinnossa pitkään ja hartaasti valmisteltu sosiaali- ja terveyspalvelu-uudistus lykkääntyi seuraavalle vaalikaudelle. Perustuslakivaliokunta ei puoltanut sosiaali- ja terveysvaliokunnan uutta sote-mallia. Ikääntyvä väestöpohja ja kuntien heikentynyt taloustilanne ovat kuitenkin vahvoja merkkejä siitä, että sote-uudistuksen täytyy tavalla tai toisella jatkua. Muutos tuntuu olevan ainoa pysyvä asia maailmassa, mutta toivottavasti muutos voi tarkoittaa paikoin samaa kuin kehitys.

¹¹ Rakennemuutostajan opas 2008, 15.

Tutkimuksen yhtenä motiivina on ollut selvittää: onko seurakuntien rakennemuutos suuremmiksi talousyksiköiksi, yhdeksi seurakunnaksi tai seurakuntayhtymäksi uhka vai mahdollisuus seurakunnan jumalanpalveluselämälle? Kysymys on hyvin keskeinen, kun ajatellaan, että jumalanpalvelus on seurakunnan elämän sydän ja elinehto. Kunta ja seurakunta rinnastetaan usein yksikköinä, mutta perusluonteeltaan ne ovat totaalisen erilaisia, eivätkä niihin päde samat lainalaisuudet. Kunta on perusolemukseltaan palveluntuottoyksikkö jonka jäsenyyteen kuulutaan asuinpaikan perusteella. Seurakunta vastaavasti on hengellinen yhteisö johon kuuluminen on vapaaehtoista.

1.5 Aikaisempi tutkimus

Risto T. Nieminen on tutkinut väitöskirjassaan *Seurakunta aluetyön jännitteessä* aluetyömallin toteutumista 1990-luvulla Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa.¹² Risto T. Niemisen, Leena Valleniuksen ja Mikko Tähkäsen teos *Seurakuntarakenne murroksessa: yhdistyvien seurakuntien organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi* pyrkii antamaan paikallisseurakunnille neuvoja rakennemuutoksen suunnitteluprosessiin.¹³ Susa Niinistö tarkastelee väitöskirjassaan *Muutos Perniön rovastikunnasta Salon seurakunnaksi: kieltämisen kautta hyväksyntään* ihmisten kokemuksia Salon seurakunnan rakenneprosessissa kymmenestä seurakunnasta yhdeksi.¹⁴ Niinistön väitöskirja käsittelee seurakuntarakenteen muutosprosessia johtamisen näkökulmasta. Anneli Vartiainen tarkastelee väitöskirjassaan *Kirkko muistiyhteisönä - Järvenpään seurakunnan messujen muistiyhteisöluonne* kirkon olemusta hengellisenä muistiyhteisönä.¹⁵ Kirkkohallituksen vuositilastot sekä Kirkon tutkimuskeskuksen tutkijoiden seurakuntien rakennemuutoksia ja niiden vaikutuksia selvittäneet tutkimukset antavat sekä kvantitatiivista että laadullista tietoa tapahtuneista rakennemuutoksista. Seurakuntarakennemuutosta ja henkilöstön asemaa muutoksessa on tutkittu Kirkon tutkimuskeskuksen johdolla. Vuosien 2009–2011 aikana Kirkon tutkimuskeskus on toteuttanut tutkimushankeen *Uudistuvat*

¹² Nieminen 2002.

¹³ Nieminen & Vallenius & Tähkänen 2007.

¹⁴ Niinistö 2014.

¹⁵ Vartiainen 2014.

seurakunnat. Vertaisarvioitua tutkimusta seurakuntaliitoksista ei juurikaan ole tehty. Kirkossakäynnistä löytyy muutamia referee-julkaisuja.

Ruotsalaisen teologisen tutkimuksen puolelta Fredrik Modéus on erikoistunut seurakuntarakenteen ja jumalanpalveluksen tutkimukseen ja kehittämiseen. Hän väitteli tohtoriksi keväällä 2015 systemaattisen teologian alalta ja hänet vihittiin Växjön hiippakunnan piispaksi huhtikuussa 2015. Teoksessaan *Mod att vara kyrka*¹⁶ Modéus käsittelee kirkon ja jumalanpalveluksen olemusta ja antaa kuusi teesiä kirkon eli jumalanpalvelusyhteisön turvaamiseksi ja kehittämiseksi.

Aitoja kirkossakäynnin seurantatutkimuksia on tehty maailmanlaajuisestikin vain vähän. Lähinnä ne ovat tarkkailleet kirkossakäyntiä sosioekonomiselta kannalta. Retrospektiiviset tutkimukset antavat muistivirheidensä vuoksi epävakaan kuvan tutkittavasta asiasta. Muistot kultautuvat myös kirkossakäyntiä muisteltaessa. C. Ray Wingrove ja Jon P. Alston julkaisivat urauurtavan pitkittäistutkimuksensa *Cohort Analysis of Church Attendance 1939–1969* viiden ikäryhmän kirkossakäynnin muutoksista vuosina 1939–1969 amerikkalaisen aineiston perusteella. Otos tutkimusvuosina oli 1000–3000 henkilöä. He eivät kyenneet selittämään tutkimustulostaan, jonka mukaan kirkossakäynti lisääntyy 45–55 vuoden iässä.¹⁷

Organisaatiomuutoksen lainalaisuuksia valaisee kattavasti teos *Organisaatiot yhteen: muutosjohtamisen käytännön keinot*.¹⁸ Kokenut henkilöstöjohtamisen asiantuntija Anneli Valpola antaa väitöskirjansa tutkimusaineiston pohjalta neuvoja, jotka sopivat niin pienen kuin suuren yksikön organisaatiomuutokseen osallistuvalla, sitä suunnittelevalle tai sellaisen kokeneelle. Erityistä tässä teoksessa on se, että toisin kuin monet muut johtamistaidon kirjat, liike-elämään liittyvistä termeistä huolimatta, kirja sopii myös seurakuntakontekstiin. Mallit ja keinot ovat perusrakenteeltaan samat, sovellukset vain erilaisia.

¹⁶ Modéus 2008.

¹⁷ Wingrove, C. Ray & Alston, Jon P. 1974, 326–330.

¹⁸ Valpola 2004.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

2.1 Tutkimustehtävä

2.1.1 Muutokset osallistumisessa

Tämän tutkielman on tarkoitus selvittää, onko toteutuneilla rakennemuutoksilla ollut havaittavaa vaikutusta jumalanpalveluksiin osallistumiseen. Onko jumalanpalveluksissakävijöiden määrä muuttunut rakennemuutosten vaikutuksesta? Seurakunta on luonteeltaan hengellinen yhteisö ja laajasti ymmärrettynä se on jumalanpalvelus-yhteisö.¹⁹ Muutoksen vaikutuksen selvittely on tärkeää, koska kirkon itseymmärryksessä usein nähdään, että messu on seurakunnan toiminnan keskipiste ja tärkein toimintamuoto. Jumalanpalveluksen keskeinen merkitys tulee esille kirkkohallituksen kansliapäällikkö Jukka Keskitalon Oulun hiippakunnan kirkkoherroille ja hallintovirkamiehille pitämässä esityksessä, jossa hän korosti, että ”jumalanpalvelus on siis seurakunnan elämän ydin ja lähtökohta. Sinne seurakunta kokoontuu Jumalan palveltavaksi ja sieltä se lähtee todistamaan arkeen ja palvelemaan Jumalaa ja lähimmäisiään. Jumalanpalvelus on seurakunnan olemisen tapa.”²⁰

Rakennemuutos saattaa tutkielman tekijän arvion mukaan vaikuttaa kävijämääriin joko negatiivisesti, jos jumalanpalvelusten määrä ja yhteisöllisyys vähenee tai positiivisesti, jos rakennemuutoksesta saadaan synergiaetuja tai tämän erityistilanteen vuoksi jumalanpalveluksen toteuttamiseen kiinnitetään erityistä huomiota. Mahdollista kuitenkin myös on, että rakennemuutos ei vaikuta jumalanpalveluksessa käyntien määriin, sillä rakennemuutosten on viime vuosina suunniteltu olevan lähinnä hallinnollisia ja taloudellisia.

Aiemmat tutkimukset ovat antaneet ristiriitaista tietoa rakennemuutosten vaikutuksista jumalanpalveluselämään. JHTT-tilintarkastaja Vesa Keson ja kunnallistalouden professori Jarmo Vakkurin *Rakennemuutosten yhteys seurakuntien talouskehitykseen* -tutkimuksen mukaan seurakuntaliitoksella ei näytä

¹⁹ Rakennemuutostajan opas 2008, 13.

²⁰ Keskitalo 2014, 4.

olleen suurtakaan vaikutusta siihen, kuinka aktiivisesti ihmiset osallistuvat jumalanpalveluksiin. Kehitys on ollut melko tasaista sekä liitosseurakunnissa että verrokkiseurakunnissa.²¹

Kirkon tutkimuskeskuksen johtajan, teologian tohtori, yhteiskuntatieteen tohtori Hanna Salomäen *Rakennemuutosseurakuntien työntekijöiden näkemykset uudistuksen vaikutuksista ja työoloista* -tutkimuksen mukaan joka toinen työntekijä ei ollut sitä mieltä että edellytykset hengelliselle elämälle olisivat rakennemuutoksen yhteydessä parantuneet ja joka viides oli täysin vastakkaista mieltä.²² Vuonna 2005 käydyissä Tohmajärven seurakunnan henkilöstön ja luottamushenkilöiden neuvotteluissa tuli esille, että Värtsilän jumalanpalveluksiin osallistuminen on vähentynyt. Ilmiön arveltiin johtuvan siitä, että jumalanpalveluksia ei enää pidetä Värtsilässä säännöllisesti, eikä kirkossa ei ole enää tuttua pappia ja kun joillekin yhdistymistä vastustaneille jumalanpalveluksiin osallistumattomuus on ollut mielenosoitusta uusia järjestelyitä kohtaan.²³ Jumalanpalveluksiin osallistuminen on liitosseurakunnissa kehittynyt eri suuntiin. Jumalanpalveluksiin osallistuminen on laskenut useissa liitosseurakunnissa, mutta niin on myös koko maan jumalanpalvelus-osallistuminen.²⁴

2.1.2 Kokemuksia rakenteen toimivuudesta

Toisena tutkimuskysymyksenä on selvitelty, miten kirkkoherrat ovat kokeneet uuden rakenteen tukevan seurakunnan hengellistä työtä ja sitä, miten paljon rakenteella ylipäättään heidän mielestään on yhteyttä hengellisen elämän toimivuuteen. Rakennemuutoksen läpikäyneen seurakunnan johtajina, heillä on näkemystä rakenteen vaikutuksista seurakunnan työn johtamiseen ja siihen miten muutos näkyy työntekijöissä ja seurakuntalaisissa. Rakennemuutoksen suunnitteluvaiheessa pyritään saamaan selville: ”Millainen hallinto- ja toimintarakenne luo parhaat edellytykset seurakunnan hengellisen työn jatkuvuudelle ja kehittämiselle?”²⁵ Rakenne itsessään ei kuitenkaan ratkaise köyhien liittoa tai yhteistyön

²¹ Keso & Vakkuri 2011, 83.

²² Salomäki 2012, 23.

²³ Seurakuntarakenne murroksessa 2007,136.

²⁴ Salomäki 2012, 7.

²⁵ Rakennemuutostajan opas 2008, 5.

mahdollisuuksia. Tutkielmassa on haluttu selvittää: kuinka aktiivisesti jumalanpalveluksiin on osallistuttu rakennemuutosseurakunnissa ennen ja jälkeen muutoksen. On pyritty siis tarkastelemaan onko rakennemuutoksen tapahtumisella ollut vaikutusta suuntaan tai toiseen. Haastattelututkimuksen avulla on selvitelty, mitkä muut asiat kuin rakennemuutos ovat voineet aktiivisuuteen samanaikaisesti vaikuttaa.

Kirkon tutkimuskeskuksen tutkimushanke ”Uudistuvat seurakunnat” on tuottanut kahdeksan osaraporttia vuosina 2009–2012. Tehtyjen tutkimusten tuloksissa näkyy ristiriitaa sen suhteen, että henkilöstö suhtautuu yleensä varauksella tulevaan muutokseen ja melko negatiivisesti toteutuneeseen muutokseen, kun taas luottamushenkilöt näkevät muutosten yleensä onnistuneen²⁶ ja seurakuntalaisilla ei tunnu olevan suuriakaan intohimoja puoleen tai toiseen suunniteltavia tai tapahtuneita rakennemuutoksia kohtaan. Teologian tohtori, psykoterapeutti Harri Palmun *Seurakuntaliitos jäsenen silmin* -tutkimuksessa valtaosa seurakuntalaisista ilmoitti, ettei rakennemuutos ole vaikuttanut mitenkään heidän näkemykseensä seurakunnan jäsenyydestä ja sen merkityksestä (82 prosenttia) tai hengelliseen elämään (91 prosenttia)²⁷. Palmu toteaa johtopäätöksissään, että tutkimuksen mukaan seurakuntaliitoksella tai seurakuntayhtymän perustamisella on poikkeuksellisen pieni merkitys seurakunnan jäsenten osallistumiselle.²⁸

Vaikuttaisi siis olevan niin, että seurakuntatyön eri alueilla rakennemuutos näkyy eri tavalla tai ei näy juuri lainkaan? Periaatteessa, ellei toisin sovita, rakennemuutoksenhan tulisi koskea pääasiassa vain hallintoa ja taloutta, jotka turvaavat ja luovat edellytyksiä toiminnalle. Toimintakin toki muuttuu, jos rakennemuutoksen vaikutuksesta yhdistetään tehtäväalueiden toimintayksiköjä, myydään toiminnassa käytettäviä kiinteistöjä tai lakkautetaan toimintamuotoja.

Tämän aihealueen tutkimus on ajankohtainen ja tarpeellinen, jotta löytyisi kokemukseen perustuvaa tietoa käynnissä olevien seurakuntarakennemuutosten rakenneratkaisujen suunnittelun tueksi siitä, miten seurakuntien rakennemuutokset vaikuttavat seurakunnan jumalanpalveluksiin osallistumiseen. Tutkimus saattaa myös paljastaa ovatko toimintaedellytykset parantuneet vai heikentyneet

²⁶ Palmu 2010a, 49.

²⁷ Palmu 2011, 31.

²⁸ Palmu 2011, 33.

rakennemuutosten myötä. Tutkielmassa on osallistuttu tieteelliseen keskusteluun peilaamalla saatuja tietoja seurakuntien rakennemuutoksista ja niiden vaikutuksista aiemmin tehtyihin tutkimuksiin.

2.2 Tutkielman kohteena olevat seurakuntatyypit ja niiden tavoittaminen

Kirkkohallitus kerää vuosittain tilastoilla tietoa seurakuntien toiminnasta. Nämä tiedot eivät seurakuntarakennemuutosten kohdalla ole vertailukelpoisia, koska niissä eivät näy osallistujamäärien vaihtelut eri alue seurakunnissa tai yhdistyneen seurakunnan eri kirkoissa, vaan yhteismäärät seurakunnan alueella. Tästä syystä tutkielmassa on kvantitatiivisen metodin avulla tutkittu kirkkojen manuaalisesti pidettyjä päiväkirjoja. Tarkasteluaika on kaksi vuotta ennen rakennemuutosta ja 1–2 vuotta muutoksen jälkeen. Tutkimuskohteita ovat seurakuntayhtymän (tunnisteet Y1, Y2 ja Y3) ja alue seurakunnista muodostuneen yhden seurakunnan (tunnisteet A1–A8) kirkkojen päiväkirjat. Kun myöhemmin puhutaan yhtymä seurakunnista, tarkoitetaan yhtymän muodostaneita seurakuntia joita on merkitty Y-koodilla. Alue seurakunnat kuuluvat myös osana yhtymään muodostaen yhdessä yhtymän yhden seurakunnan, mutta niistä puhutaan tässä tutkielmassa alue seurakuntina ja niitä on merkitty A-koodilla. Näillä alueilla oli aiemmin 12 erillistä seurakuntaa. Joidenkin kirkkojen lyhempi tarkasteluaika johtuu tuoreesta rakennemuutoksesta. Vertailuseurakunniksi otettiin edelleen erillisenä toimivat (tunnisteet V1 ja V2) kaksi seurakuntaa. Kirkkokohtaisesti (15 kirkkoa, myös kahden kirkon seurakuntien kirkot Y4 ja V3) on kirjattu ylös kirkon päiväkirjoihin merkityt jumalanpalvelukset ja niiden osallistujamäärät. Näin on tutkittu ovatko jumalanpalveluksiin osallistumisen määrät muuttuneet rakennemuutoksen yhteydessä. Lukuja on vertailtu myös hiippakuntien keskiarvoihin. Selvitykseksi siitä mitkä muut ilmiöt tai tapahtumat kuin rakennemuutos ovat voineet vaikuttaa jumalanpalveluksissa käymisen aktiivisuuteen, on käytetty kvalitatiivista tutkimusmetodia ja haastateltu tutkimus seurakuntien kirkkoherroja, jotta ymmärrettäisiin kvantitatiivisen tutkimuksen tuloksia syvemmin.

Tutkielman teko edellytti matkustamista tutkittaviin seurakuntiin, sillä kirkkojen päiväkirjat eivät yleensä ole digitaalisessa muodossa ja kirkkoherrojen haastattelut on suoritettu heidän omissa seurakunnissaan. Näiden tutkimus- ja haastattelumatkojen kustannuksiin on Seurakuntien Talousneuvoston Säätiö

myöntänyt apurahan jonka maksun edellytyksenä on tutkimuksen valmistuminen toukokuun 2015 loppuun mennessä.

2.3 Lähdeaineiston kerääminen ja tutkimusmetodit

2.3.1 Kvalitatiivinen tutkimus – yleistysten etsiminen haastatteluvastauksista

Laadullinen tutkimus lähtee liikkeelle tiedonkäsityksestä, jonka mukaan täysin objektiivisen ja puolueettoman tiedon olemassaolo on kyseenalaista.²⁹ Laadullisella tutkimuksella pyritään saamaan kuitenkin syvempää ymmärrystä asiasta kuin pelkästään kvantitatiivisella tutkimuksella voitaisiin saada. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuskysymys liittyy koko tutkimusprosessiin. Lähtökohtana on, että tutkija tiedostaa oman subjektiivisuutensa ja ottaa sen huomioon. Tutkijan oma subjektiiviteetti on läsnä koko tutkimusprosessissa. Hänen tulee ottaa huomioon tämän asian merkitys koko tutkimushankkeelle.³⁰

Kirkkoherroja on haastateltu heidän omassa seurakunnassaan ja haastattelut on tallennettu Olympus NT732-PC sanelukoneelle, josta ne on voitu kopioida WMA äänitiedostoina PC:lle eli henkilökohtaiselle tietokoneelle. Haastattelu on perustunut aina samaan (LIITE 1) kysymysrunkoon, joka on ollut esillä haastattelutilanteessa ja joka on toimitettu haastateltaville etukäteen tutustuttavaksi. Verrokkiseurakunnilta ovat muutamat toteutunutta rakennemuutosta koskevat kysymykset jätetty kysymättä, mutta näissäkin haastatteluissa koko kysymyspatteristo on ollut nähtävillä. Mikäli haastattelussa on tullut esille muita aiheita kuin kysymyksissä esiintyvät, ei niitä huomioida tutkimustuloksissa. Oleellista on hallinto- ja talouskysymysten rajaaminen ulkopuolelle, kun keskustellaan rakennemuutoksen aiheuttamista vaikutuksista. Tutkimuksen kohteena ovat vain vaikutukset jumalanpalveluksiin ja niitä viettävään seurakuntaan, johon myös palvelustehtävissä toimivat työntekijät kuuluvat.

Haastatteluihin varattiin aikaa tunnista kahteen tuntia per haastateltava. Haastattelun toteutunut kesto vaihteli huomattavasti haastateltavasta henkilöstä riippuen. Nopein haastattelu kesti alle kymmenen minuuttia ja siitä tuli litteroitua tekstiä neljä sivua. Toisen verrokkiseurakunnan kirkkoherran haastattelu samoilla kysymyksillä kesti 38

²⁹ Eskola & Suoranta 1999, 20–22.

³⁰ Eskola & Suoranta 1999, 209–212.

minuuttia ja siitä tuli litteroitua tekstiä yhdeksän sivua. Litteroinneissa on aina kysymykset mukana, joten vastausten pituus näkyy paremmin haastattelu keston kuin litteroidun sivumäärän perusteella. Rakennemuutoksen läpikäyneiden seurakuntien kirkkoherrojen haastattelut kestivät pidempään. Pisin kesti tunnin ja 19 minuuttia ja siitä tuli litteroitua tekstiä 19 sivua (56 617 merkkiä). Kaiken kaikkiaan litterointeja kertyi 67 sivua.

Haastattelun vastauksia vertailtiin toisiinsa ja niistä etsittiin mahdollisia toistuvia teemoja tai huomioita, jotta näistä voitaisiin muodostaa jonkinasteisia yleistyksiä johtopäätösten pohjaksi. Haastattelujen litterointi oli tutkimuksellisesti hyödyllistä, sillä uudelleen ja moneen kertaan kuunneltaessa haastatteluissa tuli esille asioita, jotka haastattelua tehtäessä jäivät haastattelijalta rekisteröimättä. Annetuissa vastauksissa esiintyi yhtenäistä linjaa, samankaltaisuuksia, jotka tulivat vahvemmin esille, kun litteroi usean haastattelun toisensa jälkeen. Haastattelun kuunteleminen moneen kertaan syvensi tutkielman tekijän ymmärrystä siitä, miten kirkkoherrat olivat kokeneet rakennemuutoksen vaikuttavan heidän työhönsä ja seurakunnan hengelliseen elämään.

2.3.2 Kvantitatiivinen tutkimus – Kirkon päiväkirjojen merkinnät

Kaikista tutkimuskohteena olevien seurakuntien kirkkojen (N 15) päiväkirjoista on otettu kopiot, jotka ovat tutkielman tekijän hallussa. Tutkimusvuosien kirkossakäyntitilastot on kirjattu näistä valokopioista Excel-tiedostoon. Kirjaamisvaiheessa on käynyt ilmi, että kirkonpäiväkirjojen mukaan tilastoidut käyntimäärät eivät ole vuositasolla vertailukelpoisia. Tämä johtuu siitä, että kirkko saattaa olla ollut pois käytöstä esimerkiksi joinakin kesä- tai talvikuukausina ja erityisesti konfirmaatiomessujen kirjaamiskäytännöt ovat vaihdelleet eri kirkkojen ja kirjaamisvuosien kesken. Joissakin päiväkirjoissa sunnuntain konfirmaatiomessua ei ole merkitty seurakunnan pääjumalanpalvelukseksi vaan erityisjumalanpalvelukseksi. Näin jumalanpalvelusten tilastoitu määrä saattaa olla alle 52 per vuosi, vaikka joka viikko on järjestetty yksi tai useampia jumalanpalveluksia. Excel-taulukon kokoamisessa merkinnät on pyritty yhtenäistämään niin, että käyntitilastoon on säännönmukaisesti huomioitu yksi jumalanpalvelus (ensisijaisesti sunnuntaina kello 10) per viikko, sekä kirkollisten juhlapyhien ja niiden mahdolliset aattojen jumalanpalvelukset.

Kirkon päiväkirjojen lisätieto-/huomautussarakkeesta etsittiin selitystä poikkeuksellisille osallistujamäärille. Usein selitys suurelle kävijämäärälle löytyi siitä, että kyseessä oli konfirmaatiopyhä tai työntekijän vaihtuminen. Eläköityvän viimeinen tai uuden työntekijän ensimmäinen toimitusvuoro ja kirkkoherraehdokkaiden vaalisaarnat keräsivät aina keskimääräistä enemmän osallistujia. Myös erilaiset teemapyhät ja vierailevat seurakuntaretkeläiset vaikuttivat osallistujamääriä nostavasti. Joulun ja pääsiäisen vaikutus näkyi säännönmukaisena kävijämäärän nousuna. Vaikka rakennemuutos sinänsä ei aiheuta messujen muuttamista sanajumalanpalveluksiksi, kiinnittyi huomio myös suureen vaihteluun vuosittaisessa messujen osuudessa kaikista jumalanpalveluksista. Jumalanpalvelusten vuosittaiset lukumäärät laskettiin ja tarkkailtiin tuliko lukumääriin muutosta rakennemuutoksen yhteydessä. Tutkittiin myös jumalanpalvelusten vuosittaisen lukumäärän ja aloitusajan muuttumisen vaikutusta osallistujien määrään per jumalanpalvelus. Erityisesti epäsäännölliseksi muuttunut jumalanpalvelusten järjestämisrytmi näytti vaikuttavan vähentävästi osallistujien lukumäärään per jumalanpalvelus.

Kirkonpäiväkirjojen henkilökohtaisella läpikäymisellä jumalanpalvelus kerrallaan pyrittiin samaan kiinni tilastoharhoja, jotka syntyvät kun tilastoissa tarkastellaan vain kokonaismääriä tietämättä mistä ne muodostuvat. Yksi merkittävä havainto Suomen kokonaiskirkon tasolla oli se, että kävijäluvut per jumalanpalveluspyhä eivät ole välttämättä laskeneet kautta linjan kirkkokohtaisesti, vaan esimerkiksi osa kirkkorakennuksista on myyty muuhun tarkoitukseen tai niiden vuosittaista jumalanpalvelusten määrää on vähennetty. Tällöin jos kävijät eivät siirry toiseen kirkkoon, vuoden kokonaiskävijämäärä laskee merkittävästi, vaikka useissa kirkoissa kävijämäärät säilyisivät ennallaan.

2.4 Tutkimuksen luotettavuus

Kirkon päiväkirjojen kvantitatiivinen tieto on luotettavaa, niin sanottua kovaa tietoa, mutta jos vaihteluita osallistumisluvuissa ilmenee, eivät päiväkirjat pysty antamaan selitystä muutoksille. Mahdollisen muutoksen syitä olen selvittänyt laadullisella tutkimuksella haastattelemalla tutkittavien seurakuntien kirkkoherroja. Jumalanpalveluksen toteuttamiseen osallistuu muitakin ammattiryhmiä ja seurakuntalaisia, mutta tutkimustehtävän rajaamiseksi olen käyttänyt ”elitististä otantaa” ja haastatellut kokemuksia rakennemuutoksesta, vain jumalanpalveluksista

vastaavien johtavien viranhaltijoiden, kirkkoherrojen näkökannalta. Rakennemuutoksiin liittyy usein työntekijäpuolella paljon tunteita. Hallinnon rakenteen muuttumista enemmän monia työntekijöitä kiinnostaa ja huolettaa oman työn säilyminen, työn sisällön muutokset ja jatkuvuus. Katsoin, että virassa olevat kirkkoherrat ovat objektiivisimpia mahdollisia haastateltavia. Todettava tietysti on, että heidän vastuullaan on saada nykyinen rakenne ”näyttämään hyvälle” ja toimimaan. Tästä syystä kirkkoherrat saattavat suhtautua nykytilanteen kuvailuun astetta positiivisemmin kuin esimerkiksi kiinteistöpuolen työntekijät, joiden henkilökohtaisessa työssä ja vastuissa saattaa rakennemuutoksen johdosta olla tapahtunut suuriakin muutoksia. Tutkimuksen luotettavuutta takaavat kvantitatiiviset tulokset, jotka pysyvät joka tapauksessa muuttumattomina, eivätkä ole riippuvaisia siitä miten eri henkilöt tutkimusajakohtana suhtautuvat tapahtuneeseen rakennemuutokseen.

Tutkimuksen reliabiliteetti on vahva, erityisesti kirkonpäiväkirjojen tietojen osalta. Tiedot voidaan kerätä uudelleen milloin vain ja tietojen analysointi tältä osin voidaan toistaa täysin samasta materiaalista. Tiedot säilyvät muuttumattomina ja tutkimuksen toistettavuus säilyy myös tulevaisuudessa. Haastattelujen osalta tutkimustulos on toistettavissa toistaiseksi, sillä samat henkilöt ovat edelleen tutkimusenaikaisissa viroissaan. Jos haasteltavissa henkilöissä tapahtuisi muutosta, tutkielman johtopäätökset säilyisivät melko varmasti samoina, mutta haastateltavien vaihtuminen voisi tuoda vielä monipuolisempia näkökantoja toteutuneisiin käytäntöihin. Tutkimustulokset pohjautuvat pääosin kirkonpäiväkirjojen antamaan tietoon. Haastatellut kirkkoherrat antoivat kiinnostavaa ja tarkentavaa tietoa tutkimusvuosista, mutta merkittävimmät havainnot löytyivät kirkonpäiväkirjojen aineistoista. Faktisten kävijämäärien lisäksi kirkonpäiväkirjoista löytyi jumalanpalveluksen kohdalla huomautus-/lisätietosarakkeesta selitykset poikkeaviin kävijämääriin. Näin ollen alkuperäiseen tutkimustehtävään löytyivät vastaukset suoraan kirkonpäiväkirjoista. Tämä vahvistaa tutkimuksen kokonaisreliabiliteettia. Haastattelun perusteella vain vahvistui kirkon-päiväkirjojen tutkimisen perusteella syntynyt käsitys siitä, että rakennemuutos sinällään ei selitä vaihteluita jumalanpalvelusten kävijämäärissä.

Valideetti on kiistaton peruskysymyksen osalta. Haluttiin selvittää vaikuttaako rakennemuutos jumalanpalvelusten kävijämääriin ja sen tutkimiseen löytyi

yksiselitteisen dokumentaarinen aineisto. Koska muutos oli joskus negatiivinen ja joskus positiivinen ja toisinaan taas aika olematon, vahvistui tutkimuksen edetessä tutkielman tekijälläkin oletamus siitä, että rakennemuutos itsessään ei vaikuta jumalanpalveluksissa kävijöiden lukumääriin. Työn nimen alaotsikko ”Rakenteen yhteys hengellisen elämän toimivuuteen” muotoutui oikeastaan vasta tutkimuksen haastatteluvaiheen aikana. Vaikka tutkimuksen aloitusvaiheessa oletuksena olikin, että kävijämäärien muutos voi olla negatiivinen tai positiivinen, oli taustalla kuitenkin huoli mahdollisen vaikutuksen pikaisesta selvittämisestä. Mikäli rakennemuutoksen vaikutus olisi selvästi ollut negatiivinen, pitäisi se huomioida tulevissa rakenneratkaisuissa, jotta enemmiltä vahingoilta vältyttäisiin. Työn nimen alaotsikko toimii siis jatkokysymyksenä ja samalla melkein sisältää tutkimustuloksen, kuitenkin paljastamatta sitä ennen tiivistelmän lukemista.

Koska tutkielman tekemisen motiivina on ollut ensisijaisesti olla avuksi tulevien rakennemuutosten suunnittelussa, olen halunnut tutkimustulosten esittelyn alaluvussa 3.7. tuoda esille myös haastateltujen kirkkoherrojen terveisiä tulevien rakennemuutosten suunnitteluun. Samoin olen halunnut terveisinä tuoda esiin tutkielman valmistelussa lukemastani tutkimuskirjallisuudesta oleellisiksi katsomiani ohjeita erityisesti siitä näkökulmasta, miten seurakunta eroaa muista liiketalouden yksiköistä ja miten tämä tulisi rakennemuutoksen suunnittelussa huomioida. Usein rakennemuutosta suunnittelevat luottamushenkilöt kun ovat saaneet monet toimintamallinsa liiketalouden tai kunnallistalouden puolelta. Nämä alaluvussa 3.7 mainitut näkökohdat eivät siis suoraan vastaa tutkimuskysymyksiin, mutta ovat tärkeitä taustalla olevan motiivin kannalta siinä, miten jatkossa voidaan valmistella tulevia rakennemuutoksia.

Oma työhistoriani vaikuttaa vahvasti kiinnostukseeni aiheesta. Merimaskun seurakunnassa talouspäällikön virkani lakkautettiin rakennemuutoksen yhteydessä ja yhtymään perustettiin uusi erisisältöinen virka johon siirryin. En koe tätä kuitenkaan tutkimuksen tekemisen kannalta ongelmaksi, sillä tiedostan taustani ja olen kiinnittänyt siitä syystä erityistä huomiota tutkimustehtävän muotoiluun ja tutkimustulosten analysointiin. Haastattelujen aikana koin aikaisemman työhistoriani ja asiantuntemukseni helpottavan käytetyn termistön ja asiayhteyksien ymmärtämistä. En katso työhistoriani talouspäällikkönä vaikuttaneen haastattelemieni henkilöiden vastausten sisältöön. Mahdollisesti asiantuntemukseni

on saattanut helpottaa haastatteluja, kun seurakuntatyöhön liittyvää perustermistöä ei ole tarvinnut selittää minulle. Tunnelma haastatteluissa oli rento ja luottamuksellinen.

Oma asennoitumiseni rakennemuutoksiin on tutkielman edetessä muuttunut yhä rakentavampaan suuntaan. Olen ollut huolissani ulkopuolelta tulevista liitospaineista silloin kun ne heikentävät paikallista päätäntävaltaa ja sitä kautta vastuunkantoa. Kun rakennemuutoksilta ei ilmeisesti kiristyvässä taloustilanteessa pystytä kuitenkaan välttymään, olen kiinnostunut yhdessä tehtävän suunnittelun tueksi selvittämään, millainen hallinto- ja toimintarakenne luo parhaat edellytykset seurakunnan hengellisen työn jatkuvuudelle ja kehittämiselle.

3 MUUTOKSEN TAUSTA-AJATUKSENA MUUTTUMATTOMUUS

3.1 Muuttuneet käytännöt jumalanpalveluksissa

Tutkimusseurakuntien yhtenevä tavoite rakennemuutoksen käytännön toteutuksessa oli, että seurakuntalainen ei huomaisi rakennemuutosta. Käytännössä tällä tarkoitettiin sitä, että palvelut eivät ainakaan heikentyisi ja kaikissa seurakunnissa säilyisi viikoittainen jumalanpalvelus.³¹ Toiveita oli lisääntyvän kollegiaalisuuden tuomista parannuksista, mutta nämä eivät olleet muutoksen perusteita vaan perusteet olivat A-ryhmällä taloudellisia ja Y-ryhmällä kuntarakenteen muutokseen perustuvia.

Kollegiaalisuus ei ole merkittävästi lisääntynyt tutkituissa alue seurakunnissa toimitusten tai jumalanpalvelusten yhteydessä, mutta voimavarojen keskittämistä oli havaittavissa, kun käytettiin samoja yhteisesti sovittuja virsiä koko seurakunnan kaikissa (alueseurakuntien) kirkoissa. Työskentely oli edelleen kuitenkin itsenäistä siinä mielessä, että jokaisessa kirkossa työskenteli pääsääntöisesti kerrallaan vain yksi kanttori. Kerran vuodessa on pyritty järjestämään alueseurakuntien yhteinen jumalanpalvelus, jossa kaikki kanttorit palvelevat yhdessä ja yhteiseen juhlaan kokoontuneina voivat näyttää, mihin tämä ammattilaisten joukko yhdessä pystyy. Yhteisen juhla jumalanpalveluksen lisäksi kanttorit ovat järjestäneet myös yhteisiä konsertteja ja muita musiikkitilaisuuksia. Papiston osalta kollegiaalisuutta on koettu yhtymän yhteisen saarnakurssin kautta. Koko papisto on osallistunut parin vuoden aikana monimuoto-opetukseen. Välillä on pidetty lähiopetuspäiviä ja omassa seurakuntatyössään jokaisella on ollut oma saarnaryhmänsä johon kuuluu yksi teologi, yksi maallikko ja yksi muu seurakunnan työntekijä.³² Tutkielman tekijä kävi seuraamassa yhtä saarnakurssin lähipäivää ja kävi siellä papiston kanssa kahvipöytäkeskusteluja siitä, miten he kurssin kokivat. Papit kertoivat muun muassa käyneensä jumalanpalveluksissa kuuntelemassa oman ryhmänsä papin saarnoja ja antaneensa niistä palautetta. Toki nämä henkilöt ovat osallistuneet muutenkin

³¹ haastattelut Y- ja A-ryhmä.

³² haastattelu A-ryhmä.

jumalanpalveluksiin ja myös itse toimittaneet niitä, mutta saarnakurssiin liittyen he ovat tehneet toisen henkilön saarnasta systemaattisesti huomioita ja koonneet niistä palautetta saarnaajalle. Tämän on koettu olevan hyödyllistä, sillä pappi on helposti sellaisessa asemassa, että hän ei saa edestäpäin rakentavaa palautetta. Saarnaajaa yleensä aina vain kiitellään ja silloin voi syntyä harha, että kuvittelee olevansa keskimääräistä parempi saarnaaja. Todellisuudessa kuitenkin, jos saarna ei miellytä, niin siitä usein vaietaan, arvostellaan muulla foorumilla tai ei osallistuta jatkossa jumalanpalvelukseen silloin kun kyseinen henkilö saarnaa. Saarnakurssilla oli myös rakentavaa käydä teologisia keskusteluja muiden saarnaajien kanssa, sillä usein saarnan teologisen puolen valmistelu on yksin tehtävää työtä.

Seurakuntarakenteen ohjausryhmän väliraportin mukaan tuomiokapitulitkin asettivat jumalanpalveluselämän turvaamisen keskeiseksi seurakuntatyön tavoitteeksi rakennemuutoksessa. Aina jumalanpalvelusta ei voida järjestää jokaisessa kirkossa kello kymmenen, mutta säännöllisyys on tärkeää. Alueiden erilaiset käytännöt jumalanpalveluksissa nousevat esille.³³

Tutkittujen alue seurakuntien jumalanpalveluksien säännöllisyydestä on lähtökohtaisesti pidetty kiinni. Jumalanpalvelusta vietetään säännöllisesti joka viikko, mutta jossain alue seurakunnissa jumalanpalvelusten aikaa on jouduttu porrastamaan. Haastateltavan mukaan ajan siirtäminen myöhäisemmäksi ei ole niinkään vaikuttanut jumalanpalveluksissa käyntien määriin, mutta kun aiemmin oli tehty useita erilaisia aikakokeiluja, oli sillä ollut vahingollinen vaikutus jumalanpalveluksiin osallistumisen aktiivisuuteen. Säännöllinen aika, vaikka se olisi kello yhdeltä, on parempi vaihtoehto kuin yritys palvella kaikkia mahdollisia aikatoiveita vuorotellen.³⁴

Jumalanpalvelusten alkamisaikaa on porrastettu rakennemuutosten yhteydessä silloin kun eri kirkkojen jumalanpalveluksia hoidetaan yhteisillä työntekijöillä. Jumalanpalveluksen siirtäminen iltapäivään tai pitäminen kello kymmenessä eivät kuitenkaan korreloi kävijämääriin. Osalla tutkittavista seurakunnista jumalanpalveluksen aika on muutettu myöhäisemmäksi. Toisilla³⁵ jumalan-

³³ Seurakuntarakenteen ohjausryhmän väliraportti 2011, 24.

³⁴ haastattelu A-ryhmä.

³⁵ kirkot A3 ja A4.

palvelusten kävijämäärää ei ole tässä yhteydessä laskenut, kun taas toisissa³⁶ lasku on ollut dramaattista.

Jumalanpalvelusten määrä vuodessa sen sijaan vaikuttaa kokonaiskävijämäärään. Voidaan olettaa, että kokoontuva seurakunta on pääosin sama ja jumalanpalvelusten pitäminen vain joinakin pyhinä tuottaa näin pienemmän kävijöiden kokonaismäärän. Jumalanpalvelusten määrän vähentäminen näyttää kuitenkin vähentävän myös kerralla osallistuvien seurakuntalaisten määrää.³⁷ Haastattelun³⁸ mukaan tämä yhteys johtunee siitä, että seurakuntalaiset eivät muista minä pyhinä jumalanpalveluksia ei järjestetä ja yksikin turha kirkkoonlähtö, pettymys suljetun oven takana sunnuntaina, saattaa erkaannuttaa ”suljetun oven ripaa turhaan nykivän” seurakunnasta. Säännölliset jumalanpalvelusten määrät sinällään eivät luonnollisesti kuitenkaan riitä pitämään kokonaiskävijämäärää vakiona.³⁹

Jumalanpalvelusten ajankohtien muuttamista pidetään riskialttiina *Seurakuntarakenne murroksessa* teoksessa, jossa todetaan: ”Haastattelujen mukaan Värtsilän jumalanpalveluksiin osallistuminen on vähentynyt, kun jumalanpalveluksia ei enää pidetä Värtsilässä säännöllisesti, kun kirkossa ei ole enää tuttua pappia ja kun joillekin yhdistymistä vastustaneille jumalanpalveluksiin osallistumattomuus on ollut mielenosoitusta uusia järjestelyitä kohtaan. Tohmajärven jumalanpalvelustilastoissa havaittu lasku yhdistymisen jälkeen selittyy myös sillä, että iäkkäille seurakuntalaisille kirkkomatkan järjestäminen Värtsilästä Tohmajärvelle niinä pyhinä jolloin Värtsilässä ei ole omaa jumalanpalvelusta, ei onnistu.”⁴⁰

Messujen osuus jumalanpalveluksista näyttäisi vaikuttavan jossain määrin jumalanpalveluksien osallistujamäärään. Messuun tulee keskimäärin hieman enemmän väkeä kuin sanajumalanpalvelukseen, mutta tällä ei ole yhteyttä rakennemuutokseen, joten jätämme asian tarkastelun tähän mainintaan.

³⁶ kirkot A6 ja A8.

³⁷ kirkot A1, A7, A8 ja Y4.

³⁸ haastattelu V1.

³⁹ kirkko Y1.

⁴⁰ *Seurakuntarakenne murroksessa* 2007, 136.

Alue seurakuntien tutkituissa kirkoissa on otettu käyttöön yhtenäiset virret.⁴¹ Tämä ei voine vaikuttaa kävijämääriin, mutta se helpottaa kanttorin työtä kun sama kanttori hoitaa kaksi tai joskus jopa kolme jumalanpalvelusta samana päivänä eri kirkoissa.

Maallikkojen osallistuminen messun palvelutehtäviin on tutkimusajankohtana lisääntynyt lähes kaikissa seurakunnissa.⁴² Tämän ei kuitenkaan katsota liittyvän rakennemuutokseen vaan yleiseen jumalanpalvelusuudistukseen ja tämä reformaatio on ollut samansuuntainen myös erillisinä pysyneissä seurakunnissa. Tutkittujen alue seurakuntien alueella oli ennen rakennemuutosta ollut rovastikunnallinen maallikkokoulutus. Tämä oli joissain seurakunnissa vahvistanut jo elinvoimaista maallikkotoimintaa ja rakennemuutoksen jälkeen hyvät käytännöt ovat levinneet muihinkin alue seurakuntiin.⁴³ Rakennemuutoksen vaikutus maallikkotoiminnan lisääntymiseen on tulkinnanvaraista. Maallikkokoulutuksen positiivinen vaikutus on selvästi havaittavissa, mutta rakennemuutoksen ansioksi voitaneen laskea seurakuntarajojen madaltumisen⁴⁴, joka on edesauttanut hyvien käytänteiden jakamista. Maallikkojen lisääntynyt osallistuminen jumalanpalvelusten toteuttamiseen voidaan sikäli laskea myös työntekijöiden ansioksi, että aiempien vuosikymmenten viranhaltijakeskeisestä jumalanpalvelusten toimittamisesta on siirrytty takaisin yhteisöllisempään kulttuuriin jossa seurakuntalaisia on jälleen henkilökohtaisemmin kutsuttu osallisuuteen paikalle kutsumisen sijaan. ”Kyllä ihmiset yleensä lähtee silloin kun pyydetään.”⁴⁵

Pastori Aino Vesti näkee seurakuntien rakennemuutoksessa erityispiirteenä pastoraalisen johtamisen. Hänen *Spiritualiteetti ja pastoraalinen johtaminen seurakuntaliitoksessa* -tutkielmansa haastatteluissa löytyi useita osa-alueita, joilla on vaikutusta kirkon jäsenyyden vahvistamiseen ja seurakuntayhteisön tukemiseen muulloinkin kuin seurakuntaliitoksessa. Vestin mukaan kirkon jäsenyyden vahvistamiseksi pitäisi toiminnassa keskittämisen sijasta pyrkiä siihen, että hengellistä toimintaa on kaikille ikäryhmille tasaveroisesti kaikilla alueilla. Tämä suojelee myös työntekijöiden lähityöyhteisön säilymistä ja paikallisidentiteettiä. Mikäli kasvokkainen vuorovaikutus vähenee tai loppuu, murenee sen myötä myös

⁴¹ haastattelu A-ryhmä.

⁴² haastattelut A-, Y, ja V-ryhmä.

⁴³ haastattelu A-ryhmä.

⁴⁴ haastattelu A-ryhmä.

⁴⁵ haastattelu V2.

länäolon tuntu, tuttuus, yhteinen kokemus, paikallisidentiteetti ja tämä vaikeuttaa esimerkiksi valmiuksien syntymistä luottamuksellisiin sielunhoitosuhteisiin. Vesti pitää pastoraalista johtamista seurakunnassa tärkeänä ja heittää kysymyksen, miten pastoraaliselle johtamiselle käy jos kirkkoherra liitosprosessin myötä käytännössä siirtyy hallinnolliseksi johtajaksi. Miten silloin hoidetaan seurakunnan pastoraalinen johtajuus? Delegoidaanko se kappalaisille vai kannustetaanko luottamushenkilöitä tai seurakuntalaisia hengelliseen johtajuuteen?⁴⁶

Seurakuntien kirkonpalvelutyössä on yleisesti koettu haasteellisena organisaatiokaavion hahmottaminen. Seurakuntamestari toimii yleensä taloushallinnon johtavan virkamiehen alaisuudessa, mutta käytännön työssään hän toimii papiston ja kirkkomuusikoiden kanssa kiinteässä työyhteydessä. Tässä mielessä hän toimii viikonloppuisin käytännössä kirkkoherran tai muun papin alaisena. Rakennemuutoksessa kiinnitetään usein huomioita töiden järjestelyyn ja komentolinjoihin eli esimiesorganisaatioon. Yllättävänä negatiiviseksi koettuna seurauksena rakennemuutoksessa talousjohdon esimies on voinut määritellä seurakuntamestareiden työtä niin tarkasti, että jotkut aiemmin luonnollisesti työhön kuuluvista tehtävistä on rajattu seurakuntamestareiden työnkuvan ulkopuolelle.⁴⁷ Tämä ongelma ei varsinaisesti johdu rakenteesta, vaan viestii ehkä ennemminkin valtataistelusta, joka toisaalta on rakennemuutoksen johdannaisvaikutusta, kun pelimerkkejä laitetaan uudestaan jakoon.

Varsinaisten jumalanpalveluskäytänteiden lisäksi koen hyväksi tuoda esiin muutaman seurakuntalaisten tavoittamiseen liittyvän käytänteen. Negatiivisena muutoksena seurakuntalaisten keskuudessa on koettu kirkollisten ilmoitusten keskittäminen tiettyihin ilmoittelukanaviin. Ilmoituksista vastaavien yksiköiden laajentuessa on paikallislehtien ilmoittelua karsittu ja siirrytty oman lehden tai nettijulkaisujen käyttämiseen. Näillä uusilla tavoilla tieto periaatteellisesti kulkee perille, mutta uusien kanavien käyttöönotto kangertelee. Jos yhtymä julkaisee omaa lehteä joka jaetaan joka kotiin ja jossa ilmoitetaan kaikkien alueen seurakuntien tapahtumista, ei ilmoittajan kannalta ole taloudellista ilmoittaa tapahtumista sen lisäksi maksullisilla ilmoituksilla paikallislehdissä. Joissain yhtymissä on luovuttu

⁴⁶ Vesti 2012, 52–53.

⁴⁷ haastattelu Y3.

oman paperilehden julkaisusta ja siirrytty verkkojulkaisuihin. Tämä asettaa eriarvoiseen asemaan ne seurakuntalaiset jotka eivät käytä internetiä.

A-ryhmän alueseurakunnissa oli otettu tavaksi vierailta ennen rippikoulun alkua tai sen alkuvaiheessa jokaisen rippikoululaisen kotona tai muuten sopia perheen tapaaminen. Näissä kohtaamisissa käydyt keskustelut on koettu tärkeiksi ja hyväksi kontaktipinnaksi seurakuntalaisiin. Kotikäynnit ovat tästä syystä painottuneet näihin tapaamisiin ja aiemmin yleisistä syntymäpäiväkäynneistä on siirrytty vuosittain järjestettäviin yhteisiin syntymäpäiväjuhliin, jonne kutsutaan kyseisenä vuonna pyöreitä täyttäviä seurakuntalaisia. Vanhemmista ikäluokissa kutsutaan myös väli vuosia juhlivia. Kotikäyntejä ja papin vierailuja syntymäpäiväjuhlissa tehdään kuitenkin pyydettyä, mutta yhteisten juhlien järjestämisen alettua pyynnöt tervehdyksikäynneille ovat vähentyneet. Diakonien osallistuminen rippileireille on koettu myös hyväksi uudistukseksi. Alun perin tavoitteena on ollut saada riittävästi aikuisia kohtaamaan leirillä olevia nuoria, mutta positiivisena lisänä on koettu se, miten diakonien ammattitaito ihmisten kohtaamisessa on päässyt ”oikein loistamaan” nuorten parissa.⁴⁸

Vertailuseurakunnassa yhtenä hyvänä kontaktipintana seurakuntalaisiin oli koettu seurakunnan työntekijöiden osallistuminen yhteisvastuukeräykseen kiertävinä kerääjinä. Vaikka kierroksen taloudellinen tuotto ei olisikaan korkea (joissain tapauksissa se on huomattavan korkea), niin monissa keräyskohteissa kerääjä on pyydetty sisälle kotiin ja tässä yhteydessä on käyty hyviä keskusteluja. Näissä kohtaamisissa on tavoitettu monia sellaisia seurakuntalaisia jotka eivät muulla tavoin osallistu seurakunnan toimintaan.⁴⁹

3.2 Muutokset henkilöstössä

3.2.1 Työntekijöiden määrän muutokset

Missään tutkimuksen kohteessa olleissa seurakunnissa ei rakennemuutoksen varjolla tai seurauksena ollut saneerattu henkilöstöä vähemmäksi.⁵⁰ Toisaalta rakenne-

⁴⁸ haastattelu A-ryhmä.

⁴⁹ haastattelu V2. myös V1.

⁵⁰ haastattelut A-, Y, ja V-ryhmä.

muutoksissa kyllä nähdään etuna varautuminen heikkenevään taloustilanteeseen. Leikkauksia ei ole siis tehty rakennemuutokseen yhteydessä, mutta niitä odotetaan olevan tulossa verotulojen vähenemisen pakottamana lähitulevaisuudessa. Yhtymäseurakunnissa hallinnon ja talouden työntekijät siirtyivät yhtymän työntekijöiksi ja jumalanpalvelukseen osallistuvasta henkilöstöstä lähinnä vain seurakuntamestareiden sijoittuminen organisaatiossa muuttui. Heille on määrätty lähiesimies joka organisoi seurakuntamestareiden ja muiden kiinteistötyöntekijöiden työresursseja tarvittaviin kohteisiin. Verrokkiseurakunnissa on myös perustettu tällaiset lähiesimiesorganisaatiot. Yhdessä lähiesimies nousi oman henkilöstön keskuudesta, toisessa lähiesimiehen toimi perustettiin uutena tehtävänä eli henkilöstön määrä lisääntyi.⁵¹

Vaikka henkilöstön määrässä ei olisi tapahtunut muutosta, on kiinteistötyöntekijöiden saamisella yhden esimiehen ohjaukseen voitu resursoida työntekijöitä paremmin. Yhtymän haastattelussa kerrottiin, että isoissa tapahtumissa voitiin käyttää nyt kahta seurakuntamestaria.⁵² Alue seurakunnille oli lisätty muutamia osa-aikaisia yhteisiä tarvittaessa tulevia seurakuntamestareita tai yleisammattimiehiä täydentämään vapaapäivien ja lomien sijaistamista.⁵³

Jumalanpalveluksia toimittavassa henkilöstössä oli lähes kaikissa seurakunnissa ollut melko paljon vaihtuvuutta, mutta tämän ei katsottu johtuvan rakennemuutoksesta. Rakennemuutos on monin paikoin koettu hyvin kuormittavaksi, mutta sen takia ei ole vaihdettu työpaikkaa. Merkittävä vaikutus on ollut työntekijöiden ikärakenteella. Eläköitymisten kautta on tapahtunut paljon henkilövaihdoksia. Haastatteluissa kävi ilmi yleisesti koettavan, että rakennemuutoksen läpiviennissä voisi olla eduksi, että johtavat viranhaltijat olisivat vaihtumassa, joko niin, että olisivat tulossa uusina virkaan tai olisivat lähdössä pois. Silloin valmistelutyöhön pystyttäisiin suhtautumaan ehkä neutraalimmin kun suunnittelun kohteena eivät olisi oman pitkäaikaisen viran järjestelyt.⁵⁴

Vaikka rakennemuutosten yhteydessä tutkielman seurakunnissa ei ole jouduttu vähentämään henkilöstöä, saattaa tämä olla edessä talouden kiristyessä. Silloin on

⁵¹ haastattelut V1–V3.

⁵² haastattelu Y3.

⁵³ haastattelu A-ryhmä.

⁵⁴ haastattelut A- ja Y-ryhmät.

hyvä miettiä mitkä virat ja toimet ovat seurakunnan tehtävän kannalta tarpeellisimpia. Seurakuntaa pidetään yleisesti varmaankin arvoiltaan pehmeämmän linjan edustajana kuin liiketaloudellisia yksiköitä keskimäärin. Sievin seurakunnan vs. kappalainen Olli Luhtasela määritteli viran käsitystä pro gradu -tutkielmassaan *”Miten minulle tässä käy?” Henkilöstön asema seurakuntajaon muuttamisessa kirkkolain 13 luvun 2 pykälän mukaan*. seuraavasti: virka on julkishallinnollisten tehtävien rajattu kokonaisuus. Voidaan ajatella, että kun tämä määritelmä ei enää toteudu, virka on tarpeeton.⁵⁵ Viran tarpeettomuudesta päättäminen on viranomaisen tekemä hallintopäätös.⁵⁶

3.2.2 Henkilöstön liikkuvuus eri työpisteiden välillä

Alue seurakunnissa joidenkin kirkkojen kanttorina oli jo ennen tätä rakennemuutosta toiminut sama viranhaltija. Virka on ollut siis seurakuntien yhteinen. Alue seurakuntien kohdalla oli päädytty parikkijärjestelmään, jossa sama pappi ja kanttori toimittavat sunnuntaisin kaksi jumalanpalvelusta. Alue seurakunnat on jaettu pareihin joissa näiden kahden kirkon jumalanpalvelusten toimittamisesta vastaa pappi- ja kanttoripari. Parikkijärjestelmällä on pyritty turvaamaan sitä, että pappi ja kanttori eivät jatkuvasti vaihtuisi, vaan seurakunnan palveluksessa olisi pääsääntöisesti sama pappi ja kanttori taikka näiden tuttu sijainen. Alue seurakuntien kirkkoille on kullekin vahvistettu oma kuorisääntönsä, jotta jumalanpalvelus säilyttää tutun muotonsa, vaikka toimittajissa olisikin vaihtuvuutta.⁵⁷

Seurakuntamestareiden ja muiden kiinteistötyöntekijöiden liikkuvuus on lisääntynyt rakennemuutoksissa. Jokaiselle työntekijälle on määrätty oma virkapaikkansa ja hän työskentelee pääsääntöisesti siellä, mutta työhön voi sisältyä myös tehtäviä muissa saman talousyksikön seurakunnissa.⁵⁸ Jos seurakunnalla on kaksi kirkkoa, seurakuntakeskus ja leirikeskus, kuuluu kiinteistötyöntekijöiden toimenkuvaan siirtymistä näiden kiinteistöjen välillä ilman rakennemuutostakin.

Kiinteistötyöntekijöiden liikkuvuuden lisääntyminen on aiheuttanut ristiriitaisia tunteuksia siinä mielessä, että usein he kokevat olevansa jonkun seurakunnan

⁵⁵ Luhtasela 2013, 52. Kirkkolaki 13. luku 2 §.

⁵⁶ Luhtasela 2013, 161.

⁵⁷ haastattelu A-ryhmä.

⁵⁸ haastattelut A- ja Y-ryhmä.

työntekijöitä, niin kuin ovat ennen olleetkin ja uuden työnkuvan tuoma muutos koetaan vain lisärasituksena. Koetaan, että pitää lähteä muidenkin seurakuntien töitä tekemään omien lisäksi. Vaikka yhtymän kiinteistö- ja kirkonpalvelustyöntekijät ovatkin koko yhtymän työntekijöitä, suuntaa virkapaikan määrittely heidän kotikenttäänsä ja identiteettinsä hahmottamista.

Tutkielman tekijä on osallistunut kiinteistö- ja kirkonpalvelutyön koulutuspäiville ja käynyt siellä keskusteluja eräiden muiden rakennemuutoksen käyneiden seurakuntien kiinteistötyöntekijöiden kanssa. Koulutuspäivien ryhmätyöskentelyistä ja näistä keskusteluista muodostui käsitys, että jos ja kun seurakuntamestareita kierrätetään laajalla alueella monissa eri kiinteistöissä, heikkenee sitoutuminen ja vastuuntunto. Ollaan ”vain töissä” kun ei saada keskittyä palvelemaan omaa seurakuntaa. Vastuu hämärtyy kun ei olla itse vastuussa kiinteistöistä, vaan voidaan jättää joitain kunnostustöitä tekemättä. Ajatellaan, että seuraava ringissä kiertävä voi sitten tehdä jos ehtii. Nämä identiteetti ja sitoutumisasiat ovat herkkiä ja hienosäättöisiä. Työntekijän identiteetti ei muodostu vain työtehtävistä ja niistä suoriutumisesta, vaan usein merkittävänä osana ovat ammattityö ja kotiseurakkaus. Rahallisen palkan lisäksi työstä saadaan myös henkistä tyydytystä ja hoidossa olevat kiinteistöt koetaan ”omiksi”. Samanlaista sitoutumissuhdetta on vaikeampi muodostaa jatkuvasti vaihtuviin kohteisiin. Sama omistautumisen ja sitoutumisen kulttuuri on ollut ominaista myös monissa muissa seurakunnan työtehtävissä. Seurakunnan luonne hengellisenä yhteisönä selittää osittain tätä ilmiötä. Jokainen palvelee seurakuntaa omalla tavallaan, omalla työpanoksellaan. Yhtymä koetaan helposti kasvottomaksi organisaatioksi johon on vaikeampi sitoutua kuin kotiseurakuntaan.

Suuremmissa yksiköissä on haastattelujen mukaan saavutettu kollegiaalisia etuja, kun samaa työtä tekeviä kollegoja on tullut mukaan työyhteisöön. Työjärjestelyistä riippuen saattaa työ olla edelleen yksinäistä jos kollegoja ei ehdi työssään tapaamaan. Seurakunta rakennemuutoksessa -tutkimuksessa tuli esille kanttorin negatiivinen kokemus laajentuneesta työyhteisöstä: ”Kun Vanajan seurakunta yhdistettiin Hämeenlinnan seurakuntiin, kanttorille se merkitsi työnkuvan laajentumista. Työnkuvassa yhteisöllinen vanajalainen työote oli muuttunut yksittäisten työsuoritusten toimittamisen suuntaan. Vanajassa aiemmin toteutunut tiiviin yhteisön tiimityöskentely oli muuttunut suuressa seurakunnassa yksin

tekemiseksi.”⁵⁹ Menetetty yhteisöllisyys oli siis jumalanpalvelusyhteisön yhteisöllisyyttä, jota mahdollinen kollegiaalinen yhteys ei voinut korvata.

Henkilöstön liikkuvuudesta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä liikkumista seurakunnan tai seurakuntien eri kiinteistöjen välillä. Seurakunnissa näyttäisi olevan onneksi kuitenkin myös vahva ymmärrys jalkautumisen merkityksestä. Erityisesti verrokkiseurakunnissa tuli esille sen korostaminen, että seurakuntatyötä tehdään muuallakin kuin seurakunnan kiinteistöissä. Seurakunnan työntekijöiden osallistuminen yhteisvastuukeräykseen koettiin hyväksi kontaktipinnaksi suoraan koteihin. Vaikka rahan kerääminen sinällään koettiin hiukan epämiellyttäväksi, tuli ovelta ovelle kuljettaessa vastaan spontaaneja tilanteita, joissa ihmiset omalla maaperällään halusivat avautua ja keskustella omasta tilanteestaan. Eräs kirkkoherra kertoi hyvistä kokemuksistaan kerääjänä. ”Kävin tuolla lähiossa jossa harvemmin liikun... ja keräystulos oli sinänsä huono, että minä ennätin käydä aika harvoissa paikoissa. Mutta se johtu siitä, että oli semmosia koteja, joissa oikeesti niinkun pyyettiin sisälle, ei nyt ihan kahville, mutta sillä tavalla, että juteltiin niinkun pitemmänkin aikaa. Niin musta siinä synty sellanen vahva osallisuuden kokemus, että mää aattelin, että ehkä sen pittää saada omassa kodissaan kokee, että minä olen seurakunnan jäsen ja seurakuntajäsenasiat ja sen usko on mulle tärkeä.”⁶⁰

Samaa jalkautumisen vaikutusta käsittelevät myös Ballard ja Pritchard teoksessaan *Practical Theology in Action*. Kun seurakuntapappi Sheila meni mukaan yhteisön toimintaa, se ei voinut olla vaikuttamatta hänen työskentelyynsä. Koulun lakkautusuhka ja monet muut kriisit tulivat näkyviin esirukouksessa ja myös hänen henkilökohtaisessa rukouksessaan sekä tietysti saarnoissa. Hän ei enää puhunut teoriasta vaan nykyhetkestä.⁶¹ Jumalanpalveluksen tulee olla yhteisön yhteinen tilaisuus. Kauniit puheet ja hienot teologiset ajatukset jäävät vain kulttuurillisiksi taide-esityksiksi, mutta eivät ole merkityksellisiä jos ne eivät ole sidoksissa yhteisön todellisuuteen.

⁵⁹ Seurakuntarakenne murroksessa 2007, 83.

⁶⁰ haastattelu V2.

⁶¹ Ballard & Pritchard 2001, 86.

3.2.3 Työtehtävien muutokset

Palmun *Työolot rakennemuutos-seurakunnissa* -tutkimus osoitti työntekijöiden (72 %) kokeneen työtahtinsa kiristyneen. Hieman yli puolet (56 %) vastaajista koki työmääränsä jatkuvasti tai melko usein liian suureksi. Töiden organisointi koettiin heikommaksi kuin muissa seurakunnissa ja päätöksenteon koettiin tapahtuvan liian kaukana. Tiedonvälitys ei ollut tarpeeksi avointa ja ristiriitoja koettiin yleisemmin kuin muissa seurakunnissa ja lisäksi työntekijöillä oli kokemuksia, että työnjohdon puolelta ristiriitoja vähäteltiin tai niiden käsittelyä väisteltiin. Esimiestyöskentely rakenne-muutosseurakunnissa koettiin kuitenkin paremmaksi kuin kirkossa yleensä, ainakin lähimmän esimiehen osalta.⁶²Tämän tutkielman yhtymäseurakunnat olivat mukana myös Palmun tutkimuksessa. Haastatteluissa välittyi samansuuntainen kokemus kiinteistötyöntekijöiden kokemuksista. Salomäen seurantatutkimuksen (2009–2011) *Rakennemuutosseurakuntien työntekijöiden näkemykset uudistuksen vaikutuksista ja työoloista* mukaan vuoden 2009 kyselyyn verrattuna vastaajilla oli hieman myönteisemmät käsitykset rakenneuudistuksen vaikutuksista työvoimaresurssien käyttöön. Joka kolmas ajatteli, että uudistus on helpottanut työvoimaresurssien käyttöä. Osuus oli jonkun verran korkeampi kuin vuonna 2009. Kuitenkin väittämästä eri mieltä olevien osuus oli edelleen selvästi suurempi. Lähes puolet (47 %) ei katsonut uudistuksen helpottaneen työvoimaresurssien käyttöä. Alle 40-vuotiaista vain neljännes (26 %) katsoi uudistuksen helpottaneen työvoimaresurssien käyttöä, yli 60-vuotiaista näin ajatteli kaksi viidestä (43 %).⁶³

Teologian tohtori Risto T. Niemisen tutkimuksessa alue seurakunnissa erityisesti seurakuntayhtymän selektiivi-muotojen kanssa säännöllisesti yhteistyötä tekevät diakonit kokivat, että uusi aluetyömalli ei ollut systematisoinut työnjakoa, vaan uudet tehtävät olivat tulleet heidän vastuulleen kaiken aiemmin tehdyn työn lisäksi. Samalla tavoin kokivat myös monet varhaisnuorisotyönohjaajat.⁶⁴

Suurempien yksiköiden organisoinnin myötä haasteita on tuottanut avoimiin sähköisiin kalentereihin siirtyminen ja työajan seuranta. Aiemmin seurakunnan työntekijöiden työ on ollut paljon itsenäisempää ja samaa työtä tekevien työmäärä on

⁶² Palmu 2010b, 13–17.

⁶³ Salomäki 2012, 25–26.

⁶⁴ Nieminen 2002, 200–201.

saattanut olla keskenään hyvin erilainen niin seurakunnan toimitusten määrästä kuin omasta henkilökohtaisesta töiden ja työajan järjestelystä johtuen. Työtehtävät ovat olleet omassa kalenterissa tai mielessä, eikä niiden määrä ole muut juurikaan voineet kontrolloida. Sähköisessä kalenterijärjestelmässä toimitukset ja työtehtävät ovat pääsääntöisesti kaikkien muidenkin työntekijöiden nähtävissä. Eräs haastateltava kuvaa muutosta seuraavasti: ”Ett kyll täss on tullu vastaan nimenomaan se, ett taiteilijayhteisö, ku rupee muokkaan semmoseks strategiaan sitoutuneeks, yhteiseen päämäärään sitoutuneeks ryhmäks, ni ei se helppoo oo.”⁶⁵ Teologian tohtori Susa Niinistö tutkimuksen selonteoissa tuli esille piirre, jonka mukaan seurakuntien työkuultuurissa ei ensisijaisesti haluta tehdä yhteisiä suunnitelmia⁶⁶

Maallikoiden osallistuminen messun palvelustehtäviin oli lisääntynyt lähes kaikissa haastatteluseurakunnissa. Vaikka kirkkomme ei enää olekaan kansankirkko sen perinteisessä merkityksessä, voidaan teologisesti katsoa kirkon rakentuvan kansasta [tai nykytermein kansalaisista] käsin ja tämä näkemys korostaa kirkon ja seurakunnan olevan nimenomaan yhteen kokoontunut seurakunta, eikä niinkään sen rakennukset tai organisaatio. Maallikko-osallisuuden merkitys tulee esille esimerkiksi Alfred Adamin kiteytyksessä Johann Hinrich Wichern;in (1808-1881) kansankirkko-ohjelmasta. Wichernin suuri ajatus oli reorganisoida koko kansa eläväksi kirkoksi sisälähetystyön avulla.

Oikean kirkon ydin on kansa jumalallisena luomuksena. Se osa kansaa joka vielä on siveellis-uskonnollisesti tervettä, organisoidaan toimimaan niin, että sen kunnollisen (tüchtig) elämän yhteyteen saadaan vedetyksi mukaan myös vielä ulkopuolelle jääneet kansalaispiirit.⁶⁷

Rymättylän emeritus kirkkoherra Ilkka Pärssinen luonnehtii kansankirkkoa synodaalikirjoituksessaan *Kenelle kirkko kuuluu* seuraavasti:

⁶⁵ haastattelu A-ryhmä.

⁶⁶ Niinistö 2014, 89. Niinistö viittaa todentamaansa ennakkokäsitykseen: Salmi, P. 2001 Seurakuntien hengellistä työtä tekevien työmotivaatio. Seurakuntien työympäristö- ja kehittämisoas. JTO – tutkimuksia sarja 14. Tammerpaino Oy. Tampere. s. 129, 176–177.

⁶⁷ Adam 1938, 142.

Eheä kansankirkkomme voi parhaimmillaan tarjota kaikille kirkon jäsenille uskottavan kokemuksen kuulumisesta kristilliseen yhteisöön. Kirkon tulee yrittää kaikin tavoin ilmentää ja viestittää strukturillaan (jäsenytyminen) samaa mitä puheillaan (merkityssisältö). ”Ihmisyhteydet ovat tie evankeliumille” (Sigfrid Sirenus). Enkelimäisinkin puhe tyhjenee sisällöstään rakkauden puuttuessa. (1. Kor. 13:1).⁶⁸

3.3 Jumalanpalvelusyhteisön identiteetti

3.3.1 Identiteetin merkitys

Kaikissa tutkielmaa varten tehdyissä haastatteluissa nousi esiin keskeiseksi asiaksi jumalanpalvelusyhteisön identiteetin merkitys ja identiteettiä haluttiin suojella. Kirkkohallituksen asettaman seurakuntarakenne-työryhmän väliraportti 2007 *Läsnäolon yhteisö* nostaa kirkon keskushallinnon seurakuntarakenneuudistuksen suunnittelussa esille kolme tähtäyspistettä: Ensimmäisenä ja tärkeimpänä on seurakunnan jäsenyyden vahvistaminen. Seurakunnan tulee tarjota paikka sekä heikosti että vahvasti seurakuntaan ja kristilliseen uskoon sitoutuneille jäsenille. Toisena on seurakuntayhteisöjen tukeminen ja kolmantena seurakuntien itsekannattavuuden kehittäminen. Kirkon avustusjärjestelmä on muuttunut. Tukea annetaan kehittämiseen ja yhteistyöhön, ei enää käyttömenoihin.⁶⁹

Varjopuoli identiteetin hämärtyemisessä on se, että yksiköiden suurentuessa ne jotka eivät ole aktiivisia seurakuntalaisia saattavat nähdä seurakunnan kasvottomana organisaationa. Eräs haastateltava olikin huolissaan: ”kirkolle ei makseta veroa, vaan seurakunnalle. Ja [jos erotaan kirkosta, niin] erotaan siitä yhteisöstä, joka täällä pyörittää mummopiirejä ja perhekerhoa ja järjestää toimituksia” Jos yhtymän taustalla on kuntaliitos, ajatellaan helposti, että yhtymän seurakunnat ovat yhtä suurta seurakuntaa. Seurakuntarakenteen hahmottaminen on erityisen vaikeaa yhtymän työntekijöille, joiden työnantaja on yhtymä, mutta jotka helposti mieltävät olevansa

⁶⁸ Pärssinen 1991, 108.

⁶⁹ Läsnäolon yhteisö 2007, 9. Seurakuntarakennetyöryhmän väliraportti.

jonkun seurakunnan työntekijöitä, niin kuin virkapaikkansa mukaan ainakin kiinteistöpuolella saattavat ollakin.⁷⁰

Seurakunnan rakennetta hahmotetaan jonkin verran kuntakentän kautta. Jos rakennemuutoksen taustalla on kuntaliitos jossa kuntia on yhdistetty, mielletään helposti, että sama on tapahtunut seurakuntarakenteessa.⁷¹ Mikäli tällä muutoksella ei ole itselle suurta merkitystä, saatetaan seurakuntienkin kohdalla käyttää ilmaisua, että seurakunta A on liitetty seurakuntaan B, vaikka olisi muodostettu yhtymä ja seurakunnat olisivat edelleen itsenäisiä. Usein termistö voi olla virheellistä kuntarakenteestakin puhuttaessa, sillä kuntaliitoksessa usein lakkautetaan kaikki liittyvät kunnat ja muodostetaan yksi uusi, jonka nimeksi sitten valitaan jokin liittyneellä kunnalla ollut nimi, yhdistelmä nimistä tai kokonaan uusi nimi.⁷² On sitten asia erikseen onko käytetyillä termeillä tosiasiallista vaikutusta seurakunnan hengellisen yhteisön toimintakykyyn, mutta herkkänahkaiset saattavat saada haavoja seurakunnan itsenäisyyttä väheksyvistä ilmaisuista.

Haastatteluissa nousi esille, että toisissa⁷³ seurakunnissa taloushallinto ja kirkkoherran pastoraalinen johtaminen ovat lähes kilpailutilanteessa keskenään. Toisissa⁷⁴ seurakunnissa vastaavasti talous- ja hallinto koettiin varsinaista seurakuntatoimintaa mahdollistaviksi tukitoimiksi. Nieminen käsittelee seurakuntaorganisaation erityispiirteitä Ferdinand Tönniesin jaottelun mukaan. Tönnies jakoi kansalaisten sosiaaliset suhteet statuksellisiin ja sopimuksellisiin suhteisiin. Tässä jaottelussa yhteisöt (Gemeinschaft) ja yhteiskunnat tai yhdistykset (Gesellschaft) olivat merkityssisällöltään lähes vastakohtaiset. Yhteisössä vallitsevat kodinomaiset ihmissuhteet, lämmin huolenpito ja yhteisön harmonia. Tämä yhdessäolo perustuu emotionaaliseen tahtoon ja sitä voidaan verrata myös ystävyYTEEN. Gesellschaftin jäsenyys taas perustuu itsekeskeiselle laskelmoinnille. Siitä katsotaan saatavan hyötyä. Sen avulla tavoitellaan päämäärätietoisesti tehokkuutta. Tämän tehokkuuden saavuttamiseksi ollaan valmiita hyväksikäyttämään muita ihmisiä ja luontoa. Lukija saattaa toivoa, että Nieminen vertaisi suomalaista seurakuntarakennetta tuohon lämpimään yhteisöön, mutta

⁷⁰ haastattelu Y2.

⁷¹ haastattelut Y2 ja Y3.

⁷² haastattelu Y2.

⁷³ haastattelu Y3.

⁷⁴ haastattelut Y1 ja Y2.

yllättäen vertainen organisaatio löytyykin Gesellschaftin puolelta. Perusteena tälle, Nieminen viittaa suomalaisen seurakuntaorganisaation normatiivisuuteen ja hierarkkiseen hallintotapaan. Tämä alisteisuus koskee kuitenkin vain hallinnollista päätöksentekoa. Hengellisen toiminnan kohdalla seurakunnissa vallitsee suurempi vapaus toimia hyväksi kokemallaan tavalla.⁷⁵ Tämä kaksinapainen toimintamalli on nähtävissä suomalaisten seurakuntien arjessa. Parhaimmillaan nämä kaksi johtolinjaa: pastoraalinen ja hallinnollis-taloudellinen tukevat toisiaan ja pahimmillaan ovat toistensa suurimmat kilpailijat.

Rakennemuutosten vaikutuksia pohdittaessa pitäisi miettiä: mikä on seurakunnan toiminnassa keskeistä. On olemassa alueita ja prosesseja, joissa yksikkökoon kasvattaminen ja toimintojen keskittäminen voi auttaa seurakuntia suuntaamaan toimintaansa hengellisen toiminnan ydinalueelle. ”Hallinto” ei kaikeksi ole seurakuntien ydintoimintaa.⁷⁶ Vastaavasti on mietittävä prosesseja, joissa pienuus ja läheisyys voi olla seurakuntalaisen etu. Näin pohtivat myös Keso ja Vakkuri.⁷⁷ He totesivat myös, että suurempi talousyksikkö ei tuo taloudellisia etuja ilman asianmukaista kehittämistyötä⁷⁸ ja muistuttavat, että seurakuntien kokoerot eivät kuvaa toiminnan määrää ja laatua.⁷⁹

Aluseurakuntien rakennemuutoksen tärkeimpänä motiivina nähtiin säännöllisen jumalanpalveluselämän säilyttäminen myös alueen pienimmissä seurakunnissa.⁸⁰ Niinistön tutkimuksessa haastatellut keskeiset toimijat kokivat seurakuntien alueellisen identiteetin rakentuvan jumalanpalveluselämän, omien työntekijöiden ja vapaaehtoistyön varaan. He epäilivät toiminnallisten muutosten koskevan ensimmäisenä jumalanpalvelusta. He olivat huolissaan siitä, että aluseurakuntien jumalanpalvelusten määrää vähennetään ja niiden aikatauluja muutetaan. Jumalanpalvelukset koettiin seurakunnan perustehtäväksi ja siitä syystä toimintamuodoksi, jota tulee rakenneuudistuksessa supistamisen sijaan kehittää. Osa

⁷⁵ Nieminen 2002, 45–47. Nieminen viittaa Ferdinand Tönnies 1979, 14–15, 34–36. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Grundbegriffe der reinen Soziologie. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

⁷⁶ Haastattelut Y2 ja A-ryhmä.

⁷⁷ Keso & Vakkuri 2011, 118.

⁷⁸ Keso & Vakkuri 2011, 3-4.

⁷⁹ Keso & Vakkuri 2011, 113.

⁸⁰ Haastattelu A-ryhmä.

haastatelluista puolestaan koki jumalanpalvelusten määrän jokaisessa seurakunnan kirkossa liian paljon voimavaroja kuluttavana järjestelmänä. [Tätä lukiessa tutkielman tekijälle heräsi kysymys: mihin voimavaroja haastateltujen mielestä sitten pitäisi säästää?!] He kokivat, että jumalanpalvelusten vähäisen osallistujamäärän takia voimavarojen vapauttaminen mahdollistaisi erilaisten työmuotojen kehittämisen alueella. [Tutkielman tekijää tämä ajatustapa huolestuttaa. Minkä seurakunnan toiminnan haastatellut mahtavat kokea seurakunnan tehtävän kannalta keskeisimmäksi? Entinen esimieheni kirkkoherra Ilkka Pärssinen totesi: ”Seurakunta ei ole, eikä sen tule olla mikään ohjelmatoimisto.”]⁸¹

Aluseurakuntamallin toteutuksessa nähtiin tärkeäksi säilyttää jumalanpalvelusyhteisöt omina yksiköinä ja yhdistää vain hallintoa. Siksi yhtymämallikin oli nähty liian raskaana rakenteena ylläpidettäväksi pienimpien seurakuntien kohdalla.⁸² Teologian tohtori, pastori Hilikka Niemistön tutkimuksessa *Seurakuntien yhdistymisen vaikutukset asiakaslähtöisyyteen* osa haastateltavista keskijohdon henkilöistä ilmaisi kannattavansa pieniä seurakuntayksiköitä. Osa heistä perusteli kantaansa sillä, että pieneen seurakuntaan syntyy paremmin yhteisöllisyyden tuntu kuin suureen.⁸³

Teologian tohtori Anneli Vartiainen kuvaa tutkimuksessaan kirkkoa muistiyhteisönä. Kollektiivinen muisti syntyy, kun ihmiset tietyn ryhmän jäseninä muistavat. Kollektiivinen muisti tarvitsee jatkuvasti impulsseja ryhmästä. Ihmisen muistot syntyvät yhteisössä ja myös yhteisössä ne muistetaan. Muistot ovat muistamisen myötä syntyviä identiteetin rakennuspuita. Muistaminen ei ole ainoastaan asioiden säilyttämiseen, vaan myös niiden tulkitsemiseen liittyvää toimintaa.⁸⁴

Luterilaisen jumalanpalvelusteologian kehittäjä, liturgian emeritusprofessori Gordon W. Lathrop Philadelphian Luterilaisen teologian seminaarista määrittelee kirkon sellaista ihmisten kokoontumiseksi, jotka pitävät itseään kristittyinä. Kristittyjen keskeisin kokoontuminen on jumalanpalvelus, joten se on Lathropin kirkkokäsityksen mukaisesti itsessään kirkko. Lathropin mukaan kolme messun tärkeintä asiaa ovat sana, kaste ja ehtoollinen, hän tosin kuvaa kahta viimeksi

⁸¹ Niinistö 2014, 88.

⁸² haastattelu A-ryhmä.

⁸³ Niemistö 2013, 157.

⁸⁴ Vartiainen 2014, 11–12. Vartiainen siteeraa Maurice Halbwachsia.

mainittua arkisin termein kylpy ja ateriat. Lathrop liittyy kirkkoisä Irenaeusin ajatukseen siitä, että ehtoollinen ja liturgia eivät voi olla irrallaan kontekstista.⁸⁵

Yhtymäseurakuntien kirkkoherrojen haastatteluissa tuli esille kaupunki- ja maalaisseurakuntien erilaiset vahvuudet.⁸⁶ Niinistön omassa tutkimusaineistossa maaseudun ja kaupungin välinen asetelma nousi keskeiseen asemaan yhteistyön rakentumisessa. Hän tunnustaa itse huomanneensa kaupunkiseurakunnan edustajana puutteita omassa ymmärryksessään maaseudun tarpeista ja vahvuuksista. [Tutkielman tekijä arvostaa tätä rehellistä itsekritiikkiä.] Eräs Niinistön haastattelema keskeinen toimija arvioi seurakunnan luottamushenkilöiden korostavan liiaksi maaseudun perinteitä ja kulttuuria. Hänen mukaansa valtaosa asukkaista on muuttanut maalle uusien asuinalueiden takia.⁸⁷ Tämä sama havainto on tullut esiin myös englantilaisessa käytännöllisen teologia perusoppaassa *Practical Theology in Action - Christian thinking in the service of church and society*, jossa maaseutua identifioidaan romanttiseksi agraarikulttuuriksi, vaikka sen elinkeinorakenne on muuttunut selkeästi. Maanviljelyskylästä on pikkuhiljaa tullut nukkumälähiöitä, joista käydään muualla työssä.⁸⁸

Toinen haastateltu keskeinen toimija Niinistön tutkimuksessa taas korosti vahvaa näkemystä seurakunnan maalaisidyllin jatkumisesta. Hän arvosti maalaisseurakunnan yhteisöllisyyttä ja kulttuuria, jossa ”pappi on tavattavissa vaikka keskellä yötä.” Hänen kokemukseensa yhdistyy maaseutuseudun seurakunnan työkulttuuri, jossa työntekijältä odotetaan aktiivisuutta ja valmiutta kohdata seurakuntalainen lyhyelläkin varoitusajalla. Vastaanottoajat ja kiinteät vastaanottopaikat koetaan yleensä kuuluviksi isompien seurakuntien toimintakulttuuriin. Keskeisten toimijoiden erilaiset näkemykset maaseudun asemasta ja jumalanpalveluselämän keskeisyydestä osoittavat samalla yhteistyön vaikeuden tilanteessa, jossa saman viitekehyksen sisällä esiintyy vahvasti eriäviä näkemyksiä.⁸⁹

⁸⁵ Lathrop, Gordon 1999, 5-15. 1999 Holy People. A Liturgical Ecclesiology. Fortress Press, Minneapolis.

⁸⁶ Haastattelut Y-ryhmä.

⁸⁷ Niinistö 2014, 89.

⁸⁸ Balard & Pritchard 2001, 75.

⁸⁹ Niinistö 2014,90.

Samanlaista papin henkilökohtaista 24/7 -valmiutta ja -tarvetta tunnistettiin olevan myös tutkielman pienissä seurakunnissa.⁹⁰

Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmän raportin mukaan:

tulevaisuuden tapa ”olla seurakunta” toteutuu sosiaalisesti monessa eri kerroksessa. Yhdessä kerroksessa olemista määrittävät maantieteelliset rajat. Toisessa kerroksessa ihmiset liikkuvat ja kokevat olevansa monella tapaa rajattomia. Kolmannessa kerroksessa ihmiset mieltävät voimakkaasti olevansa osa globaalia todellisuutta. Keskeistä näissä kaikissa kerroksissa on ihmisen kysymys: ”mihin minä kuulun?” Seurakunta-rakenteen tulisi pystyä vastaamaan tuohon kuulumisen tarpeeseen. Tällä hetkellä näyttäisi siltä, että seurakunnan rakenteen on jatkossakin rakennuttava paikallisuuden varaan. Samaan aikaan on tiedostettava, että ihmiset elävät toisenlaisessa todellisuudessa, jossa aika ja paikka saavat aivan uudenlaisia merkityksiä. Myös kokemus maailmanlaajuisesta kristikunnasta tulee olemaan entistä enemmän totta yksittäisen seurakunnan jäsenen kohdalla.⁹¹

3.3.2 Suomalaisten tottumukset käydä jumalanpalveluksissa

Tutkielman aineiston kirkossakäyntitilastot noudattelevat suurin piirtein valtakunnallista kehitystä. Tutkielman seurakuntien prosentuaaliset jumalanpalveluksien osallistujamäärät olivat kuitenkin korkeampia kuin Suomen kirkon keskimääräiset kävijäluvut. Huomattavaa kuitenkin on, että valtakunnalliset luvut eivät anna keskiarvoista kuvaa toimivista jumalanpalvelusyhteisöistä, vaan valtakunnallisten kävijälukujen taustalla osa kirkoista on jäänyt pois käytöstä, mutta vertailuluku seurakunnan jäsenet on edelleen koko jäsenistö. Joidenkin seurakuntayhteisöjen oma kirkko on siis jäänyt pois tilastoista, mutta seurakuntalaiset ovat edelleen tilastoissa mukana. Vuosina 2007–2011 jumalanpalveluksien osallistujamäärien lasku on ollut valtakunnallisesti voimakasta – 13,5 % koko kirkon tasolla. Helsingin hiippakunnassa lasku on ollut vain – 8,9 %, mutta osallistuminen oli jo tätä ennenkin heikolla tasolla. Suomalaisten

⁹⁰ haastattelut Y2 ja V1.

⁹¹ Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmän loppuraportti 2011, 22.

uskonnollisuus heijastelee yhä enemmän pohjoismaissa tyypillistä uskonnollisuutta joka on yhteisöön kuulumista ilman osallistumista.⁹² Kun käyntiaktiivisuutta mitataan suhteessa jäsenmääriin, saattaa jäsenten eroalto kirkosta nostaa osallistumisprosentteja, jos eroajat ovat pääosin muita kuin aktiivisesti kirkossa käyviä jäseniä. Samoin maaseutupitäjän väestökato saattaa nostaa aktiivisuusmittareita, vaikka kävijämäärä säilyisi samana kuin ennen. Näin on käynyt esimerkiksi eräässä tutkielmaseurakunnassani.⁹³ Asennemuutos kirkkoa kohtaan ei myöskään aina näy odotetulla tavalla kävijätilastoissa. Lamavuosien jälkeen suomalaisten asenteet kirkkoa ja kristinuskoa kohtaan muuttuivat myönteisemmiksi, mutta tämä ei johtanut kirkossakäynnin lisääntymiseen. Jumalanpalveluksiin osallistuminen ei ehkä vastannut ihmisten yhteisöllisyyden tarpeisiin arvelee Helsingin yliopiston uskonnonpedagogiikan dosentti Kati Niemelä.⁹⁴

Gerontologian emeritusprofessori Vern Bengtson Etelä-Kalifornian yliopistosta puhuu uskonnollisesta sosiaalistumisesta. Kirkossakäynti edustaa puhtaimmillaan julkista uskonnon harjoittamista. Tapa käydä kirkossa on uskonnollisen sosialisoinnin tulosta, joka ainakin perinteisesti ajateltuna siirtyy sukupolvelta toiselle. Syitä tradition siirtymiseen on haettu kolmesta suunnasta. Ensiksikin sosiaalistuminen kirkossa käyntiin perustuu sosiaalisen statuksen periytymiseen. Vanhemmat kasvattavat lapsiaan tiettyyn sosioekonomiseen kontekstiin, johon sisältyy tiettyjä varallisuutta ja koulutusta koskevia oletuksia.⁹⁵

Toinen uskonnollisen sosiaalistumisen syy perustuu Albert Banduran sosiaalisen oppimisen teoriaan, jossa on keskeisestä mallista oppiminen havainnoimalla. Sosiaalisesti hyväksytyt käyttäytymiset vahvistuvat. Esimerkkinä vanhempien kirkossakäynti antaa selkeän roolimallin, jonka mukaan käyttäytyä. Kolmas syy kirkossa käynnin jatkumoon liittyy lasten ja vanhempien välisiin tunnesiteisiin. Affektiivinen yhteenkuuluvuus lasten ja vanhempien välillä on voimakkain ennustaja uskonnollisen tradition jatkumisessa yli sukupolvien. Vanhempien kiintymys

⁹² Niemelä 2003, 140.

⁹³ kirkko VI.

⁹⁴ Niemelä 2003, 144–146.

⁹⁵ Räsänen 2013, Hymnos 2013. 139–140. Räsänen viittaa Bengtson & al. 2009. 327–328. Bengtson, V.L., Copen, C.e., Putney, N.M. & Silverstein, M. A Longitudinal Study of the Intergenerational Transmission of Religion – *International Sociology* 24(3): 325–345.

lapsiinsa ja molemminpuolinen yhteyden tunne luovat sosiaalistumiselle otollisen ilmaston.⁹⁶

Uskonnollisen sosiaalistumisen intensiivisyys ei ole kuitenkaan helposti ennalta-arvioitavaa. Kun David Voasin ja Ingrid Stormin tutkimusaikana näytti siltä, että nuoremmat sukupolvet alkoivat käydä vanhempiaan useammin kirkossa, arvelivat tutkijat sosiaalisen ympäristön muuttuneen niin, että vaikutteita kirkossakäyntiin voi saada muualtakin kuin kotoa, kuten kavereilta, koulusta tai alakulttuureista. Perheen sosiaalinen merkitys ohenee.⁹⁷

Tutkielman haastatteluissa tuli epäsuorasti esille ajatus siitä, että suomalaisen uskonnollisuuteen sopii monin paikoin Brittiläisen uskontososiologi Grace Davien kuvaama ilmiö sijaisuskonnosta, jossa enemmistö kansalaisista ei käy kirkossa, mutta heille on kuitenkin tärkeää, että joku pitää uskonnon harjoittamista kirkossa yllä. Julkinen uskonnon harjoittaminen on annettu uskonnon ammattilaisten ja aktiivisten maallikoiden vastuulle.⁹⁸ Tätä kuvastaa myös suomalaisten korkea kirkkoonkuulumisosuus verrattuna kirkossakäymisaktiivisuuteen. Kirkon yhteisöllisyys ei toteudu ainoastaan jumalanpalveluksessa, vaan liturgian tulee jatkua messusta lähdettyä diakoniana, kuvasi yhteisöllisyyttä edesmennyt teologian tohtori Heikki Kotila.

3.3.3 Moninaisuus ja identiteetti

”Täällä ollaan ja täällä eletään, eikä jossain ylärakenteessa.[...] se oma seurakunta, se paikallisseurakunta, on se perusyksikkö johon ihmiset liittyy.”⁹⁹ Haastattelun pienen seurakunnan kirkkoherran kommentti kuvaa hyvin sitä, minkä hän kokee työssään oleelliseksi. Seurakunnan paikalliset toiminnot, yhteys jumalanpalveluksissa ja osallisuus arjessa ovat kirkkoherran virassa tärkeimpiä elementtejä ja rakenteesta ja hallinnosta huolehtiminen muita virkaan kuuluvia työtehtäviä. Hallinnon määrä koetaan kuitenkin suureksi ja sen koetaan vievän aikaa ”varsinaiselta työltä” Tuohon perustyöhön tuntuu jäävän liian vähän aikaa.¹⁰⁰ Toisen kirkkoherran kommentti

⁹⁶ Räsänen 2013, Hymnos 2013, 139–140. Räsänen viittaa Bengtson & al. 2009, 328.

⁹⁷ Räsänen 2013, Hymnos 2013, 142. Räsänen viittaa Voas & Storm 2012, 385.

⁹⁸ Räsänen 2013, Hymnos 2013, 148. Räsänen viittaa Davie, Grace 2000. Religion in Modern Europe. A Memory Mutates. Oxford. Oxford University Press.

⁹⁹ haastattelu Y2.

¹⁰⁰ haastattelu Y3.

kuvaa hyvin tätä jännitettä: ”Ja tätä täytyy saada selkeämmäksi, tätä, että meidän voimavarat pitää keskittää siihen mikä on oleellista, eikä siihen, että me luetaan toistemme papereita ja tuotetaan paperiä ja...”¹⁰¹ Mikkelin emerituspiispa Voitto Huotari puhuu pienten yhteisöjen puolesta. Hän ei kuitenkaan sulje pois suurempien talousyksiköiden mahdollisuutta, esimerkiksi alueseudakuntia osana suurempaa seurakuntaa, mutta korostaa jumalanpalvelus-yhteisön suojelemista. Pienyhteisöhakuinen kirkkokäsitys vahvistaa Huotarin mukaan yhteisöllisyyttä jumalanpalveluselämää täydentäen ja siihen johdattaen. Pienten toiminnallisten yksikköjen säilyttäminen ja kehittäminen voi sekä syventää uskonyhteisön luonnetta että luoda edellytyksiä ja turvata jäsenyyden toteutumista. Jumalanpalvelus- ja sakramenttikeskeinen kirkkokäsitys tuo suomalaiseen luterilaiseen kirkolliseen elämään uudistavia ja täydentäviä piirteitä ekumeenisista vaikutteista. Rakennettuja vahvuuksia ei tule kuitenkaan samassa yhteydessä hukata. Kun ollaan avoimia suurten kirkkokuntien vaikutteiden suuntaan, mukana uhkaa tulla viran kohtuutonta arvostusta tavalla, joka on omiaan heikentämään vahvaa maallikkojen työpanosta. ”Seurakunnan yhteisöluonnetta täydentävät niin alueseudakunnat, eri työalojen yhteisöt kuin kristillinen yhdystoimintakin”, Huotari linjaa. ”Kokemuskristillisyyttä tarvitaan kolmantena tahona uudistamaan kansan-kirkollisuutta.” Huotarin visio kirkkoreformista muodostuu jumalanpalvelus- ja sakramenttikeskeisyyden, sekä pienyhteisöhakuisuuden ja kokemuskristillisyyden yhteisvaikutuksesta. Moninaisuuden rajoittamisen sijaan on tarpeen määritellä, mikä luterilaisessa kristillisyydessä on keskeisin ydin, ja pitää siitä kiinni.¹⁰²

Maallikkojen vahva työpanos näkyy erityisesti niissä seurakunnissa, joissa jumalanpalvelusten toteuttaminen on saatu jalkautettua papin ja kanttorin valmistelemasta tilaisuudesta yhteisesti valmistelluksi jumalanpalvelukseksi, jossa vetovastuu ei ole enää papilla (muuta kuin taustalla liturgian osalta) ja maallikot itse huolehtivat esimerkiksi siitä, kuka on tekstinlukija. Jumalanpalvelusyhteisön kontaktipinta on laajempi kuin papin mahdollisuus henkilönä olla yhteyksissä tekstinlukijoihin, heitä lukuvuoroihin pyytämässä ja näin tavoitetaan paljon suurempi joukko kuin mihin pappi henkilökohtaisesti pystyisi.¹⁰³ Hieno tilanne on myös silloin jos yhteisöllisyyteen voidaan luottaa niin paljon, että jumalanpalveluksen

¹⁰¹ haastattelu A-ryhmä.

¹⁰² Huotari 2009, Terve sielu terveessä ruumiissa, 233–234.

¹⁰³ haastattelu A-ryhmä.

palvelutehtävät voidaan jakaa messun alussa paikan päällä.¹⁰⁴ Tämä vaatii kuitenkin papilta ainakin toimintamallin ollessa uusi, valmiutta tarvittaessa täydentää ”puuttuvat” osuudet, mutta kun toimintatapa vakiintuu, voidaan sen varassa rauhallisin mielin olla ja tekijöitä löytyy.

Seurakuntarakennemuutosten on koettu sumentavan seurakuntien identiteettiä siinä mielessä, että mitä suurempaan talousyksikköön mennään ja erityisesti jos yhtymän taustalla on kuntaliitos, sitä vaikeampaa on hahmottaa sitä, mikä on oma seurakunta. On sitten eri kysymys onko termien oikealla määrittelyllä suurtakaan merkitystä riviseurakuntalaisen identiteetille. Yhtymän seurakuntavaaleissa on todettu, että äänestävät seurakuntalaiset uudehkossa yhtymässä eivät erottaneet käsitteinä yhtymää ja seurakuntaa, vaan ”äänet menivät iloisesti sekaisin kun ei hahmoteta.”¹⁰⁵

Moninaisuuden ja yksilöllisyyden vaaliminen suuremmassa yksikössä on haasteellista, mutta hedelmällistä. Tutkielman kohteena olleissa alueiseurakunnissa oli jokaisessa kirkossa oma kuorisääntö. Tämä turvaa jumalanpalvelusyhteisön toiminnan säilymisen tuttua ja turvallisenä vaikka palvelustehtävissä olevassa henkilöstössä olisikin muutosta. Kuorisäännössä määritellään, miten kyseisessä kirkossa jumalanpalvelus toimitetaan ja vierailevan papin tai kanttorin tulee noudattaa kuorisääntöä, vaikka olisi tottunut muunlaiseen käytäntöön. Työntekijöille tässä vastaavasti on haastetta, kun pitää muistaa toimia aina talossa talon tavalla. Tutkituissa alueiseurakunnissa toimiva parikki-seurakuntaperiaate kuitenkin rauhoittaa ylimääräisen työntekijöiden kierrättämisen ja pääsääntöisesti nämä palvelevat vain kahdessa alueiseurakunnassa.¹⁰⁶

Identiteetin säilymisestä ja yhteisöllisyyden tunteesta koettiin iloa ja onnistumisen tunteita: ”Jumalanpalvelus on sellanen jossa tätä osallisuutta oikeesti niinkun koetaan. Ja toinen ulottuvuus joka on hirmusen tärkeä, että seurakunnan työntekijät on sillä tavalla riittävästi liikkeellä ja niinkun mukana täällä yhteisön elämässä muuallakin.”¹⁰⁷

Seurakunnan identiteetin säilyttämiseksi nähtiin tärkeänä vaalia jumalanpalvelusyhteisön säännöllistä toimintaa, säännöllisiä jumalanpalveluksia

¹⁰⁴ haastattelu V2.

¹⁰⁵ haastattelu Y2.

¹⁰⁶ haastattelu A-ryhmä.

¹⁰⁷ haastattelu V2.

tuttujen ihmisten toimittamina. Myös kirkkoherranvirastojen säilyttämistä pidettiin tärkeänä. Jonkinlainen kiinteä palvelupiste on tärkeä erityisesti vanhemmille ihmiselle. Kun sovitaan vaikka hautauksesta, kaivataan siihen ihmistä ja paikkaa jossa asioida. Internet- ja puhelinpalveluilla ei pystytä tarjoamaan samaa kokonaisvaltaista palvelua. Seurakunnan nimen säilymistä pidettiin tärkeänä yhteisöllisyyttä vaalivana tekijänä.¹⁰⁸ Vaikka nimi ei muuta toimintaa muunlaiseksi, on nimi yksi yhteisön identiteetin oleellinen rakennuspalikka. Hieman tähän suuntaan ollaan palaamassa myös naapurimaamme Ruotsin kirkossa.

3.3.4 Jumalanpalvelusyhteisöjen rakenteen kehityssuunta Ruotsissa

Naapurimaassamme Ruotsissa rakenteiden kehitys seuraa taloussyistä osittain Suomen mallia, mutta hallinnollisesti kehitys on jopa vastakkaisuuntainen kuin Suomessa. Pyrkimyksenä on seurakuntien lukumäärän kasvattaminen, ei pienentäminen. Ruotsin kirkon hallinnon hierarkiassa on Suomen kirkon tasojen lisäksi pastoraatteja. Tehdyn rakenneselvityksen mukaan suuria seurakuntia voitaisiin jakaa pastoraatteihin, joiden sisällä olisi kaksi tai useampia seurakuntia. Tämä hallinnollinen muutos palauttaisi kappeliseurakunnat ja seurakuntapiirit seurakunniksi. Nykyisellään Ruotsin kirkossa on yhtymiä, joihin kuuluu sekä seurakuntia että useammasta seurakunnasta koostuvia pastoraatteja. Esitetyssä rakennemallissa yhtymät muutettaisiin pastoraateiksi ja niiden sisällä olisi vain seurakuntia. Tämä vähentäisi hallinnollisten tasojen määrää kun yhtymät poistuisivat.

Ruotsin kirkkolain mukaan seurakunnat ja hiippakunnat muodostavat pastoraaliset alueet. Ehdotetulla muutoksella pastoraattien asema vahvistuisi. Pastoraatti on käytännöllinen ja toimiva, mutta nykyisen kirkollisen lainsäädännön kannalta epävirallinen yksikkö. Pastoraatti on kirkkoherran johtama yhden isomman tai useamman pienen seurakunnan muodostama seurakuntatyön ja talouden yksikkö, jossa tehtävä- ja vastuualueet jakautuvat esimerkiksi alueittain ja jossa voi työskennellä useita muitakin pappeja ja muita seurakuntatyöntekijöitä. Pastoraatteja on Ruotsin kirkossa hiukan alle tuhat. Pastoraatti on seurakunnan toiminnallinen ja taloushallinnollinen perusyksikkö. Pastoraattien muodostaminen on vähemmän

¹⁰⁸ haastattelu V1 (viittaus koskee koko kappaleen alkuosaa)

radikaali toimi kuin seurakuntayhtymien muodostaminen ja pastoraatin sisällä seurakunta säilyttää enemmän omaa itsenäisyyden tunnettaan, sillä seurakuntien toimintaa ja taloutta ei yhdistetä vaan pikemminkin toimitaan yhdessä. Tarkoituksena on muodostaa taloudellisesti ja hallinnollisesti itsekannattava yksikkö, jolla on yksi työntekijäkunta, oli seurakuntia sitten yksi tai useampia. Tehdyn selvityksen taustalla on meille Suomen kirkossakin tuttu haaste: miten talous ja hallinto voidaan hoitaa tehokkaasti ja samaan aikaan suojella riittävän pieniä toimivia seurakuntayhteisöjä?¹⁰⁹

Vaikuttaisi, että Ruotsissa on kiinnitetty huomiota herkkiin identiteettiin vaikuttaviin tekijöihin kuten rakenteista käytettäviin sanoihin ja nimityksiin. Sana ”seurakunta” koetaan tärkeäksi myös meillä Suomessa. Tämä tuli esiin myös haastatteluissa: ”Ja oon pitkälle samaa mieltä emeritus arkkipiispa Vikströmin kanssa siitä, että seurakunta olis nimityksenä sille perusyhteisölle. Ja sitten, mitä sen päälle rakennetaan näitä yhtymä...(hallintohimmeleitä)... niillä vois olla nimet mitkä tahansa. Ja kukkaan ei niistä niin paljon välitä. Mut et jos seurakunta säilyis nimenä sille, joka niinku kuitenkin kokoontuu niihin yhteisiin tapahtumiin ja jumalanpalvelukseen ja näin poispäin, että jos se sais olla nimenä seurakunta ja kaikki muut voi olla mitä tahansa sitten sen päälle.”¹¹⁰ Tämä kommentti kuvasti aika yleisesti suhtautumista käytettäviin termeihin.

Fredrik Modéus, joka vihittiin Ruotsissa Växjön hiippakunnan piispaksi 12. huhtikuuta 2015, pitää Ruotsin kirkon kohtalonkysymyksenä elinvoimaisen jumalanpalvelusyhteisön turvaamista. Seurakuntaa ja seurakuntarakenteita kehitettäessä, tulee myös ymmärtää, mikä seurakunta on. Ruotsin kirkon olemisen muodoksi alkoi 1900-luvun puolivälissä muodostua demokraattisesti ohjattu kansankirkollisuus. Erityisesti dekaanina toiminut teologi ja kirjailija Karl-Manfred Olsson halusi vahvistaa kansan sitoutumista kirkkoon edustuksellisuuden ja demokratian avulla. Sekularisoitunut kansanosaa piti saada tiiviimmin takaisin kirkon yhteyteen ja heille tuli antaa selkeä rooli kirkossa.¹¹¹ [Kuulostaa hyvin samantyyppiselle ohjelmajulistukselle kuin oli linjana Suomen kirkon 2014 seurakuntavaalien yhteydessä.] Jumalanpalvelusta viettävä seurakunta jäi tällöin

¹⁰⁹ Svenska kyrkan. *Strukturer för framtidens församlingar* 2010, 9-14, 22-25.

¹¹⁰ haastattelu V2.

¹¹¹ Modéus 2008, 40.

taka-alalle marginaaliin. Modéus haluaa kuitenkin muistuttaa, että jumalanpalvelus on seurakunnan keskus ja seurakunnan kehittämisen tulee lähteä jumalanpalveluksesta käsin.¹¹² Hän näkee tärkeäksi huomata ja kunnioittaa vähemmistöstrategian merkitystä. On vain hyväksyttävä se tosiasia, että enemmistö ei halua osallistua jumalanpalveluksiin, mutta jos keskitytään tavoittelemaan poissaolevaa seurakuntaa, väheksytään paikalle saapuneiden merkitystä.¹¹³

Jälleennäkemisen ilo on keskeinen rakennusaine ja työväline seurakuntayhteyden vahvistamisessa. Se sisältää ainekset yhteyteen, joka on säännöllistä ja jossa jokainen osallistuja kokee olevansa merkityksellinen ja tulevansa nähdyksi. Jälleennäkemisen ilo toteutuu parhaiten jumalanpalveluksessa ja toistuu kun messusta jatketaan arjen kohtaamisiin.¹¹⁴ Sen kokeakseen ei tarvitse olla seurakunta-aktiivi, vaan jälleennäkemisen ilo kohdistuu ihmiseen, joka tulee paikalle sellaisena kuin hän on, osana yhteisöä. Modéus näkee kirkon armohoitolana, joka uskoo, että maailma on Jumalan luoma ja jonka tavoitteena on lähimmäisten auttaminen, Jumalan luoman maailman hoitaminen, jotta maailma saisi elää.¹¹⁵

Tutkielmaa varten haastateltu seurakuntien tilintarkastaja Tukholmasta kertoi, että monet seurakunnat tekevät yhteistyötä, esimerkiksi siten, että talousasiat hoidetaan yhteisesti. Tällaista näkyy muun muassa Södermalmin alueen seurakunnissa: Sofia församling, Maria Magdalena församling, Katarina församling ja Högalids församling. Näissä neljässä seurakunnassa on myös yhteistyötä kiinteistöpuolella. Ostopalvelut pyritään saamaan halvemmiksi. On myös seurakuntia, jotka järjestävät yhteisiä rippileirejä. Tarkoituksena on tarjota enemmän mahdollisuuksia oman seurakunnan rippinuorille. Myös eri seurakuntien diakonit tekevät yhteistyötä. Heillä yhteistyön tavoitteena on oman työn monipuolistaminen, vertaistuki ja kokemusten vaihto. Hiippakunnat ovat olleet aktiivisia ja haluaisivat yhdistää seurakuntia, mutta yksittäiset seurakunnat vastustavat. Oma identiteetti koetaan niin tärkeäksi. Tilintarkastaja arvelee kuitenkin, että taloudelliset tekijät ovat niin tärkeitä, että Ruotsissakin yhteenliittymiä tulee näkymään huomattavasti enemmän

¹¹² Modéus 2008, 66.

¹¹³ Modéus 2008, 78–79.

¹¹⁴ Modéus 2008, 84–86.

¹¹⁵ Modéus 2008, 200.

vuosikymmenen loppuun mennessä, kun seurakuntien jäsenmäärä nykyisin vähenee noin yhden prosenttiyksikön verran vuosittain.¹¹⁶

3.4 Kirkkokohtaiset vaihtelut

Tutkielman kohdekirkkoissa oli nähtävissä jonkin verran vaihtelua kirkossa-käyntimäärien kehittämisessä. Rakennemuutos sinällään ei selitä muutosta, sillä joissakin kirkossa kävijämäärä oli laskenut ja toisissa pysynyt ennallaan tai jopa noussut rakennemuutoksen vaikutuksesta tai siitä riippumatta. Kirkkojen vuosittaiset kävijämäärät eivät ole keskenään vertailukelpoisia vaikka ne ilmoitettaisiinkin suhteessa seurakuntalaisten määrään, sillä joissakin kirkkoissa saattaa kesän leirijaksoilla¹¹⁷ tai talviaikaan kovilla pakkasilla olla useamman kuukauden tauko jumalanpalveluksissa. Paremmiin aktiivisuutta kuvaa kävijöiden määrä jumalanpalvelusta kohti suhteutettuna seurakunnan jäsenmäärään.

Keson ja Vakkurin tutkimuksen mukaan jumalanpalveluksiin osallistuneiden määrän kehitys oli koko kirkossa heidän tutkimusajanjaksolla 1999–2009 melko tasaista. Vuonna 1999 jumalanpalveluksiin osallistui viikkoa kohden 3,2 % keskiikäiluvusta ja vuonna 2009 3,1 % keskiikäiluvusta. Heidän tutkimuksensa viidestä liitosseurakunnasta kahdessa jumalanpalveluksiin osallistuminen oli vilkkaampaa liitoksen jälkeen kuin liitosta ennen. Verrokkiseurakunnista vain yhdessä viidestä jumalanpalveluksiin osallistuminen oli vilkkaampaa liitoksen jälkeen kuin liitosta ennen. Kun verrataan liitosseurakunnista muodostetun virtuaaliseurakunnan ja verrokkiseurakunnan kehitystä, huomataan että kahdessa tapauksessa viidestä liitosseurakunnan kehitys on ollut suotuisampaa kuin verrokkiseurakunnan. Liitosseurakunnista eniten jumalanpalveluksiin osallistuminen on vilkastunut liitoksen jälkeen Vehmersalmen seurakunnassa, jossa muutos on 0,36 % keskiikäiluvusta. Vehmersalmen seurakunnan verrokkiseurakunnan Karttulan muutos oli kuitenkin vielä suurempi, 0,58 % keskiikäiluvusta.¹¹⁸

Keson ja Vakkurin tutkimuksen mukaan seurakuntaliitoksella ei näytä olleen suurtakaan vaikutusta siihen, kuinka aktiivisesti ihmiset osallistuvat

¹¹⁶ haastattelu T1.

¹¹⁷ kirkko V3.

¹¹⁸ Keso & Vakkuri 2011, 79.

jumalanpalveluksiin. Kehitys on ollut melko tasaista sekä liitosseurakunnissa että verrokkiseurakunnissa.¹¹⁹

Rakennemuutoksen johdannaisvaikutuksena voidaan pitää sitä, että joidenkin alueiseurakuntien konfirmaatiot oli yhdistetty toisen alueiseurakunnan kanssa, eikä omassa kirkossa näin enää vietetty vuosittaista konfirmaatiojuhlaa. Tämä vaikutus tulee näkyviin erityisesti pienissä seurakunnissa. Jos alle 2 000 asukkaan kunnassa konfirmaatioon osallistuu 370 henkeä, on tämä lähes 19 % koko seurakunnan jäsenmäärästä. Vaikka konfirmaatioon tulee vieraita muistakin seurakunnista, on se kuitenkin selkeästi yhteisön merkittävä juhla. Konfirmaatiomessun kävijämäärä voi olla jopa 10 % koko vuoden kävijämäärästä ja sen siirtyminen toiseen kirkkoon on merkittävä tappio tälle jumalanpalvelusyhteisölle.¹²⁰

Työntekijöiden, erityisesti kirkkoherran vaihtuminen vaikuttaa kävijämääriin merkittävästi. Eläköityvän kirkkoherran läksiäspyhänä tulee kirkkoon paljon väkeä, samoin vaalisarjoja käydään kuuntelemassa ahkerasti ja uuden kirkkoherran virkaanasettaminen vilkastuttaa kyseisen vuoden kirkossakäyntiä. Tämä tuli esille kirkoissa, joissa tapahtui kirkkoherran eläköityminen tutkimusvuosien aikana.¹²¹ Myös muut papiston vaihtumiset vilkastuttivat jumalanpalveluksissa käyntiä. Jos vaihdoksia on paljon, vaikutus näkyy kävijätilastoissa: ”Se on ihan toisenlainen kuin Maamme-laulu, jossa ei oo laaksoa ei kukkulaa.” kuvaili eräs haastatelluista osallistumisaktiivisuutta havainnollistavaa käyrää.¹²²

Joulukirkon suuret osallistujamäärät muodostavat konfirmaatioiden lisäksi merkittävän osuuden vuosittaisesta kävijämäärästä. Eräässä haastattelussa tuli todetuksi, että jos jouluna on huono ilma, niin se vaikuttaa siihen, että joulukirkkoon ei tule niin paljon väkeä. Erityisesti jos sataa räntää ja kaduilla on paljon loskaa, houkutus jäädä jouluaamuna kotiin on suuri. Kovallakaan pakkasella ei ole niin merkittävää negatiivista vaikutusta kuin räntäsateella.¹²³

¹¹⁹ Keso & Vakkuri 2011, 83.

¹²⁰ kirkko A1.

¹²¹ kirkot A1, Y2 ja V2.

¹²² haastattelu V2.

¹²³ haastattelu Y3.

Tutkielman aineistossa voi nähdä messujen osuuden vähentymisen laskevan osallistumisaktiivisuutta jumalanpalveluksiin. Kun rakennemuutoksen yhteydessä messujen osuus väheni 26 %, laski osallistujamäärä myös radikaalisti 23 %.¹²⁴ Jumalanpalvelusten kokonaismäärä pysyi kuitenkin samana. Toki vaikuttavia syitä voi olla muitakin, kuin mahdollisuus nauttia ehtoollista, mutta sama ilmiö oli havaittavissa toisessakin kirkossa.¹²⁵ Kun sivukirkon kävijämäärä oli vähentynyt, päätettiin siellä aikaisemman 30 jumalanpalveluksen sijaan järjestää vain 22 jumalanpalvelusta. Messujen määrä väheni neljästätoista yhdeksään ja samalla vuotuinen jumalanpalveluksissakävijämäärä väheni lähes 39 %. Tämä johtui jumalanpalvelusten määrän vähentymisen lisäksi myös keskimääräisen osallistujamäärän vähenemisestä. Tämä ilmiö tukee väitettä epäsäännöllisesti järjestettyjen jumalanpalveluskertojen kävijämäärää vähentävästä vaikutuksesta.

Kun jumalanpalvelukset järjestetään säännöllisesti ja pääosa järjestettävistä jumalanpalveluksista on messuja, näyttää jumalanpalveluksissa kävijämäärä pysyvän korkeana. Näin ainakin vertailuseurakuntien pääkirkoissa vaikuttaisi olevan.¹²⁶

Tuntematta tarkemmin paikallista seurakuntaa, on vaikea arvioida mitkä tekijät missäkin seurakunnassa vaikuttavat jumalanpalveluksien osallistujamääriin. Iloisen poikkeuksen kaikista kirkkokäyntejä vähentävistä muuttujista huolimatta tekee pieni alue seurakunta¹²⁷, jossa jumalanpalvelus on kello yhdeltä, messujen määrää on jatkuvasti vähennetty ja jumalanpalvelusten määrää on jatkuvasti vähennetty, mutta silti vuotuiset jumalanpalveluksissakäyntimäärät ovat säilyneet lähes ennallaan. Voisi ajatella, että yhteisöllisyys seurakunnassa on vahvaa ja/tai jumalanpalveluksissa saattaa vieraila paljon retkikuntia, sillä kävijämäärissä on monena pyhänä bussilastillisen verran keskivertoa enemmän kävijöitä.

¹²⁴ kirkko Y1.

¹²⁵ kirkko Y4.

¹²⁶ kirkot V1 ja V2.

¹²⁷ kirkko A4.

3.5 Tilastot eivät heijasta yksittäisten kirkkojen tilannetta

Tutkimusseurakuntien jumalanpalveluksissa osallistujien määrät ovat keskimäärin hieman laskeneet, mutta suoraa yhteyttä rakennemuutokseen ei voida osoittaa, vaan kehitys on samansuuntainen sekä rakennemuutosseurakunnissa, että seurakunnissa joissa ei ole rakennemuutosta. Näkyvät kirkkokohtaiset muutokset johtuivat muista syistä. Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa muutos jumalanpalveluksissa käymisen määrässä on ollut tasainen. Kun vuonna 1980 pääjumalanpalvelukseen osallistui noin kolme prosenttia jäsenistä, osuus oli vuonna 2011 enää 1,6 prosenttia. Muutos on varsin suuri ja tarkoittaa vuosittaisessa kokonaisosallistujamäärässä pudotusta 6,8 miljoonasta 3,6 miljoonaan. Ei ole yksinkertaista selitystä sille mistä näin suuri muutos johtuu. Ovatko aikaisemmat kirkossakävijät uupuneet tai kenties kuolleet, eikä uusia ole tullut tilalle? Kirkossakäynti lisääntyi muutamana vuonna. Vuosi 1989 selittynee edellisenä vuonna toteutuneen naispappeuden tuomalla piristyksellä kävijämääriin.

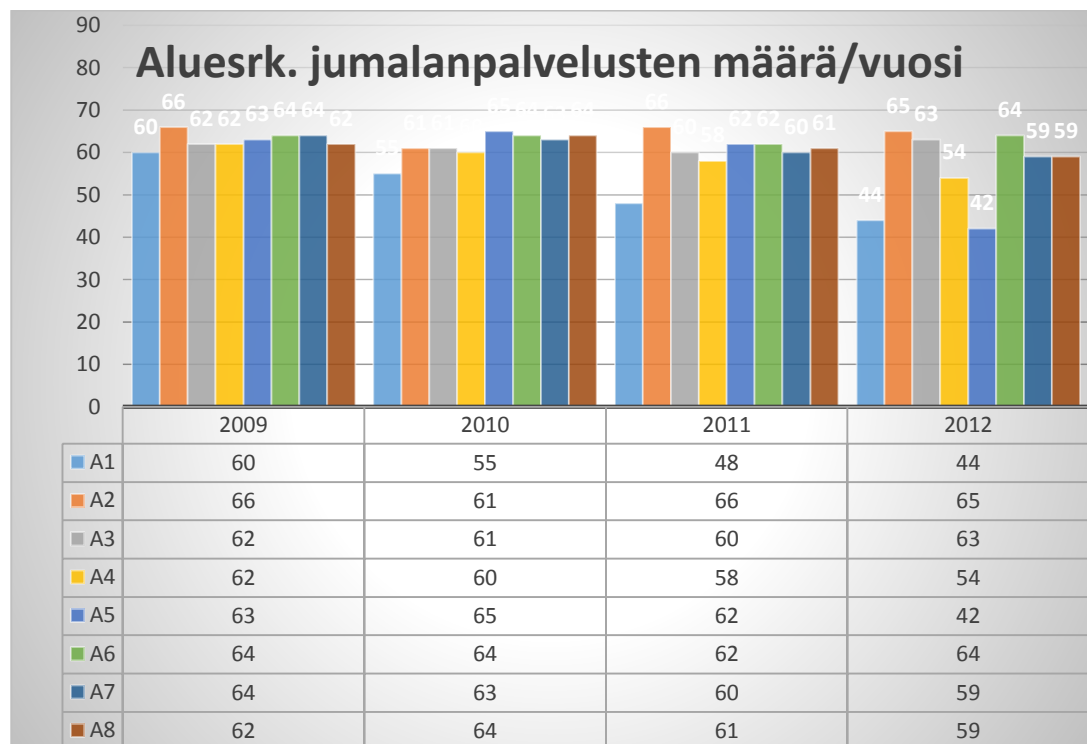
Tämän tutkielman aineiston perusteella voidaan päätellä, että paikallis-seurakunnassakin uusi pappi tuo yleensä hetkellisen nousupiikin kävijälukuihin. Vuoden 2000 valtakunnallista kävijämäärän lisäystä selittää kaksi asiaa: ensimmäisenä riemuvuosi erityistapahtumineen ja sen kampanjointi ja toinen selitys on tilastointitavan muutos. Vuoden 2000 tilastoluvut eivät ole vertailukelpoisia niitä edeltäneisiin tilastolukuihin, koska aiemmin osa muihin jumalanpalveluksiin kirjatuista jumalanpalveluksista kirjattiin vuonna 2000 päiväjumalanpalveluksiin. Pääjumalanpalveluksien osallistujamäärä kasvoi 37 772, kun taas muihin jumalanpalveluksiin osallistuminen väheni 40 176 henkilöä.¹²⁸ Osittain näiden kirjaamisvaikutusten pois karsimiseksi on tässä tutkielmassa kirjattu jumalanpalveluksissa käynnit suoraan kirkon päiväkirjoista, sillä tilastointikäytännöt seurakunnissa eivät aina muutu kirkkohallituksen tilastointia koskevan ohjeistuksen muuttuessa. Esimerkiksi konfirmaatiojumalanpalvelukset merkitään joissakin kirkonpäiväkirjoissa eri sarakkeeseen kuin ”tavallinen” jumalanpalvelus ja jotkut seurakunnat ilmoittavat pääjumalanpalvelusten luvut ilman konfirmaatiojumalanpalvelusten lukuja, vaikka ne käytännössä olisivat myös pääjumalan-

¹²⁸ Seurakuntien väkiluku ja toiminta 2000 - Suomen evankelisluterilaisen kirkon toimintatilastoja 2001, 4. Kirkkohallitus.

palveluksia. Tästä saattaa tulla vuodessa useiden tuhansien kävijöiden ero. Prosentuaalinen vaikutus koko vuoden kävijälukuihin voi olla myös merkittävä.

Keson ja Vakkurin tutkimuksen mukaan liitosten yhteys tilaisuuksiin osallistumiseen näyttäisi olevan hieman erilainen riippuen siitä, mistä tilaisuudesta on kyse. Jumalanpalvelukseen osallistumiselle yhteys näyttäisi olevan joissakin tapauksissa negatiivinen, kun taas musiikkitilaisuuksiin osallistumiselle vaikutus näyttäisi olevan vastakkainen. On tärkeä huomata, että kyse on muutoksesta. Toisin sanoen, voi olla niin, että tilanne ennen liitosta on ollut maan keskiarvoon nähden huomattavan korkea ja liitoksen jälkeen kehitys on asettunut lähemmäksi yleistä keskiarvoa. Voidaan jopa kysyä, onko tilanne ennen liitosta ollut resursseihin nähden ylimitoitettu.¹²⁹

Taulukko A1. Jumalanpalvelusten määrät vuosittain tutkielman alue seurakunnissa (A1-A8.) Vuoden 2011 alun liitoksen jälkeen on alkanut tapahtua hajontaa. Viimeisen vuoden luvussa on vain osa A5:n jumalanpalveluksista.

Taulukosta A1 voidaan havaita, että rakennemuutosvuoden 2011 alun jälkeen jumalanpalvelusten määrät alue seurakunnissa ovat alkaneet eriytyä. Rakennemuutokseen saakka kaikissa seurakunnissa järjestettiin jumalanpalvelus

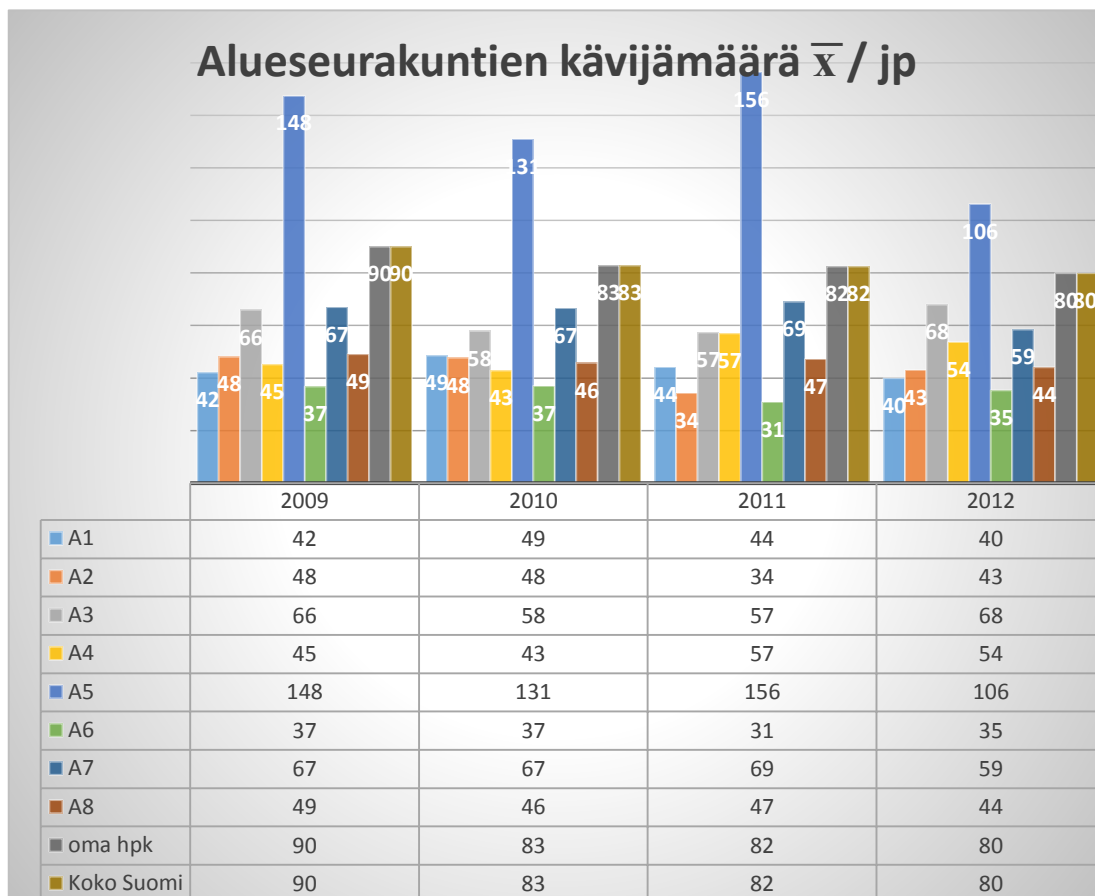
¹²⁹ Keso & Vakkuri 2011, 117.

joka pyhä. Muutamassa alue seurakunnassa lasku on ollut dramaattista ja vaikuttaa ilman muuta vuoden kokonaiskävijämäärään.

Taulukossa A2 (sivu 48) näkyvät kävijämäärien keskiarvot per jumalanpalvelus. Erityisesti voimme kiinnittää huomiota alue seurakuntaan A1. Siellä jumalanpalvelusten määrän radikaali vähentäminen ei ole yhtä dramaattisesti vaikuttanut jumalanpalveluskohtaisen kävijämäärän keskiarvoon, mutta vuoden kokonaiskävijämäärään sillä luonnollisesti on suuri vaikutus. Näyttäisi kuitenkin, että jumalanpalvelusten määrän vähentäminen vaikuttaa myös kävijöiden määrään per jumalanpalvelus. Seurakuntalaisten saattaa olla vaikea muista minä pyhinä jumalanpalveluksia ei enää järjestetä.

Alue seurakunta A5 on otettu keinotekoisesti mukaan taulukoihin, sillä se liittyi mukaan vasta vuoden 2011 alusta. Alue seurakunta 5:n luku arvot on siirretty kaksi vuotta taaksepäin, jotta se voitaisiin ottaa mukaan vertailuun ja rakennemuutoksen mahdollinen vaikutus tulisi näkyviin. Alue seurakunta 5 viimeisen vuoden luvut ovat vaillinaiset, sillä sen kohdalla kyseessä on tutkimusvuosi 2014, eivätkä loppuvuoden käynnit ole mukana. Jumalanpalvelusten vuosittainen määrä A5:ssa ei ole laskenut kuvatulla tavalla, vaan on pysynyt suurin piirtein samoissa lukemissa.

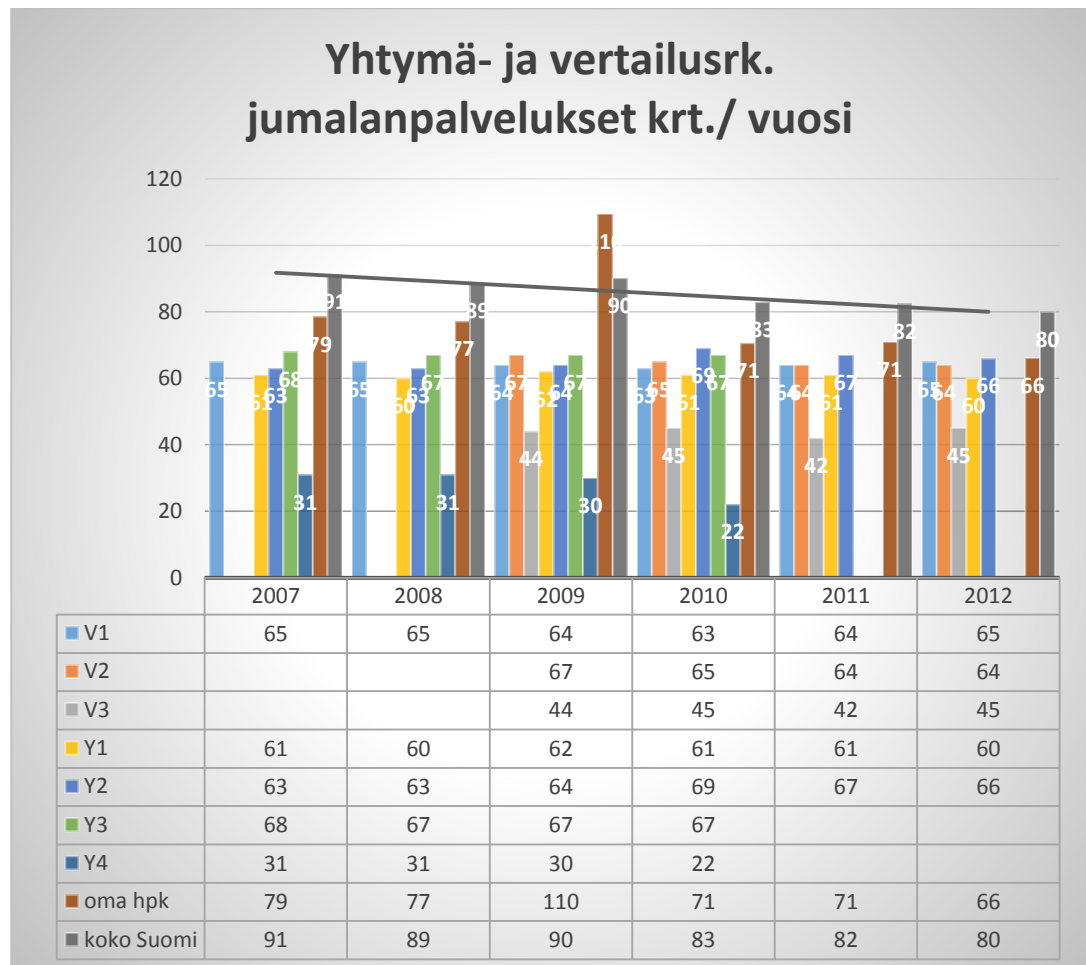
Taulukko A2. Keskiarvoiset kävijämäärät per jumalanpalvelus tutkielman alue seurakuntien (A1-A8) kirkoissa ja niiden hiippakunnassa sekä koko Suomessa. Kävijämäärissä on havaittavissa pientä alenemista kautta linjan. Valtakunnan tasolla pudotus on ollut radikaalimpaa kuin tutkielman alue seurakunnissa.

Kävijämäärätaulukon viesti on tutkimuskysymyksen kannalta melko lohdullinen. Seurakuntaakohtaisesti jumalanpalveluksissä kävijöiden määrissä voi olla suuriakin vaihteluita, mutta niillä ei näyttäisi olevan yhteyttä rakennemuutokseen. Kävijämäärien vaihteluun on siis lähinnä muita syitä. Haastattelussa ja kirkon päiväkirjoja tutkittaessa tulivat esille kaksi merkittävintä syytä. Konfirmaatioiden määrä vaikuttaa vuoden kokonaiskävijämäärään merkittävästi, sillä konfirmaatiopyhänä kirkossa on aina tavallista enemmän väkeä. Jos konfirmaatioita on monta tai pienen seurakunnan konfirmaatio on siirretty pidettäväksi toisessa kirkossa, on sillä merkittävä vaikutus vuoden kokonaiskävijämäärään ja näin ollen myös kävijämäärän keskiarvoon per jumalanpalvelus. Toisena selkeästi vaikuttavana tekijänä näkyi työntekijöiden, erityisesti kirkkoherran, eläköityminen ja uuden aloittaminen. Läksiäisiin tulee paljon väkeä, samoin vaalisaarvoja käydään ahkerasti

kuulemassa ja uuden viranhaltijan ensimmäisissä toimituksissa käydään myös uteliaisuuden vuoksi osallistumassa.

Taulukko Y1. Jumalanpalvelusten kirkkokohtaiset määrät vuodessa yhtymäseurakuntien(Y1-Y4) ja vertailuseurakuntien(V1-V3) kirkoissa sekä yhtymän hiippakunnassa ja koko Suomessa. Yhtymän aloitusvuosi oli 2009. Harmaiden palkkien lyheneminen osoittaa vuosittaista jumalanpalvelusten määrän valtakunnallisen keskiarvon vähenemistä.

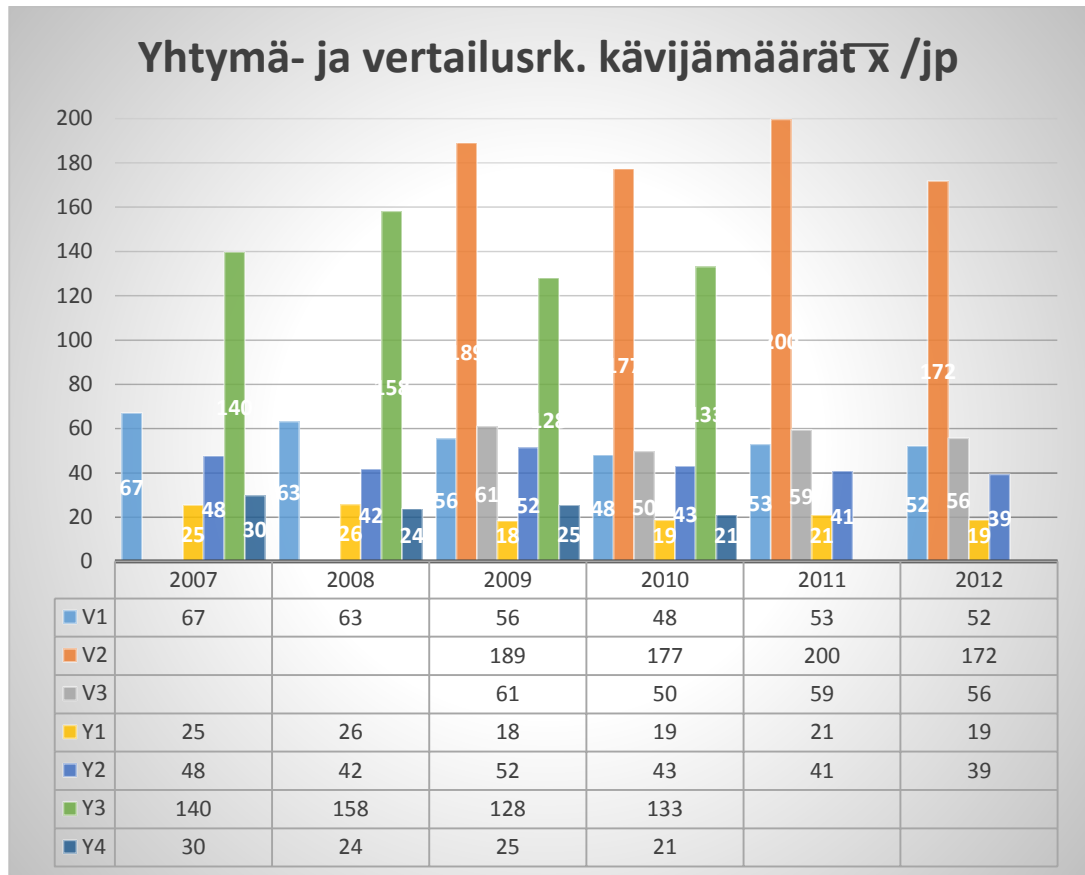

Yhtymäseurakunnissa jumalanpalvelusten määrät ovat pysyneet pääosin samalla tasolla rakennemuutoksesta huolimatta, lukuun ottamatta yhtymäseurakunnan kirkkoa Y4. Haastattelun perusteella jumalanpalvelusten määrää vähennettiin, koska niihin osallistui niin vähän väkeä. Tällä on ollut kuitenkin dramaattinen vaikutus myös keskimääräiseen kävijämäärään per jumalanpalvelus. Viimeisen tarkasteluvuoden kokonaiskävijämäärä oli 39 % vähemmän kuin edeltävänä vuonna. Samantyyppinen vaikutus voidaan havaita, jos vähän käytettyjä linja-autovuoroja karsitaan. Tämä aiheuttaa kokonaisvaltaisen linja-autojen käytön vähentymiseen kun palvelua ei ole säännöllisesti käytettävissä.

Taulukossa Y1 (sivu 49) näkyy harmailla korkeilla palkeilla merkittynä Suomen kokonaiskirkollinen laskeva jumalanpalvelusten määrä. Kirkkohallituksen tilastoissa eivät tule näkyviin sivu- ja pääkirkkojen kirkkokohtaiset kävijämäärien muutokset tai jumalanpalvelusten määrien muutokset, sillä luvut ilmoitetaan koskien koko seurakuntaa ja niihin saattaa sisältyä useita kirkkoja. Valtakunnallisesti jumalanpalvelusten määrät ovat pikkuhiljaa laskeneet. Tämä ei tarkoittane, että ne olisivat laskeneet kautta linjan kaikissa kirkoissa, vaan kokonaisuutena vähennyksessä merkittävänkin osan saattaa muodostaa sivukirkkojen jumalanpalvelusten vähentäminen ja sivukirkkojen toiminnan lakkauttaminen. Ainakin tämän tutkielman aineisto antaisi vihjeitä siihen suuntaan. Jotkut sivukirkot on myyty kokonaan muuhun kuin seurakunnalliseen käyttötarkoitukseen.

Yhtymäseurakunnissa näyttäisi kävijämäärissä olevan merkittävää keskinäistä vaihtelua. Näin voitaneen olettaa, että rakennemuutos joka toteutui näissä yhtymäseurakunnissa vuoden 2009 alussa, ei ole yhteinen nimittävä tekijä näille vaihteluille. Seurakunnassa Y1 näyttää olevan merkittävä pudotus kävijämäärissä rakennemuutoksen yhteydessä. Tällä voi olla yhtymäkohtia rakennemuutokseen ja henkilöstön jaksamiseen muutospainoiden keskellä, mutta vaikuttavat tekijät voivat olla muitakin. Prosentuaalisesti pudotus ennestään pienehköissä luvuissa on merkittävä. Vertailuseurakunnan V1 osallistujamäärä on ollut jatkuvasti laskussa. Tämä johtuu ilmeisesti kunnan vanhuksiin painottuvasta väestörakenteesta. Seurakunnan jäsenmäärä pienenee jatkuvasti lähinnä siksi, että seurakuntalaisia kuolee paljon enemmän kuin syntyy. Kunta on myös useana vuonna ollut muuttotappiokunta, mutta kuolleiden määrän suhde syntyviin vaikuttaa selvästi enemmän.

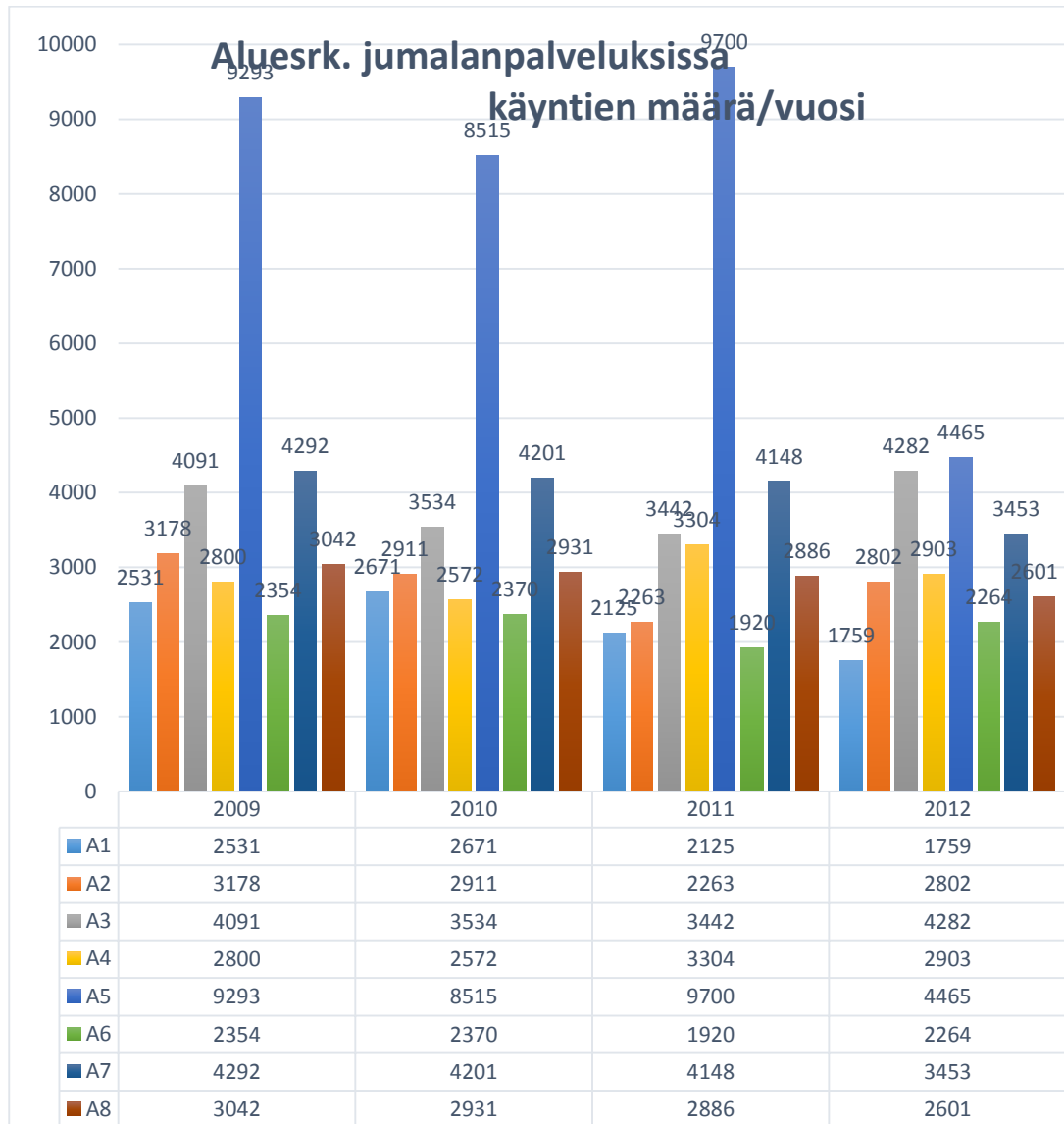
Taulukko Y2. Jumalanpalvelusten kirkkokohtaiset kävijämäärät tutkielman yhtymän kirkoissa(Y1-Y4) ja vertailuseurakuntien(V1-V3) kirkoissa.

Vertailuseurakunnan V1 kirkossakäyntiaktiivisuus suhteessa väkilukuun on ollut jatkuvasti nousussa. Tästä voisi hieman kevein perustein tehdä johtopäätelmän, että kirkossakävijät tuntuvat pysyvän keskimäärin paremmin hengissä kuin ne jotka eivät käy kirkossa. Tämä saattaa olla tottakin, sillä kun on tutkittu uskonnon vaikutuksia hyvinvointiin, on havaittu uskonnollisuuden pääosin korreloivan terveellisiin elämäntapoihin ja henkisen hyvinvointiin. Sivuutamme tämän johtopäätöksen kuitenkin ilman viittauksia, koska se ei liity rakennemuutokseen.

Taulukko A3. Alueseudrakuntien jumalanpalvelusten määrät vuodessa.

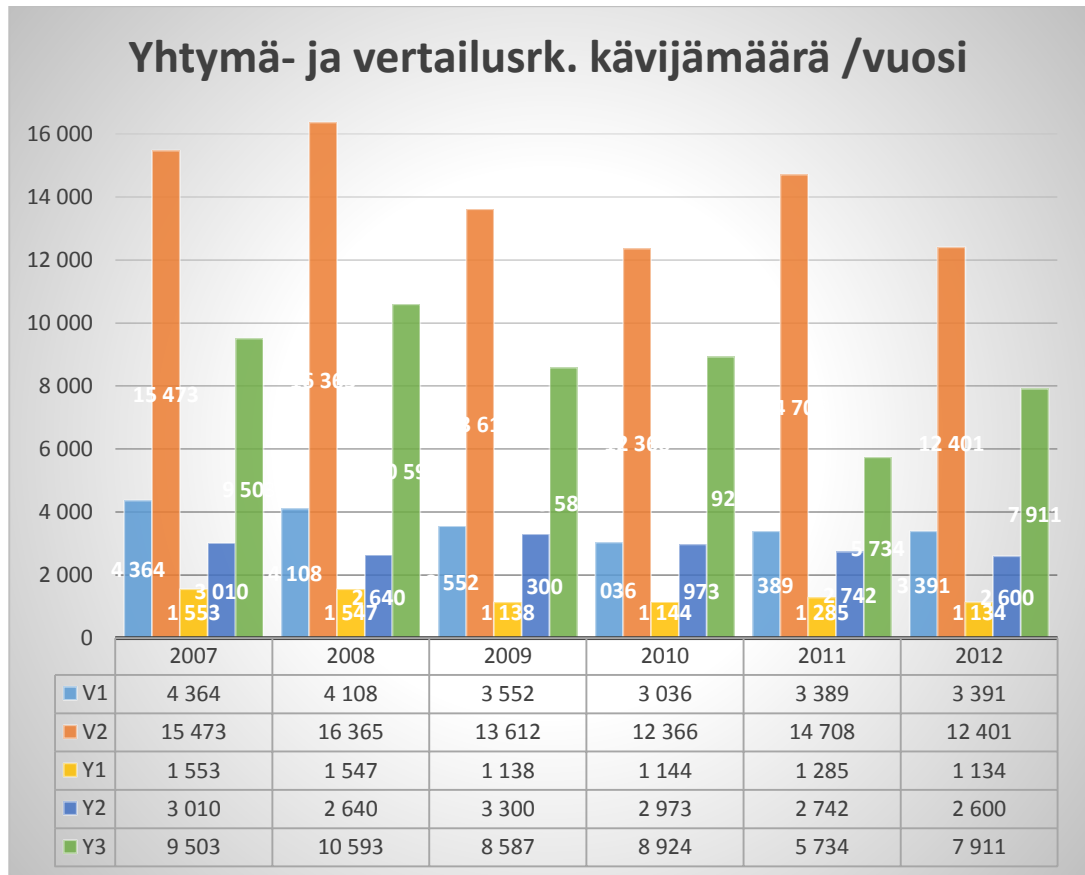
Aluesrk. A5:n viimeinen vuosi on vaillinainen, eikä ole vertailukelpoinen.

Keskimäärin osallistuminen jumalanpalveluksiin näyttäisi olevan maan kokonaislukujen kanssa linjassa siihen suuntaan, että kävijämäärät per jumalanpalvelus ovat vähentymässä, mutta vuosittaiset vaihtelut ovat niin suuria, että näin lyhyellä tarkastelujaksolla johtopäätöksiä on vaikea tehdä. Suoraa yhteyttä rakennemuutoksiin ei kuitenkaan näyttäisi olevan.

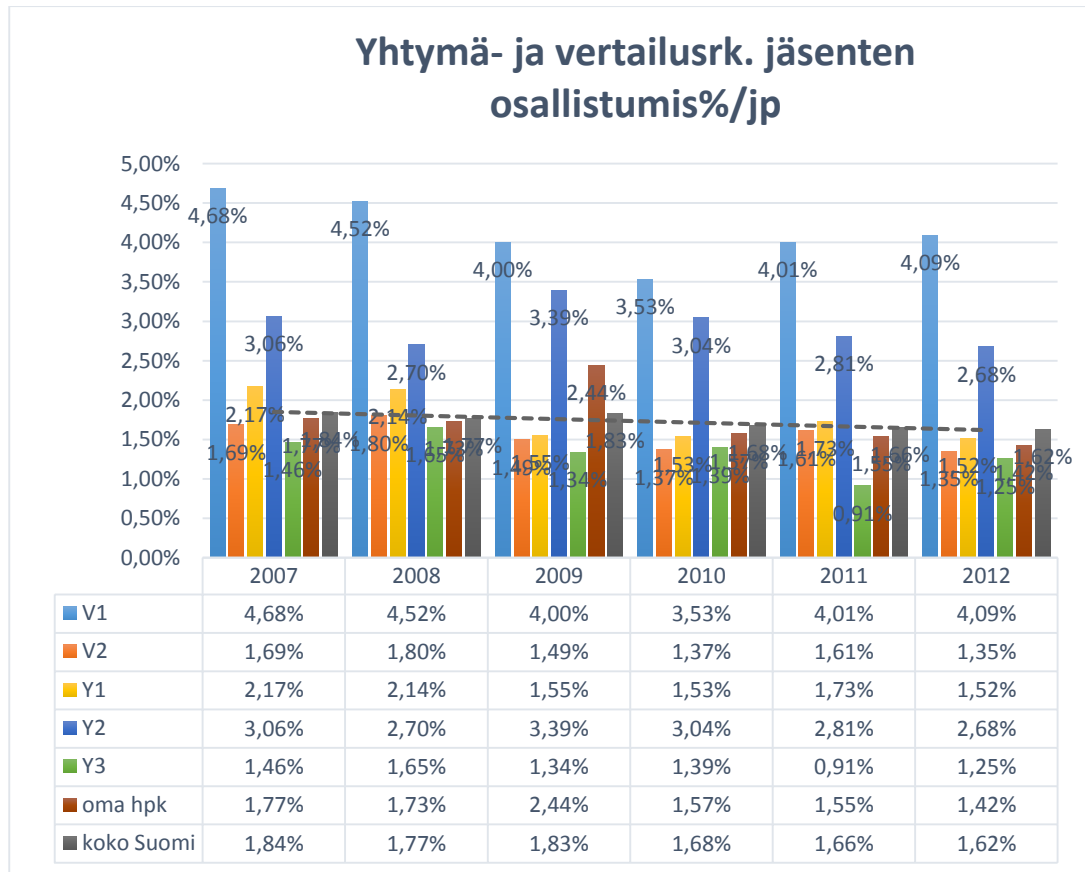
Taulukko Y3. Yhtymä- ja vertailuseurakuntien kävijämäärät per vuosi.

Sivukirkkojen Y4 ja V3 käynnit mukana pääkirkon Y3 ja V2 käyntimäärissä.

Jumalanpalvelusten vuosittaiset kävijämäärät näyttävät olevan kautta linjan laskussa. Taulukossa Y3 sivukirkkojen kävijämäärät sisältyvät pääkirkon kävijämäärään, sillä pidemmän vertailuajanjakson esittelemiseksi luvut on otettu kirkkohallituksen tilastoista. Tutkielman oma aineisto ei kattanut näin pitkää aikaväliä per seurakunta.

Taulukko Y4. Yhtymä- ja vertailuseurakuntien jäsenten prosentuaalinen osallistumisaktiivisuus jumalanpalveluksiin sekä yhtymän hiippakunnan ja koko Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskimääräiset osallistumisprosentit laskevat hiljalleen.

Viimeisenä taulukkona esitellään yhtymän ja vertailuseurakuntien jäsenten kirkossakäyntiaktiivisuus laskettuna vuosittaisen kävijämäärän suhteesta jäsenmäärään jaettuna jumalanpalvelusten lukumäärällä. Näin saadaan tulokseksi se, mikä laskennallinen osuus seurakuntalaisista käy keskimäärin joka jumalanpalveluksessa. Tosin arvo on suurempi kuin normaalin pyhän kävijämäärä, sillä joulu-, pääsiäis- ja konfirmaatiopyhät nostavat keskiarvoa merkittävästi. Harmaalla katkoviivalla on osoitettu laskevaa trendiä. Osuus jumalanpalveluksissa käyvistä seurakuntalaisista on koko ajan pienessä laskussa. Huomionarvoista on joidenkin seurakuntien korkea kirkossakäyntiaktiivisuus. Nämä molemmat (V1 ja Y2) tutkielman seurakunnat ovat kooltaan pieniä, alle 2 000 jäsenen seurakuntia. Tästä voisi päätellä, että pienissä seurakunnissa seurakuntayhteisöön sitoudutaan vahvemmin kuin suuremmissa seurakunnissa. Näin pienestä aineistosta ei voida kuitenkaan johtaa kovin varmasti tätä teoriaa, sillä tässäkin aineistossa poikkeuksen tekee saman kokoluokan seurakunta Y1, jossa jumalanpalveluksissa kävijöiden

osuus noudattelee hiippakunnan muiden seurakuntien keskimääräisiä osallistumisarvoja.

3.6 Rakennemuutoksilla varaudutaan verotulojen vähenemiseen

Rakennemuutoksen suunnittelussa käsitellään pääosin hallintoa ja taloutta, mutta sekä Y- että A-ryhmän haastatteluissa uusien rakenteiden nähtiin tukevan jumalanpalvelustyötä juuri siinä mielessä, että hallinnon keskittyessä vapautui papistolla energiaa ydintehtävän hoitamiseen. Rakennemuutoksella on nähty turvaton joitakin työmuotoja, jotka olisivat talouden tiukentuessa saattaneet joutua lakkautetuiksi. Rakennemuutos aika sinänsä koettiin kuormittavana ja toivottiin toiminnan vakiintuvan tai ainakin koetusta löytyvän rutiinia mahdollisiin edessä oleviin rakennemuutosneuvotteluihin. ”Hallinnollista jumppaa” oli tullut rakennemuutoksen yhteydessä riittävästi.¹³⁰ Turhautumista jatkuviin rakennemuutosneuvotteluihin kuvaa erään haastateltavan kommentti: ”meidän voima-varat pitää keskittää siihen mikä on oleellista, eikä siihen, että me luetaan toistemme papereita.”¹³¹ Johtavien viranhaltijoiden (lähinnä kirkkoherrojen ja taluspäälliköiden) jatkuvan panostamisen rakennemuutosten suunnitteluun koettiin vievän kohtuuttomasti voimavaroja perustehtävältä. Tästä syystä suositeltiin suunnittelua tehtävän huolellisesti, jotta valittava rakenne olisi mahdollisimman toimiva, eikä rakenteen itsensä takia olisi tarvetta muutaman vuoden päästä ryhtyä uusiin rakennemuutosneuvotteluihin.¹³² Koettiin, että ”rakennemuutos muuttuvassa maailmassa on väistämätön, mutta ei se mitään tavoiteltavaa ole. Se ei tuo etuja siihen seurakuntalaisen näkökulmasta, seurakunnan toiminnan näkökulmasta, ei ehkä kenenkään. Et jos niinku rakennemuutosta, tällasta toivottavaa rakennemuutosta haettas, ni se tähtäis tämmöseen pienehköön jumalanpalvelusyhteisöön.”¹³³

Rakennemuutoksen väistämättömyyttä kuvastaa myös asennoituminen, jonka mukaan kaikenlainen yhteistyö, vaikka pakotettunakin on hyväksi, kun eletään aikoja jolloin seurakuntalaisten määrä jatkuvasti vähenee ja seurakunnan työmuotojen

¹³⁰ haastattelu Y3.

¹³¹ haastattelu A-ryhmä.

¹³² haastattelu Y2.

¹³³ haastattelu Y3.

priorisointi on joka tapauksessa edessä.¹³⁴ Rakennemuutosten kielteisiä vaikutuksia katsottiin olevan odotettavissa vasta lähitulevaisuudessa yleisen talouden heikkenemisen myötä. Kun leikkauksiin ei ollut välttämätöntä tarttua rakennemuutoksen yhteydessä, mutta niiden tekeminen tehtiin uusilla rakenteilla helpommaksi, on jälkipyykkiä odotettavissa. Odotettavissa olevat leikkaukset tai priorisoinnit eivät ole varsinaisesti rakennemuutosten aiheuttamia, vaan rakennemuutos on ollut tapa varustautua niiden varalle, mutta luultavaa on, että niiden toteutuessa ei rakennemuutosta muistella hyvällä.¹³⁵

Päätöksenteon koettiin tutkielman yhtymäseurakunnassa tulleen byrokraattisemmaksi ja hankalammaksi tai ainakin erilaiseksi. Yhteistä päätöksentekoa sinänsä ei koettu hankalaksi, mutta alueelliset ja edustukselliset voimasuhteet saattoivat turhauttaa. Koettiin, että demokratia toteutuisi mahdollisesti paremmin jos yhtymään kuuluisi vielä suurempi joukko seurakuntia.¹³⁶ Niemistön tutkimuksessa yhdistymisen eduista ja haitoista keskusteltaessa esiin nousi byrokratian kasvu. Tämän katsottiin ilmenevän sisäisen tiedotuksen ohella kasvaneessa kokousten määrässä sekä siinä, että monilla työntekijöillä oli useita esimiehiä.¹³⁷ Tämä kokousmäärien muutos tuli esille myös haastatteluissa. Aiemmin päätökset oli tehty paikallisesti seurakunnassa, nyt yhteiset päätöselimet kokoontuivat laajentuneen talousyksikön toisessa seurakunnassa.¹³⁸ Keskijohdon mielestä muutoksen etuna Niemistön haastatteluissa oli se, että yhdistynyt seurakunta kykenee lakkautettuja seurakuntia paremmin palvelemaan ihmisiä laajasti. Parantunut palvelu lisää keskustan imua ja Helsingin tuomiokirkkoseurakunnan tilaisuuksissa vuonna 2003 yli puolet kävijöistä oli muita kuin oman seurakunnan jäseniä.¹³⁹

Valpola arvioi pitkään toimineiden yritysten olevan hankalinta vastaanottaa muutos. Näissä yrityksissä on vanhaa ylpeyttä ja luottamusta ja historiallinen arvo koetaan suureksi. Silloin tulevaisuuden muutoksia ja mahdollisuuksia on vaikea pohtia.¹⁴⁰

¹³⁴ haastattelu Y1.

¹³⁵ haastattelut A- ja Y-ryhmät.

¹³⁶ haastattelu Y1.

¹³⁷ Niemistö 2013, 173.

¹³⁸ haastattelut Y1 ja Y2.

¹³⁹ Niemistö 2013, 184.

¹⁴⁰ Valpola 2004, 105–106.

Niinistön tutkimuksen selonteossa esiintyi Valpolan määrittelemää vahvaa luottamusta yksikön [tässä seurakunnan] pärjäämiseen, vaikka talouden tilastot kertovat yhdistymisen tarpeesta.¹⁴¹

Muuttuvien yhteisöjen kirkko -raportin mukaan ihmisten liikkuvuus on lisääntynyt, eivätkä luontevat sosiaaliset rakenteet välttämättä nivelly seurakuntien rajoihin tai toiminnallisiin rakenteisiin.¹⁴² Myös kirkon tulevaisuusselonteossa todetaan, että modernissa kaupungistuneessa yhteiskunnassa asuinpaikka ei ole keskeisin, eikä ainoa ihmisten yhteisöllisyyttä määrittävä tekijä.¹⁴³ Läsnaolon yhteisö -raportin mukaan etenkin suurissa seurakunnissa tietämättömyys siitä mihin seurakuntaan kuuluu, on yleistä.¹⁴⁴ Palmu arvelee tämän olevan yhteydessä siihen, että suurin osa seurakuntalaisista ei juuri osallistu seurakunnan toimintaan.¹⁴⁵

Palmun tutkimuksessa henkilöstön ja luottamushenkilöiden vastaukset poikkesit melko paljon toisistaan. Suurimmat eroavaisuudet tulivat esille kokemuksissa toiminnan laadun ja palveluiden monipuolistumisen kohdalla. Tämän tutkielman tekijä arvelee, että henkilöstön vastaukset saattavat tässä asiassa perustua enemmän kokemukseen seurakunnan arjesta ja luottamushenkilöiden jossain määrin visioihin tavoitellusta kehityksestä. Sen sijaan kumpikaan ryhmä ei nähnyt rakennemuutoksen edistäneen seurakuntalaisten myönteistä näkemystä seurakunnan jäsenyydestä. Lienee ymmärrettävää, että viiteyhteisön koon selkeä kasvaminen ei voine vahvistaa osallisuuden kokemusta. Pienemmässä yhteisössä oma rooli on usein helpompi nähdä merkityksellisenä. Sekä henkilöstö että luottamushenkilöt näkivät puutteita seurakunnan itsekannattavuuden lisääntymisessä.¹⁴⁶ Näihin perin negatiivisiin tuloksiin saattavat vaikuttaa myös vastaajien subjektiiviset kokemukset. Yhteisöllisyyden kohdalla työntekijä luultavasti ajattelee yhteisöllisyyttä omalta kannaltaan ja on selvää, että muuttuneessa rakenteessa yhteisö ei ole vielä niin kiinteä, kuin se on ollut ehkä vuosikymmeniäkin saman rakenteisena pysyneessä yhteisössä. Samoin lienee palveluiden saatavuuden kohdalla. Työntekijälle on

¹⁴¹ Niinistö 2014, 84.

¹⁴² Muuttuvien yhteisöjen kirkko 2004, 7.

¹⁴³ Kirkko 2020, 15.

¹⁴⁴ Seurakuntarakennetyöryhmä. Läsnaolon yhteisö 2007, 31.

¹⁴⁵ Palmu 2011, 20 ja 40.

¹⁴⁶ Palmu 2010a, 49.

aiemmin ollut tuttua miten palvelut hoituvat ja uudessa tilanteessa opettelua on niin työntekijöillä kuin seurakuntalaisillakin. Tilanne on luultavasti kuitenkin sellainen kuin millaisena työntekijä sen kokee, mutta saattaa olla kehittymässä parempaan suuntaan. Työntekijöiden kokemusta ei tule kuitenkaan vähätellä. Amerikkalaiset sosiologi William Isaac Thomas (1863–1947) ja hänen vaimonsa sosiologi ja ekonomisti Dorothy Swaine Thomas (1899–1977) esittivät vuonna 1928 kirjassaan *The child in America: Behavior problems and programs* ”Thomasin teoreeman”: ”Jos ihmiset pitävät tilanteita todellisina, niiden seuraukset ovat todellisia.”¹⁴⁷ Siis, tietojen tilanteista ei tarvitse olla oikeita, mutta niistä tehdyt johtopäätökset luovat todellisia tilanteita.” Jokainen tietää kokemuksesta kuinka vaikeaa on korjata liikkeelle saatettua väärää väittämää, koska ihmiset ovat jo alkaneet toimia sen mukaisesti.

Suurimmat yksikön sisäiset eroavaisuudet vastauksissa tulivat Palmun tutkimuksessa yhtymäratkaisuun päätyneiden seurakuntien henkilöstön ja luottamushenkilöiden välillä. Vaikuttaisi siltä, että pienten seurakuntien yhdistyessä keskenään myös suunnitteluprosessi on koettu onnistuneimmaksi. Pienissä seurakunnissa työntekijät ovat kokeneet päässeensä paremmin mukaan suunnitteluprosessiin.¹⁴⁸

Tutkielman yhtymän pienemmissä seurakunnissa koettiin, että vaikka rakennemuutosvaiheen suunnittelun ohjausryhmässä oli edustus kaikista seurakunnista, pienten seurakuntien ääntä ei kuunneltu yhtä herkällä korvalla kuin suuremman seurakunnan, vaikka neuvotteluosapuolien olisi periaatteessa pitänyt olla tasavertaisia itsenäisiä seurakuntia. Erityisen hyvin se tuli esille siinä, että vaikka pienen seurakunnan kirkkovaltuusto yksimielisesti esitti rakennevaihtoehdoksi yhtymämallia, selvitysmies ei esittelyssään huomionnut sitä edes rakennemuodon vaihtoehtona, vaan esitti suuren seurakunnan ehdotuksen mukaisesti seurakuntia lakkautettaviksi ja muodostettavaksi yhden uuden seurakunnan.¹⁴⁹ Palmu katsoo, että rakenneuudistuksen suunnitellut vaikutukset toteutuisivat paremmin jos henkilöstöä oman työnsä asiantuntijoina kuunneltaisiin tarkemmalla korvalla. Myös seurakuntalaiset tulisi ottaa enemmän mukaan suunnitteluun. Liian usein

¹⁴⁷ Thomas W.I. & Thomas, D.S. 1928, 571–572.

¹⁴⁸ Palmu 2010a,89–92.

¹⁴⁹ haastattelu Y2.

rakennemuutokset muodostuvat johtavien luottamushenkilöiden ja johtavien viranhaltijoiden toteuttamaksi prosessiksi. Tällöin seurakuntalaisten ja henkilöstön äänet saattavat jäädä kuulematta.¹⁵⁰ Seurakuntien rakennemuutoksen kohdalla ei ole kyseessä niinkään liiketalousyksikön kuin jumalanpalvelusyhteisön muutosprosessi ja sen tulisi toteutua sen omista lähtökohdista. Toisaalta voidaan ajatella, että rakennemuutoksen suunnittelun tavoitteena on nimenomaan jumalanpalvelusyhteisön toiminnan turvaaminen muuttamalla sen toiminnan puitteiden (seurakuntatalouden) rakenteita.

Hanna Salomäen Palmun tutkimien seurakuntien seuranta tutkimuksen 2011 kyselyssä oltiin entistä kauempana tavoitteista. Vuonna 2009 kolmannes katsoi uudistuksen vähentäneen seurakunnan resursseja, mutta vuonna 2011 näin ajattelevia oli jo 46 prosenttia. Kuitenkin juuri taloudellisen tilanteen kohentuminen ja itsekannattavuuden kehittäminen on yksi rakennemuutoksen keskeisiä tavoitteita.¹⁵¹

Tapahtunut rakennemuutos on tämän tutkielman rakennemuutoksen kokeneissa seurakunnissa koettu väistämättömänä, mutta toisaalta myös epämiellyttävänä. Uudet rakenteet nähdään tarpeellisina, mutta ”ei kukaan nyt raivoisan tyytyväinen ole ollut”, kiteytti eräs haastatelluista.¹⁵² Tiukkeneva talous vaatii ryhtymään toimenpiteisiin ja näillä toimenpiteillä on varauduttu tulevaan. Talous asettaa raamit ja seurakuntien elinvoimaisuuden kannalta on hyvä pyrkiä palveluita tarjoavasta laitoskirkko -ajattelusta kohti osallisuuden yhteisöä johon halutaan kuulua, jonka hyväksi ollaan valmiita toimimaan ja jonka toimintaa halutaan osallistua.¹⁵³

Rakennemuutoksen läpikäyneissä seurakunnissa haluttiin painottaa jumalanpalvelus-yhteisön suojelemista suurilta muutoksilta. Hallinnollisissa rakennemuutoksissa vain hallinnon on tarkoitus muuttua. Haasteelliseksi muutoksen läpiviemisen tekee se, että muutokset koskevat juuri niitä henkilöitä jotka ovat vastuussa muutoksen toteuttamisesta. Eräs haastatelluista kuvaili:

¹⁵⁰ Palmu 2010a, 98.

¹⁵¹ Salomäki 2013, 29.

¹⁵² haastattelu Y- ja A-ryhmä. Erityisesti Y2.

¹⁵³ haastattelu A-ryhmä.

Ehkä suhtautuisin vähän sillai niinku... ikään kuin etäämmältä katsoen asioihin... Päästin niitä liikaa iholle niitä asioita. ...ehkä sen tapanen ajatus, että ois osannu katsoo asioita niinku...vähän laajemmasta näkövinkkelistä. Mut en mä tiedä tekeeks se hyvää sille seurakunnalle? Se ei välttämättä oo sen seurakunnan etu. Sen seurakunnan etu voi olla että se, että sen kirkkoherran ja sen työntekijän ”näpit kastuu”, likastuu, että se on niin siinä, sitoutunu siihen, että se väkisinki niinku saa siitä näpeilleen.¹⁵⁴

Rakennemuutoksen vaikutusten puhtaaksiviljely on joka tapauksessa haasteellista. Sekä A- että Y-ryhmän haastatteluissa oli havaittavissa sama ilmiö jonka Keso ja Vakkuri tutkimuksessaan totesivat. Sen mukaan liitosten ansioiksi on helppo lukea asioita, jotka eivät ole syitä, vaan samanaikaisuuksia. Toisaalta rakennemuutoksia voidaan syyttää kehityksestä, joka olisi ehkä muutenkin tapahtunut tai joka ei välttämättä liity tehtyyn liitokseen.¹⁵⁵

Seurakuntien hyvä talous on ollut seurakuntien itseymmärryksen kannalta jopa vahingollista. Eräs haastateltava totesi: ” Että kyllä me ollaan niinku aikamme eletty niin hyvässä talouden tilanteessa ja kirkon henkilöstö on kasvamistaan kasvanut, että me ollaan riistetty ihmisiltä se maallikkotoiminnan mahdollisuus.”¹⁵⁶ Hengellinen toiminta on ”virkamiestetty”. Kun seurakunnilla on ollut varaa palkata kaikkiin tehtäviin työntekijöitä, ei seurakuntalaisia ole enää tarvittu mihinkään.

Rakennemuutoksen läpikäyneissä seurakunnissa suhtaudutaan haastattelujen mukaan melko varauksellisesti kokonaiskirkollisesti käynnissä oleviin rakennemuutos-kaavailuihin.¹⁵⁷ Oma tilanne on saavutettu pitkällisten rakennemuutosneuvottelujen tuloksena ja se on koetettu räätälöidä mahdollisimman sopivaksi oman alueen mahdollisuudet huomioiden. Jos seuraavaksi pitää alkaa toteuttaa ulkoapäin annettua mallia, ollaan vaarassa menettää saavutettua stabiilisuutta. Kokonaiskirkollisen ajattelun koetaan näkevän seurakunnat

¹⁵⁴ haastattelu Y3.

¹⁵⁵ Keso & Vakkuri 2011, 114.

¹⁵⁶ haastattelu A-ryhmä.

¹⁵⁷ haastattelut A- ja Y-ryhmä.

hallintoyksiköinä, jotka muodostuvat organisaatorakenteista. joihin kuuluvat seurakunnan hallintoelimet. Kokonaiskirkollisen suunnittelun koetaan keskittyvän hallintoon, eikä näkevän, että seurakunta on jumalanpalvelusyhteisö. Hallinnon muodolla tai siitä käytettävällä termillä ei koettu olevan merkitystä jos jumalanpalvelusyhteisö on elinkelpoinen. Paikallisen toimivan ja tavoiteltavan hallinnon nähdään olevan seurakunnan toimintaa keskittyvä, ”enemmän sellanen hihat käärivä orgaani, ku pykälänikkari”¹⁵⁸

Erityisen tärkeänä haastatteluissa koettiin, että jos vain mahdollista, niin rakennemuutoksen suunnittelun tulisi lähteä seurakunnan omista tarpeista. Joissakin seurakunnissa ei tarvetta muutokseen ollut koettu ja toisaalla muutos vastaavasti lähti seurakunnista itsestään.¹⁵⁹

3.7 Haasteita tuleville rakennemuutoksille

Vaikka kirkkoherrat eivät kokeneet rakennemuutoksen vaikuttaneen jumalanpalveluksiin, oli muutosten valmisteluilla ja rakenteilla vaikutuksia seurakunnan toimintaan muuten. Sen vuoksi haluan tuoda heidän terveisensä esille tulevien rakennemuutosten suunnittelun tueksi. Koska tutkielman tekemisen motiivina oli olla avuksi tulevissa rakennemuutoksissa, haluan nostaa tässä alaluvussa esiin myös joitakin tutkielman valmistelussa luetusta kirjallisuudesta nousevia johtopäätöksiäni ohjeeksi tulevalle.

Valmisteilla olleessa toukokuussa 2015 hylätyssä yhtymämallissa yhtenä ehdotuksena oli, että myös hengellisen työn työntekijöistä tulisi jatkossa yhtymän työntekijöitä. Herää kysymys miten tämä muutos vaikuttaisi seurakunnan esimiestyöhön. Menettävätkö kirkkoherrat asemansa esimiehinä jos heillä ei ole yhtään alaista? Esimiehen vaikea hahmottaminen yhtymän hallintoportaassa on mielestäni ongelma, johon ei ole valmistelussa riittävästi kiinnitetty huomiota. Esimiehen auktoriteetti saattaa oheta ja työn ohjeistus menettää vaikuttavuuttaan jos esimies on lähinnä virtuaalisesti olemassa. Jos päätäntävalta keskitetään pois paikalliselta seurakunnalta yhtymään, vähenee myös motivaatio kantaa vastuuta.

¹⁵⁸ haastattelu A-ryhmä.

¹⁵⁹ haastattelut A- ja Y-ryhmä.

Jos seurakunta ei ole enää hahmotettavissa oleva paikallinen hengellinen yhteisö, muuttuu se helposti kasvottomaksi organisaatioksi. Organisaation maksullisesta jäsenyydestä on paljon huolettomampaa erota kuin paikallisesta seurakunnasta, jossa tutut työntekijät ja seurakuntalaiset huolehtivat konkreettisesti heikommistaan ja toinen toisistaan, organisoivat yhteistä toimintaa ja osallistuvat siihen. Tässä ajatuskuviossa Ruotsin malli seurakunta-nimen palauttamisesta alueyksiköille kuulostaa järkevältä, vaikka yhteisöllisyyden ja identiteetin merkitykseen on havahduttu siellä ehkä liian myöhään.

Rakennemuutosten valmistelun marssijärjestyksessä olisi parantamisen varaa. Usein ohjausryhmä joutuu valmistelemaan rakennemuutosta tietämättä mikä kirkkohallituksen päätös tulevasta rakennemallista tulee olemaan. Valmistelu ilman perusratkaisua saatetaan kokea turhauttavaksi. Joissakin tapauksissa käydään pitkät ja huolelliset rakennemuutosneuvottelut, mutta suunniteltu muutos ei toteudu lainkaan. Valmistelut eivät vie muutosta eteenpäin, jos ei voida luottaa suunnitelmien pätevyyteen, eikä ole päätösvaltaa, jos on vain vastuuta, mutta ei valtaa. Toisaalta jos nyt hylätyssä yhtymämallissa kaikki seurakunnat olisi laitettu samaan rakennemuottiin, olisi valmistelun motivaatio saattanut olla vieläkin enemmän hukassa. Yleispätevän rakennemallin toteutuessa jäävät jalkoihin myös huolella valmistellut ja toimivaksi saadut uudehkot rakenteet. Ei kannata tehdä suuria vaativia elinsiirtoja potilaalle joka ei ole edes sairas.

Seurakuntien rakennemuutoksissa on tärkeää huomata kirkon johtamiskulttuuri ja luonne hengellisenä yhteisönä. Ne poikkeavat merkittävässä määrin kunnallishallinnosta ja liiketalouden lainalaisuuksista. Muutosta ohjaavat samanaikaisesti seurakunnan kirkkolakiin perustuva itsemääräämisoikeus, pastoraalinen johtaminen ja kirkon keskushallinnon vahva ohjaus. Tästä syystä liiketalouden johtamistaidon kirjojen termit eivät useinkaan sovi seurakuntatyön johtamiseen.

Jos useammasta seurakunnasta muodostetaan yksi seurakunta, tarkoittaa se johtavien viranhaltijoiden kannalta sitä, että uudessa seurakunnassa on vain yksi kirkkoherra ja yksi johtava taloushallinnon viranhaltija. Muut siirretään toisiin tehtäviin. Vain harva johtava viranhaltija on valmis siirtymään johtajasta alaiseksi. Siirtymää on yleensä helpotettu sillä, että palkkaedut säilyvät, mutta usein merkittävämpää on

statuksen ja vaikutusvallan menetys. Johtavina viranhaltijoina toimii yleensä ihmisiä jotka haluavat organisoida, johtaa ja vaikuttaa. Seurakuntatyössä työtä tehdään usein niin vahvasti persoonalla, että on vaikeaa erottaa virkaa ja henkilöä toisistaan. Viran lakkautuksen kohdalla on tärkeää ymmärtää, että lakkautettavana on virka eikä työura. Voi olla vaikea sisäistää, että virkaan kuuluva valta on kuulunut virkaan, eikä henkilö ole sitä omalla persoonallaan ansainnut. Toimivaltuudet on annettu viran myötä ja samalla tavalla ne voidaan myös ottaa pois jos virka käy tarpeettomaksi.

Monet viime vuosien seurakuntarakennemuutoksista ovat aiheutuneet kuntarakenteiden muutoksista. Tällöin seurakunnilla ei ole välttämättä omista lähtökohdista ollut halua tai tarvetta muodostaa yhtymää tai uutta seurakuntaa. Pakotetussa muutoksessa omien etujen turvaaminen saattaa korostua siinä määrin, ettei nähdä mitä mahdollisuuksia ja vahvuuksia tuleva yhtenäistalous voisi tarjota. Sen sijaan, jos rakennemuutos on virinnyt seurakuntien omasta halusta, nähdään yhteistyö melko varmasti mahdollisuutena eikä uhkana.

Kun seurakunnissa siirryttiin liikekirjanpitoon, alkoivat myös toiminnan ja talouden seurantajärjestelmät kehittyä samaan suuntaan kuin yrityksillä. Talousarviovaiheessa pyritään asettamaan mitattavia tavoitteita ja tilinpäätöksen yhteydessä tulosten saavuttamista sitten arvioidaan. Tämä rakenne on varmastikin toimintaa ja sen suunnittelua tehostavaa, mutta ei silti oikein istu seurakuntaelämään. Mitattavia tavoitteita on vaikea asettaa, kun toiminnan keskeinen tavoite ei ole tehdä taloudellista voittoa. Jos vuoden aikana kolme ihmistä on tullut uskoon, se on hyvä saldo vuoden seurakuntatyölle, mutta mainitun tyyppiset asiat eivät ole mitattavia puhumattakaan, että niitä olisi soveliasta arvioida tai tilastoida.

4 JOHTOPÄÄTÖKSET

4.1 Toivon kipinöitä ja rohkaisua

Tämän tutkielman aineiston perusteella rakennemuutoksen tapahtumisella ei ole vaikutusta kirkossa käymisen aktiivisuuteen. Se tuli esille niin kirkon päiväkirjojen jumalanpalveluksissa käyntien tilastojen analysoinnin pohjalta kuin myös kirkkoherroille tehdyissä haastatteluissa. Jumalanpalvelusten kävijäluvuissa ei ollut nähtävissä selkeää yhtenäistä muutosta suuntaan tai toiseen rakennemuutoksen yhteydessä. Samoin kirkkoherrat kokivat, että rakennemuutos ei ollut vaikuttanut jumalanpalveluksiin juuri lainkaan. Hallinnollisia ja työnjohdollisia vaikutuksia sen sijaan oli nähtävissä.

Kevyesti laskeva trendi jumalanpalvelusten kävijämäärissä on ollut yleinen koko maamme kirkoissa, mutta elinvoimaisia jumalanpalvelusyhteisöjä löytyy niin rakennemuutosseurakunnista kuin niiden ulkopuoleltakin. Rakennemuutos tai sen muoto ei siis ratkaise kirkossa kävijöiden määrää, ellei sen vaikutuksesta jumalanpalvelusten määrää vähennetä tai seurakunnan suuria juhlia, kuten konfirmaatiota tai joulukirkkoa siirretä pidettäväksi jossain muualla. Rakennemuutos tapahtuu käytännössä vain paperilla vuoden vaihtuessa. Prosessi jatkuu vielä pitkään vuodenvaihteen jälkeenkin ja yhdessäoloa on mahdollista opetella pikkuhiljaa, jos se ei heti tunnu luontevalta. Moni rakennemuutosta johtava on ensimmäistä kertaa ”pappia kyydissä”, joten virhearviointeja myös sattuu, mutta virheistä on mahdollisuus oppia ja huonoksi todettuja päätöksiä voidaan kumota ja korvata uusilla. Muutoksen vastarinta on luonnollista, mutta muutoksissa on myöskin mahdollisuus kasvaa. Sekä tutkimuskirjallisuudessa että haastatteluissa tuli usein esille, että rakennemuutosta koskevat pelot ovat usein suurempia verrattuna siihen miten asiat sitten alkavat sujua. Pessimisti ei pety, sopii kai tähänkin, mutta elintärkeää ja rakentavaa on nähdä valoa edesspäin. Asenne ratkaisee uuteen arkeen sopeutumisessa. Ja jos seurakuntalaiset eivät rakennemuutosta huomaa, niin ollaan onnistuttu hyvin sen toteuttamisessa.

4.2 Messu edellä muutokseen

Rakennemuutos ei näyttäisi vaikuttavan hengellisen elämän eli keskeisesti jumalanpalveluksen toimivuuteen kokonaisuutena, mutta seurakunnan henkilökuntaa rakennemuutos voi kuormittaa väliaikaisesti vahvastikin ja sillä tavoin heijastua seurakunnan toimintaan. Vaikuttaisi siltä, että suurimmat tunnekuohut rakennemuutoksissa käydään läpi seurakunnan työntekijöiden ja luottamushenkilöiden keskuudessa. On ymmärrettävää, että oman työn sisällön mielekkyys tai työn menettämisen pelko ovat merkityksellisiä asioita meille jokaiselle. Luottamushenkilöillä oma asema päätöksentekijänä voi olla uhattuna kun seurakuntien kirkkoneuvostot ja kirkkovaltuustot korvataan yhteisillä toimielimillä. Rakennemuutos aika on epävarmuuden aikaa. Rakennemuutosta ohjaaville johtaville viranhaltijoille muutoksen valmistelu on usein kuormittavaa ja monessa käsiteltävässä asiassa ollaan uuden edessä. Vastuu toisten töiden järjestelyistä painaa ja omastakin tulevaisuudesta haluttaisiin huolehtia. Näissä muospaineissa työntekijä voi myös uupua tai lamaantua niin, että ei jaksaa hoitaa varsinaista työtänsä. Erityisesti sellaiset työntekijät joiden vahvuudet ovat hengellisen työn puolella, saattavat ahdistua suuresta määrästä hallinnollista työtä, joka ryöstää aikaa seurakuntalaisilta ja jossa kuljetaan jatkuvasti epämukavuusalueella. Nämä stressitekijät voivat jatkua vuosikausia ja heikentää kykyä kohdata seurakuntalaisia.

Johtavat viranhaltijat ovat vain marginaalinen ryhmä työntekijöistä. Koko työyhteisö saattaa olla rakennemuutoksen aikana stressaantunut, jos johtavat viranhaltijat antavat jatkuvaa signaalia siitä, että rakennemuutos on uhka. On myös hyvin johdettuja rakennemuutoksia joissa työyhteisö jaksaa katsoa yhdessä eteenpäin ja nähdä tulevaisuudessa yhteisiä työnäkyjä, joita haluavat tavoitella. Eteenpäin suuntautuneessa työyhteisössä on usein myös paremmin voimavaroja huolehtia jumalanpalveluksista ja jopa kehittää uuteen rakenteeseen liittyviä uusia käytäntöjä. Jos kirkkoherra on rakennemuutosaiheessa eläköitymässä, hänen saattaa olla helpompaa suunnitella tulevaisuutta objektiivisesti seurakunnan kannalta. Johtavien viranhaltijoiden antamalla viesteillä on merkitystä sille, miten muut työntekijät ottavat muutoksen vastaan ja kuinka nopeasti he kokevat uuden työyhteisön rakenteineen omakseen. Muutoksen myymiseen esimiesten kannattaa siis käyttää aikaa ja energiaa ja omat tunnekuohut olisi hyvä saada tyyntymään, ennen kuin astuu joukkojensa eteen niitä johtamaan.

Onko kirkossakäyntiaktiivisuus kuitenkin informatiivinen mittari seurakuntatyön toimivuudelle? Ihmisten hengellinen virittyneisyys voi olla hyvin monenlaista. Jos otetaan todesta Martti Lutherin väite siitä, että kaikki uskossa tehty on jumalanpalvelusta, onko hieman kyseenalaista arvioida ihmisten kirkossakäyntiaktiivisuutta? Ehkä Liisa, joka ei tullut kirkkoon, olikin jumalanpalveluksen ajan vuoteen omana olevan naapurinsa luona ja he osallistuivat jumalanpalvelukseen verkkokirkon tai television välityksellä. Virtuaaliset yhteisöt ovat myös yhteisöjä. On eri asia uskoa yksin, kuin olla yksin kotona ja samalla sosiaalisen median kautta yhteydessä muihin. Onko jumalanpalvelus onnistuneempi jos siellä on paikalla 150 henkilöä kuin jos siellä olisi vain 24 henkilöä?

Kun nyt saamme hiukan huokaista sen vuoksi, että tutkielman perusteella rakennemuutos ei ole suuri uhka jumalanpalveluselämälle, voimme ehkä rakentavammin suhtautua mahdollisiin tuleviin muutoksiin. Jos muutos on edessä, kannattaa siitä ottaa irti kaikki se hyvä mitä se voi tuoda tullessaan. Jos seurakunnan jumalanpalvelus säilyy seurakunnan keskeisenä yhteisenä kokoontumispaikkana, ei seurakunnalla ole hätää rakennemuodon vuoksi. Eräs kirkkoherra kertoi, että hänen pöydällään on puinen krusifiksi ja aina jos paperipinot kasvavat niin korkeiksi, että krusifiksi alkaa peittyä, hän siirtää pinot syrjään. Tällä ei ole tarkoitus kannustaa hallinnollisten töiden sivuuttamiseen, vaan oleellisen näkemiseen. Kun rakenteen suunnittelussa keskitytään omien etujen turvaamisen sijaan pohtimaan sitä, millainen hallinto- ja toimintarakenne luo parhaat edellytykset seurakunnan hengellisen työn jatkuvuudelle ja kehittämiselle, ollaan hyvällä tiellä.

”Sen verran vois kyl sanoo, et pelot olivat suuret. Koska se neuvotteluvaihe oli niinku tosi vaikee ja mielipiteet tääl oli niin vahvoja, et pelotti, ettei tule niinku mikään onnistumaan, mut ne pelot ei oo niinku toteutunu.”

5 LÄHDE- JA KIRJALLISUUSLUETTELO

LÄHTEET

5.1 Painamattomat lähteet:

Haastattelut:

- 2014 Tutkittavien (aiemmin 14 itsenäistä seurakuntaa) seurakuntien tutkielmantekoajan 2014–2015 kirkkoherrojen haastattelut. Tekijän hallussa WMA-äänitiedostoina PC:lla ja litteroituina (67 sivua). Käytetty tallennusväline oli sanelukone Olympus VN732-PC.
- 2014 Tukholmalaisen tilintarkastusyhteisön tilintarkastajan haastattelu sähköpostitse. Tekijän hallussa PC:lla.

Kirkon päiväkirjat:

Kirkon päiväkirjojen (15 kirkkoa) kopiot ovat tutkielman tekijän hallussa ja Excel-tiedostoina PC:lla. Alkuperäiset päiväkirjat ovat kyseisissä kirkoissa, osa jo arkistoissa. Y3:n osalta ja Y2:n osalta 2009 alkaen päiväkirjat ovat seurakuntayhtymän Y-aseamalla Excel-tiedostoina.

5.2 Painetut lähteet:

Tilastot:

Kirkkohallituksen vuositilastot vuosilta 2007–2013. www.sakasti.fi/tilastot.

[20.10.2014]

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2007 – Statistisk årsbok för kyrkan 2007

- 2008 Suomen evankelisluterilainen kirkko. Kirkkohallitus. Helsinki. Vammalan kirjapaino.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2008 – Statistisk årsbok för kyrkan 2008
2009 Suomen evankelisluterilainen kirkko. Kirkkohallitus. Helsinki.
Vammalan kirjapaino.

Kirkon tilastollinen vuosikirja 2009 – Statistisk årsbok för kyrkan 2009
2010 Suomen evankelisluterilainen kirkko. Kirkkohallitus. Helsinki.
Vammalan kirjapaino.

Kunnat.net

2014 Paras-hanke
<http://www.kunnat.net/fi/palvelualueet/kuntaudistus/paras/Sivut/default.aspx> [12.11.2014]

Seurakuntien väkiluku ja toiminta 2000 - Församlingarnas folkmängd och verksamhet 2000
2001 Suomen evankelisluterilainen kirkko. Helsinki. Kirkkohallitus.

Seurakuntien väkiluku ja toiminta 2007 – Församlingarnas folkmängd och verksamhet 2007
2008 Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilastoja. Helsinki. Kirkkohallitus.

Seurakuntien väkiluku ja toiminta 2008 – Församlingarnas folkmängd och verksamhet 2008
2009 Suomen evankelisluterilaisen kirkon tilastoja. Helsinki. Kirkkohallitus.

Säädökset:

Kirkkojärjestys 1055/1991. + muutokset, säädöskokoelma 1326/2011.

Kirkkolaki 1054/1993. + muutokset, säädöskokoelma 1326/2011.

Laki kirkkolain muuttamisesta 1008/2012.

5.3 Kirjallisuus:

Adam, Alfred

1938 Nationalkirche und Volkirche im deutschen Protestantismus. Göttingen.

Ballard, Paul & Pritchard, John

2001 Practical Theology in Action Christian thinking in the service of church and society. 3.edit. Lontoo. UK. SPCK: The Society for Promoting Christian Knowledge.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha

1999 Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 3. painos. Tampere: Vastapaino.

Huotari, Voitto

2009 Vieläkö kansankirkosta on kirkkoreformin tavoitteeksi? (s. 225–234). Artikkelikäytäntö teologian professori Paavo Kettusen juhla- ja muistikirjassa Terve sielu terveessä ruumiissa. Toimittanut Hannu Mustakallio. Karjalan teologisen seuran julkaisuja I. Joensuu. Karjalan teologinen seura.

Hymnos

2013 Olavin ja Mikaelin jalanjäljissä. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja. Professori Jyrki Knuutila 60 vuotta. Hymnos 2013. Toimittanut: Tapani Innanen, Teija Pitkänen ja Timo Ävist. Helsinki. Hymnos.

Keskitalo, Jukka

2014 Kirkkohallituksen kansliapäällikön esitys Oulun hiippakunnan kirkkoherrojen ja hallintovirkamiesten kokouksessa Rovaniemellä 21.–23.1.2014 <http://bot.fi/mql> [19.12.2014]

Keso, Vesa & Vakkuri, Jarmo

- 2011 Rakennemuutosten yhteys seurakuntien talouskehitykseen. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja, 25.
<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Rakennemuutosten-yhteys-seurakuntien-talouskehitykseen-e> [22.11.2013].

Kirkko 2000

- 1986 Kirkon toiminnan pitkän aikavälin kehittämissuunnitelma. Kirkkohallitus. Suomen evankelisluterilaisen kirkon piispainkokouksen 13.2.1985 Helsingissä asettaman työryhmän laatima. Sarja B 1986:1. Helsinki. Kirkon keskushallinto.

Kirkko 2020

- 2010 Kirkko 2020. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tulevaisuus-selonteko. Kirkkohallitus. Porvoo. WS Bookwell Oy.

Kirkon tiedotuskeskus

- 2014 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon verkossa julkaistuja uutisia: Piispainkokous pitää seurakuntatyön turvaamista keskeisenä rakennemuutoksessa. Julkaistu 4.12.2014 Klo 15:47.
<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/EEF1A2F8CB79DCA4C2257DA4004B6C7D?OpenDocument&lang=FI> [5.12.2014].
- Seurakuntia on ensi vuonna 412. Julkaistu 5.12.2014 Klo 9:22.
<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/87759E2F96E89FFEC2257DA5002835CF?OpenDocument&lang=FI> [katsottu 5.12.2014].
- 2015 Kirkkoon kuuluu neljä miljoonaa suomalaista. Julkaistu 5.2.2015 Klo 15:29.
<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/23D4F503BE60195BC2257DE30049D050?OpenDocument&lang=FI> [katsottu 14.3.2015].
- 2015 Seurakuntien rakennemuutos hylättiin kirkolliskokouksessa Julkaistu 7.5.2015 Klo 18:35.
<http://evl.fi/EVLUutiset.nsf/Documents/E749C3F11022CA97C2257E3E0055A130?OpenDocument&lang=FI> [katsottu 7.5.2015].

Kuopion seurakuntayhtymä -kotisivut

<http://www.kuopionseurakunnat.fi/jarvi-kuopion-seurakunta>

[2.1.2014].

Kääriäinen, Kimmo & Hytönen, Maarit & Niemelä, Kati & Salonen, Kari

2004 Kirkko muutosten keskellä, Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2000–2003. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 89. Tampere.

Lathrop, Gordon

1999 Holy People. A Liturgical Ecclesiology. Minneapolis. Fortress Press,

Luhtasela, Olli

2013 ”Miten minulle tässä käy?” Henkilöstön asema seurakuntajaon muuttamisessa kirkkolain 13 luvun 2 pykälän mukaan. Pro gradu -tutkielma. Joensuu. http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20130265/ [4.11.2013].

Modéus, Fredrik

2008 Mod att vara kyrka – om församlingsbygge och kyrkans identitet. Alkuperäinen painos vuodelta 2005. Luettu kappale on viides painos vuodelta 2008. Tukholma. Verbum.

Niemelä, Kati

2003 Suomalaisten uskonnollisuus uuden vuosituhannen alussa (s. 140–157) teoksessa Muutoksen tulkkinä: Kirkot ja uskonnollinen elämä osana yhteiskuntaa Helander, E (toim.) Käytännöllisen teologian laitoksen julkaisuja 106. Helsinki. Kirjapaja.

Niemistö, Hilikka

2013 Seurakuntien yhdistymisen vaikutukset asiakaslähtöisyyteen. Diss. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja, 119. Tampere.

Nieminen, Risto T.

2002 Seurakunta aluetyön jännitteessä. Organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi aluetyötä toteuttavassa seurakunnassa. Diss. Sarja A:78. Tampere. Kirkon tutkimuskeskus.

Nieminen, Risto T. & Vallenius, Leena & Tähkänen, Mikko

2007 Seurakuntarakenne murroksessa: yhdistyvien seurakuntien organisaation ja toimintayhteisön muutosprosessi. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja; 92. Tampere.

Niinistö, Susa

2014 Muutos Perniön rovastikunnasta Salon seurakunnaksi: kieltämisen kautta hyväksyntään. Diss. Helsinki. Helsingin yliopisto.

Palmu, Harri

2010a Tavoitteista totta. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja, 19. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Tavoitteista-totta-e> [22.11.2013].

2010b Työolot rakennemuutosseurakunnissa. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja, 21. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Ty%C3%B6olot-rakennemuutosseurakunnissa-e> [22.11.2013].

2011 Seurakuntaliitos jäsenen silmin. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja, 26. <http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Seurakuntaliitos-j%C3%A4senen-silmin-e> [22.11.2013].

Palmu, Harri & Salomäki, Hanna & Ketola, Kimmo & Niemelä, Kati

2012 Haastettu kirkko, Suomen evankelis-luterilainen kirkko vuosina 2008—2011. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 115. Tampere.

Pärssinen, Ilkka

1991 Kenelle kirkko kuuluu? Teologisia virikkeitä keskusteluun kansankirkosta 1990-luvulla. Synodaalikirjoitus Turun arkkihiippakunnan papistolle. Sarja A nro 57. Tampere. Kirkon tutkimuskeskus.

Rakennemuutostajan opas seurakunnan työntekijälle ja luottamushenkilölle,
huhtikuu 2008

2008 Suomen evankelis-luterilaisen kirkon keskushallinto. Sarja C 2008:1.

Räsänen, Antti

2013 Kirkossakäynti (s. 139–150) artikkeli teoksessa Olavin ja Mikaelin jalanjäljissä. Professori Jyrki Knuutila 60 vuotta -juhlakirja. Hymnologian ja liturgiikan seuran vuosikirja.. Toim.: Tapani Inananen, Teija Pitkänen ja Timo Åvist. Helsinki. Hymnos.

Salomäki, Hanna

2012 Rakennemuutosseurakuntien työntekijöiden näkemykset uudistusten vaikutuksista ja työoloista. Kirkon tutkimuskeskuksen www-julkaisuja, 28. <http://bot.fi/mrx> [22.11.2013].

Seurakuntarakennetyöryhmä

2007 Läsnaolon yhteisö (väliraportti). Sarja C 2007:1. Kirkkohallituksen 26.10.2005 asettama seurakuntarakennetyöryhmä. Helsinki.

Seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä

2010 Havaintoja ja kokemuksia seurakuntien rakennemuutoksista. Kirkkohallituksen asettama seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011 ja Leena Vallenius, Väliraportti, maaliskuu 2010. Sarja C 2010:3.

<http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/sp?open&cid=julkaisu&tit=Havaintoja-ja-kokemuksia-seurakuntien-rakennemuutoksista-e> [22.11.2013].

2011 Kirkkohallituksen asettama seurakuntien rakennemuutoksen ohjausryhmä 2008–2011, Loppuraportti. Sarja C 2011:5. <http://bot.fi/mrw> [22.11.2013].

Svenska kyrkan

2010 Strukturer för framtidens församlingar - Ett diskussionsmaterial från
Strukturutredningen
<https://www.svenskakyrkan.se/default.aspx?id=579734> [19.12.2014]

Thomas, W.I. & Thomas, D.S.

1928 The child in America: Behavior problems and programs. New York.
Knopf.

Valpola, Anneli

2004 Organisaatiot yhteen. Muutosjohtamisen käytännön keinot. Helsinki.
WSOY.

Vartiainen, Anneli

2014 Kirkko muistiyhteisönä - Järvenpään seurakunnan messujen muisti-
yhteisöluonne. Diss. Helsingin yliopisto. <http://bot.fi/lgz>
[15.11.2014].

Wingrove, C. Ray & Alston, Jon P.

1974 Social Forces 53(2): 324–331. Cohort Analysis of Church Attendance
1939–1969. Oxford. UK. Oxford University Press.

LIITTEET:

Liite1 Haastattelukysymykset kirkkoherroille

(Haastattelut äänitetään sanelukoneelle)

Tausta:

1. Nimi: Haastattelupäivä:
2. Seurakunta:
3. Mitkä entiset/nykyiset seurakunnat kuuluvat tähän rakenteeseen?
4. Kauanko olet työskennellyt tässä seurakunnassa?
5. Oletko ollut aiemmin työssä muussa seurakunnassa sen rakennemuutoksen aikana?
6. Mitä rakennemuutoksia tämä seurakunta on kokenut (viimeisen 20 v aikana)?
7. Seurakunnan jäsenmäärä 2 vuotena ennen muutosta ja 2 vuotena muutoksen jälkeen?

Vaikutusten arviointi:

1. Onko rakennemuutoksella ollut mielestäsi myönteisiä vaikutuksia jumalanpalveluselämään? Entä kielteisiä?
2. Ovatko jotkut käytännöt muuttuneet? Musiikki? Avustajien osallistuminen?
3. Ovatko jumalanpalvelusten kellonajat muuttuneet?
4. Onko viikoittaisten jumalanpalvelusten/hartauksien määrä muuttunut?
5. Onko jumalanpalvelusta toimittavassa henkilöstössä ollut muutoksia rakennemuutoksen yhteydessä? Jos on, niin arveletko niiden voivan johtua rakennemuutoksesta vai muista syistä?
6. Onko jumalanpalveluksia toimittavan henkilöstön määrä muuttunut rakennemuutosvuosina?
7. Onko työntekijöiden liikkuvuus (kirkosta toiseen) lisääntynyt rakennemuutoksen myötä? Jos on, niin minkä ammattiryhmien kohdalla?

8. Mitkä muut seikat (kuin rakennemuutos) ovat saattaneet vaikuttaa jumalanpalvelusten kävijämäärän mahdollisiin muutoksiin?
9. Vastasivatko rakennemuutoksella saavutettavat suunnitellut edut toteutuneita?
10. Onko kirkkokuljetusten määrä muuttunut rakennemuutoksen myötä?
11. Onko rakennemuutoksella ollut vaikutusta vapaaehtoisten osallistumisaktiivisuuteen?
12. Onko rakennemuutos tuonut uusia toimintamuotoja seurakuntatyöhön?
13. Onko seurakuntalaisilta tullut palautetta rakennemuutoksen toteutuneista vaikutuksista?

Omat tuntemukset, omassa työssä: (jos et ole ollut samassa virassa ennen muutosta, niin arvioi virkatehtäviin liittyviä muutoksia)

1. Oliko rakennemuutos mielestäsi muutos parempaan?
2. Onko kokemuksesi rakennemuutoksesta uskoaksesi yleinen/yhteinen työntekijöiden keskuudessa?
3. Onko mielipiteesi rakennemuutoksesta eduista/haitoista muuttunut valmisteluvaiheen jälkeen? Riippumatta siitä oletko valmisteluvaiheessa toiminut tässä seurakunnassa.
4. Tuliko rakenteen muuttumisen myötä yllättäviä etuja/haittoja? Millaisia?
5. Onko tilanne nyt hyvä vai onko seurakunnan omista lähtökohdista syytä suunnitella uusia rakennemuutoksia?
6. Onko oma työmääräsi muuttunut rakennemuutoksen vaikutuksesta?
7. Onko virkaasi kuuluvaksi tullut uusi tehtäviä rakennemuutoksen vaikutuksesta?
8. Onko jotain tehtäviäsi jäänyt pois?
9. Onko jotain oleellista, jota tekisit toisin rakennemuutoksen valmistelussa?

10. Mitä neuvoja haluaisit antaa rakennemuutoksia valmisteleville seurakunnille?

Erillisinä pysyneiden seurakuntien kirkkoherrojen haastattelun kysymykset asetettiin koskemaan vuosia (Rautavaara 2007–2010 ja Siilinjärvi 2010–2013) yleisesti ja haastattelusta jäivät pois tapahtunutta rakennemuutosta koskevat seuraavat kysymykset: Tausta: 3 Vaikutusten arviointi: 1, 3, 9 ja 13 sekä Omat tunteukset, omassa työssä: 1, 2, 4, 6, 7, 8 ja 9.